

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Харагірло В.Є.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ
КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ ДЕВІАНТНОЇ
ПОВЕДІНКИ**

Навчально-методичний посібник до навчальних модулів

«Гуманізація виховного процесу в закладі професійної (професійно-технічної) освіти» вибіркового спецкурсу «Основні проблеми превентивної педагогіки»

м. Біла Церква – 2020

УДК 37.091.2

ББК 74.200

X 20

Харাগірло В.Є. **Психолого- педагогічні аспекти корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки:***Навчально-методичний посібник.вид.2,доповнене – Біла Церква: БІНПО, 2020 -188с.*

В Навчально-методичному посібнику розкрито деякі аспекти сутності превентивного виховання учнівської молоді. Структура навчально-методичного посібника відповідає структурі робочої навчальної програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, змістовному модулю «Гуманізація виховного процесу в закладі професійної (професійно-технічної) освіти» та вибіркового спецкурсу «Основні проблеми превентивної педагогіки»

Посібник включає наступні розділи теоретичний та практичний .

В теоретичному розділі посібника розглянуто актуальні проблеми вивчення дисгармонійного розвитку особистості здобувача освіти, сутність мета і завдання превентивного виховання, а також принципи превентивного виховання та рівні педагогічної превенції. Автор розглядає діагностику асоціальної поведінки та педагогічні аспекти корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки.

У практичній частині автор надає організаційно-методичні аспекти проведення тренінгів, а також представляє розробку тренінгів професійної корекції і розвитку здобувачів освіти, сенситивності, розвитку комунікативної компетентності.

В навчально-методичному посібнику надано практичні рекомендації педагогам закладів професійної (професійно-технічної) освіти щодо корекції девіантної поведінки здобувачів освіти. Навчально-методичний посібник розроблено на допомогу слухачам всіх категорій щодо вивчення навчального модулю «Гуманізація виховного процесу в закладі професійної (професійно-технічної) освіти» та вибіркового спецкурсу «Основні проблеми превентивної педагогіки»

Рецензенти:

Торба Н.Г., к. псих. н., доцент кафедри ПП та М БІНПО

Юденкова О.П., кандидатка педагогічних наук, в. о. директора Державного навчального закладу «Міжрегіональне вище професійне училище з поліграфії та інформаційних технологій», м. Дніпро.

УДК74.568.7

X 20

Друкується за рішенням Вченої ради БІНПО,
протокол № від «2020 р.

@ БІНПО, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ І. ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	6
1.1. Прояв асоціальності в особистісних характеристиках і поведінці здобувачів освіти підліткового віку.....	6
1.2. Сутність, мета і завдання превентивного виховання учнівської молоді.....	9
1.3. Принципи превентивного виховання здобувачів освіти закладів професійної (професійно-технічної) освіти	17
1.4. Рівні педагогічної превенції.....	22
1.5. Діагностика асоціальної поведінки здобувачів освіти.....	25
1.6. Методичні рекомендації щодо організації корекційної роботи підлітками девіантної поведінки.....	42
1.7. Застосування ігрових технологій в корекційній роботі закладів професійної (професійно-технічної) освіти.....	48
1.8. Інноваційні форми превентивного виховання учнівської молоді.....	65
РОЗДІЛ ІІ. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	83
2.1 Організаційно-методичні аспекти проведення тренінгів.....	83
2.2. Тренінг професійної корекції і розвитку підлітків.....	97
Глосарій.....	155
Література.....	163
Додатки.....	169

ВСТУП

Проблема вивчення девіантної поведінки здобувачів освіти на сучасному етапі вкрай актуальна. За останнє десятиліття в усьому світі, особливо в країнах СНД, відзначається зростання насильницьких дій, сполучених з особливою жорстокістю, вандалізмом і знущанням над людьми. Такі соціально-небезпечні прояви, звичайно, зв'язані з поняттям агресії й агресивності, викликають серйозне занепокоєння. Особливо гострою в даний момент є проблема росту дитячої злочинності й асоціальності. Зростання підліткової злочинності збільшується темпами, помітно випереджальні темпи росту правопорушень в інших вікових групах.

Аналіз сучасної ситуації суспільного розвитку свідчить про різке збільшення і триваюче зростання підліткової ворожості, агресивності. Підлітки беруть участь у рекеті, займаються проституцією й сутенерством, роблять злочини, що відрізняються жорстокістю й насильством.

Прояв агресії закладах освіти є проблемою, що все більше хвилює керівників закладів, батьків.

Таким чином, пошук нових теоретико-методичних основ і педагогічної корекції девіантної поведінки підлітків обумовлений наступними обставинами:

➤ *по-перше*, особливостями пережитого Україною періоду, коли колишні ціннісно-етичні орієнтації багато в чому не відповідають реальному життю, а нові ще не сформовані. Усе це приводить до «вакууму» у душах дітей і підлітків, що прагнуть заповнити його потоком західної інформації, отриманої по відео й іншим каналам;

➤ *по-друге*, якісні зміни соціальної ситуації розвитку дітей і підлітків як суспільної категорії жадають від педагогів осмислення під новим кутом зору теорії й методики педагогічної роботи з ними;

➤ *по-третє*, явно недостатньою пропрацьованістю теорії і практики вивчення й корекції агресивності підлітків;

➤ *по-четверте*, істотними змінами в освітній системі, коли на зміну педагогіці авторитаризму приходить педагогіка співробітництва, а в новій концепції шкільного утворення акцент робиться на вивчення й розвиток особистості дитини.

Виходить, треба шукати нові підходи до організації виховної роботи, де б центральною ланкою діагностико-корекційної (виховної) роботи став близький кожному здобувачу суб'єкт – педагог чи майстер виробничого навчання . Однак, педагогам закладів професійної (професійно-технічної) освіти в цьому необхідно допомогти, а в деяких випадках навчити всім необхідним формам, методам, методикам діагностики й корекції особистості здобувача.

Таким чином, узагальнивши вищевикладене, слід зазначити, що проблема вивчення девіантної поведінки підлітків, її своєчасна а діагностика й корекція є вкрай актуальною.

РОЗДІЛ І. ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

1.1. Прояв асоціальності в особистісних характеристиках і поведінці підлітків

На сучасному етапі тривожні моменти в поведінці частини підлітків, такі як: агресивність, жорстокість, підвищена тривожність, приймають стійкий характер звичайно, у процесі стихійно – групового спілкування, що складається в різного роду компаніях. Але - це спілкування, ця система відносин, у тому числі і споруджуваних на ґрунті жорстоких законів асоціальних підліткових груп, є наслідком не якої-небудь генетичної схильності, споконвічної агресивності й ін., а виступає, у більшості випадків, лише як ситуація заміщення при неприйнятті підлітка у світ соціально-значущих відносин дорослих, як ситуація спільного переживання незрозумілості ними.

У сучасній науці показано, що людина не народжується егоїстом чи альтруїстом, скромним чи хвалькуватим, атеїстом чи релігійним. Він стає таким. Лише в процесі розвитку людини як особистості, виникають як соціально корисні, так і соціально шкідливі риси. У цьому переконує практика вітчизняної школи. Так, уже досвід А.С. Макаренка по формуванню моральної сфери особистості важких підлітків установив, що ні склад, ні специфічні якості фактів асоціальної поведінки не визначаються «природженими механізмами», що «ніяких природних важких характерів не існує» [26].

А.С. Макаренко реально довів, що навіть найбільш педагогічно запущені підлітки – звичайні діти, «здатні жити, працювати, здатні бути щасливими і здатні бути творцями» [27]

Критично осмислюючи себе і навколишніх, підліток протестує проти втручання дорослих особисте життя. Підліток жадає не просто уваги, але

розуміння, довіри дорослих. Він прагне грати визначену соціальну роль не тільки серед однолітків, але і серед старших. В дорослому ж співтоваристві затвердилася позиція, що перешкоджає розвитку соціальної активності підлітка – він дитина, яка повинна слухатися. У результаті між дорослими і підлітками росте психологічний бар'єр, прагнучи перебороти який, багато підлітків прибігають і до агресивних форм поведінки.

Девіантна поведінка здобувачів освіти підліткового віку, пов'язана з цими емоціями, виражається в бійках, побоях, тілесних ушкодженнях, убивствах, почасти й у зґвалтуванні, в ушкодженні або знищенні майна.

Таким чином, девіації в особистісних характеристиках підлітків формується в основному як форма протесту проти нерозуміння дорослих, через незадоволеність своїм положенням у суспільстві, що виявляється й у відповідній поведінці. Разом із тим на розвиток девіантної поведінки підлітка можуть впливати, зрозуміло, природні особливості його темпераменту, наприклад, збудливість і сила емоцій, що сприяють формуванню таких рис характеру, як запальність, дратівливість, невміння стримувати себе. Тим більше, що для деяких підлітків участь у бійках, затвердження себе в очах навколишніх за допомогою кулаків є сталою лінією поведінки, що відбиває норми, прийняті у визначених соціальних групах[4].

Тобто у підлітковому віці в силу складності і суперечливості особливостей зростаючих людей, внутрішніх і зовнішніх умов їхнього розвитку можуть виникати ситуації, що порушують нормальний хід особистісного становлення, створюючи об'єктивні передумови для виникнення й прояву девіантної поведінки.

Потрібно ще раз підкреслити, що підліток з девіантною поведінкою – це насамперед звичайна дитина, якій властива нормальна спадковість. А риси, якості асоціальної поведінки, вона здобуває під впливом помилок,

недоробок, недоглядів у виховній роботі, складностей у навколишньому його середовищі.

Девіантна поведінка здобувачів освіти – складне соціальне й педагогічне явище. Подолання її жадає від навчальних закладів розробки ефективної системи превентивного виховання учнівської молоді.

Методичні рекомендації щодо вивчення розділу 1.1:

1. При вивченні питань які зазначені у розділі 1.1 навчально-методичного посібника, треба звернути увагу на причини прояву асоціальності в особистісних характеристиках і поведінці здобувачів освіти підліткового віку. Ознайомитись з основними положеннями Конвенції про права дитини, яка була затверджена Постановою ВР України, а також Конвенція про прав дитини яка прийнята Генеральною Асамблеєю ООН, визначити сутність девіантної поведінки, внутрішні та зовнішні умови розвитку девіантної поведінки здобувачів освіти. Треба також звернути увагу на прояви асоціальної поведінки здобувачів освіти закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Питання для самоконтролю

2. Визначте сутність девіантної поведінки здобувачів освіти.
3. Як ви розумієте термін «важковиховуваний підліток»?
4. Охарактеризуйте прояви асоціальної поведінки здобувачів освіти.
5. Що впливає на розвиток девіантної поведінки здобувача освіти.
6. Визначте внутрішні та зовнішні умови розвитку девіантної поведінки здобувачів освіти.

1.2. Сутність, мета і завдання превентивного виховання

Превентивне виховання – це комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її активної динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямованої на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості, формування здорового способу життя, навичок відповідальної поведінки, вироблення в неї імунітету до негативних впливів соціального оточення, профілактику асоціальних проявів у поведінці учнівської молоді, позитивне бачення життя. Термін "превентивний" розглядається в Концепції превентивного виховання молоді в системі освіти України як "попереджувальний" (запобіжний, охоронний, захисний) і стосується профілактики девіантної поведінки, алкоголізму, наркоманії, СНІДу, способу життя, який веде до хвороб, знецінення сенсу життя[13, с.10].

Превентивне виховання – це цілеспрямована система заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, освітнього, інформаційно-освітнього та організаційного змісту, спрямованих на формування позитивних соціальних установлень, запобігання вживанню психоактивних речовин, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних статевих стосунків. Воно є пріоритетним напрямом діяльності держави, всіх виховних інституцій і здійснюється в інтересах дитини і молоді людини, суспільства[30].

Превентивність має бути складовою будь-якої соціально-педагогічної дії, оскільки превентивний процес суттєво посилює позитивний потенціал суб'єктів взаємодії.

Система превентивного виховання будується на теоретико-методологічних засадах особистісно-орієнтованого гуманістичного підходу до особистості на основі Конвенції про права дитини, інших міжнародних актів і рекомендацій щодо становища учнівської молоді, у відповідності до Національної програми виховання

учнівської молоді, а також до національних програм протидії зловживанню наркотичних засобів, профілактики захворюваності на СНІД, боротьби зі злочинністю тощо.

Мета превентивного виховання полягає у досягненні сталої відповідальної поведінки, сформованості імунітету до негативних впливів соціального оточення. Вона може розглядатися поліаспектно.

- Педагогічний аспект превентивної діяльності полягає у сформованості такої позиції особистості, яка конкретизується культурою цінностей, самоактуалізацією, свідомим вибором моделей поведінки.
- Соціальний аспект передбачає об'єднання зусиль суб'єктів превентивної діяльності на міжгалузевому рівні, спрямованих на узгоджену і своєчасну реалізацію попереджувальних заходів, нейтралізацію і поступове усунення детермінантів, що викликають негативні прояви.
- Психологічний аспект превентивної діяльності передбачає диференційований індивідуально-психологічний, статево-віковий підходи до виявлення генезису деструктивних проявів у поведінці особистості й розробку науково обґрунтованих програм соціалізації та корекції девіацій[16].
- Правовий аспект полягає в охороні й захисті прав особистості, формуванні правової культури.

Педагогічна превенція – це частина загального виховного процесу освітнього закладу. Вона має бути представлена двома основними групами засобів: загальною ранньою превенцією з усіма здобувачами і спеціальною превенцією з важкими здобувачами та їх батьками. Тому її слід розглядати, в першу чергу, як систему колективних та індивідуальних виховних впливів, спрямованих на вироблення імунітету до негативних впливів оточуючого середовища

з метою попередження розвитку асоціальної спрямованості особистості і перебудови ставлення особистості до оточуючої дійсності в процесі виховання.

Превентивну роботу слід будувати на базі вивчення причин відхилень у поведінці засобами педагогічної діагностики та прогнозування; з урахуванням специфіки кожного закладу освіти в визначенні рівня розвитку учнівського колективу; залучення важковиховуваних підлітків до практично-предметної та особистісно-ролевої діяльності, а також суспільно-корисної продуктивної праці. Для забезпечення результативної превентивної роботи у ЗП(ПТ)О необхідно:

- створити умови для формування позитивних якостей особистості в процесі різноманітних видів трудової, навчальної, й іншої діяльності, що сприяють інтелектуальному, морально-етичному, естетичному розвитку, виробленню стійкості до негативних впливів середовища;

- забезпечити соціально-психологічну, педагогічно зорієнтовану діяльність на запобігання залучення учнівської молоді до негативних ситуацій;

- надавати комплексну психолого-педагогічну та організовувати медико-соціальну допомогу тим молодим особистостям, які її потребують;

- забезпечити адекватну соціальну реабілітацію учнівської молоді, які вчинили протиправні дії або зловживають психоактивними речовинами;

- стимулювати молодь до здорового способу життя і позитивної соціальної орієнтації, сприяти розвитку здоров'язбережувального освітнього процесу, навчанню з раннього віку навичкам відповідальності за власне життя і здоров'я;

– сприяти виробленню інтегрованих міждисциплінарних підходів при підготовці спеціалістів /педагогів, психологів, медиків, соціологів, юристів, соціальних працівників, батьків та ін. до превентивної роботи з дітьми і молоддю;

– об'єднанню зусиль різних суб'єктів превентивної роботи.

Ключові елементи превентивного виховання в освітньому середовищі містять:

- просвіту та інформування учнівської молоді у сфері прав дитини, здорового способу життя, ВІЛ/СНІДу, інфекцій, що передаються статевим шляхом (ІПСШ), репродуктивного здоров'я, відповідального батьківства;

- розвиток особистісних ресурсів, життєвої компетентності, вироблення адаптивної стратегії поведінки;

- формування здорової статево рольової та сімейної ідентифікацій [16].

Модернізація змісту превентивного виховання ґрунтується на врахуванні позитивних надбань превентивної педагогіки і водночас передбачає істотні зміни, зумовлені сучасними тенденціями суспільного розвитку, має відповідати викликам сьогодення і майбутнього.

Ефективна система превентивного виховання покликана стати запобіжником різних негативних збочень серед здобувачів освіти ЗП(ПТ)О, як фізичних, так і духовних. Її оновлення відбувається цілісно з урахуванням таких пріоритетів:

- забезпечення наступності здійснення виховних впливів між загальноосвітньою школою закладами професійної(професійно—технічної)освіти і закладами вищої освіти;

- психологізація виховного процесу, опора на надійну діагностичну основу, яка є підґрунтям для прийняття і реалізації педагогічно доцільних рішень;

- вчасне виявлення та корекція негативних психологічних відхилень здобувачів освіти.

- здійснення психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти які опинились у складній життєвій ситуації;

- попередження виникнення та поширення в закладах освіти осередків негативних соціальних явищ (алкоголізму, наркоманії, злочинності, негативної молодіжної субкультури тощо), попередження життєвих криз в здобувачів, які опинились у складній життєвій ситуації;

- розвиток життєвої компетентності як інтегративної якості особистості, яка має забезпечити життєстійкість, життєздатність і життєтворчість учнівської молоді[5].

Особливості соціально-економічних, політичних труднощів, які переживає наша держава сьогодні, протиріччя розвитку нашого суспільства, реформованість ринкових стосунків гостро вплинули і на заклади освіти. Помітним стало падіння у підлітків інтересу до навчання, не дає належного ефекту система виховної роботи освітнього закладу, погіршується дисципліна, знижується анти девіантний імунітет здобувачів освіти, зростає кількість важковиховуваних підлітків, правопорушень, скоєних неповнолітніми[13].

Антидевіантний імунітет – це якість особистості, яка формується як стійкий негативний стан: це неприйняття в собі та в інших девіантності (відхилення від морально-етичних, правових, гігієнічних, екологічних, психологічних норм життєдіяльності та життєтворчості особистості) [35].

Важковиховуваність підлітків – складне соціальне і педагогічне явище. Його подолання вимагає від освітньої установи розробки ефективної системи превентивного виховання учнівської молоді[35].

«Превентивний» - в перекладі з латинської (praventivus) означає запобіжний. Система превентивного виховання – це керована діяльність, яка забезпечує теоретичну і практичну реалізацію заходів превентивного характеру, спрямованих на попередження, подолання відхилень у поведінці учнів і запобігання розвитку різних форм їх асоціальної, аморальної поведінки, а саме:

- правопорушень (схильності до агресії, крадіжок, брехні та інших вад, що можуть привести до кримінальних дій);
- екологічної брутальності та егоцентризму (ставлення до всього, що оточує як до засобу і сировини для задоволення власних примітивних потреб);
- поганих звичок (алкоголізму, наркоманії, тютюнопаління, токсикоманії);
- статевих порушень та їх наслідків (статевої розпусти, венеричних хвороб та СНІДу, статевого насильства тощо);
- важких психологічних та психічних станів з наслідками (депресії та суїциду, акцентуації та загострення психопатичних тенденцій тощо) [3].

Технологія превентивного виховання – це система заходів, які мають носити попереджувачий, випереджувачий, запобіжний характер і бути спрямовані, насамперед, на вдосконалення способу життя здобувачів, обрання ними правильної соціальної орієнтації[5].

Її функції багатогранні. В сучасній педагогічній науці та практиці національної школи виділяються такі:

- діагностична (виявлення причин і факторів відхилень у поведінці);
- координуюча (координація зусиль, усіх зацікавлених виховних інститутів у попередженні і подоланні асоціальної поведінки);
- прогностична (передбачення можливих негативних явищ у поведінці неповнолітніх тощо).

- корекційно-реабілітаційна функція, що ставить за мету узгодження виховного процесу з реальними умовами соціалізації дитини і пов'язана з втручанням у негативну ситуацію її розвитку на рівні знань, емоцій, поведінки, використання оптимальної корекційної допомоги, перевиховання та подолання негативних проявів у поведінці, налагодження стосунків для позитивного способу життя;

- освітньо-консультативна функція передбачає використання сучасних технологій надання оптимальної освітньої, консультативної інформації; попередження і нейтралізацію надмірної інформації про види і форми негативних явищ;

- організаційно-методична функція ставить за мету опрацювання і реалізацію міжгалузевих науково-дослідних проектів з проблем превентивного виховання; дослідження соціально-педагогічних та медико-біологічних факторів розвитку схильності неповнолітніх до негативної поведінки та розробку заходів щодо її профілактики; соціально-педагогічних та психолого-педагогічних технологій на базі дошкільних, позашкільних закладів, шкіл, ЗП(ПТ)О, установ реабілітації неповнолітніх та молоді;

- інтегративно-просвітницька функція передбачає збір, обмін, аналіз, адаптацію, узагальнення та впровадження вітчизняного й зарубіжного досвіду превентивного виховання, інтеграцію у світовий превентивний процес в роботі з дітьми і молоддю [1].

На загально-соціальному рівні соціально-превентивна діяльність у широкому значенні має за мету виявлення, усунення і нейтралізацію причин і умов, які викликають різного роду негативні явища. Педагогічна превенція як компонент системи виховної роботи закладу освіти актуалізує мету виховання - забезпечення набуття учнівською молоддю особистого досвіду реалізації прав і

виконання обов'язків у моральних і правових взаємостосунках; попередження ситуації її соціальної дезадаптації.

Психологічний аспект превентивних дій педагога полягає у встановленні довірливих стосунків з підлітками, реалізації соціально значущої мети – охороні прав дитини, що складає основу для гуманістичних умов виховання.

Оскільки сутність протиправної поведінки неповнолітніх полягає у соціальній дезадаптації, психологічний аспект превенції полягає в необхідності формування у підлітків потреби у самовизначенні, самопізнанні, самовдосконаленні, в розширенні особистих знань досвіду гуманних і демократичних стосунків, у прагненні до активного подолання негативних явищ в соціальній дійсності.

Як особливу *мету* педагогічної превенції варто виділити моральну мету особистості. Вона повинна визначатись як гуманістичне відповідальне ставлення вихованця до людини, з якою він спілкується. При цьому моральна позиція має конкретизуватись громадськістю, культурою поведінки, дисциплінованістю, працелюбством, здоровим способом життя тощо.

Слід зауважити, що критерії досягнення окремої мети – виховання якостей особистості є реалізація загальної мети виховання особистості і, як кінцевої мети – формування соціальної відповідальності особистості.

У превентивному вихованні учнівської молоді важливими є залучення до виховного процесу батьків, громадських організацій, самоврядування; координація взаємодії школи, сім'ї і громадськості. Співпраця ЗП(ПТ)О з батьківською громадськістю, іншими суспільними виховними інститутами забезпечить стійкість і стабільність освітнього процесу, сприятиме усуненню психолого-педагогічних порушень соціальної адаптації неповнолітніх.

Методичні рекомендації щодо вивчення розділу 1.2:

При вивченні питань які зазначені у розділі 1.2 навчально-методичного посібника, треба ознайомитись з основними положеннями Концепції превентивного виховання дітей і молоді, яка була затверджена Президією НАПН України, визначити систему заходів превентивного виховання, які потрібно створити в ЗП(ПТ)О . Треба також звернути увагу на теоретико-методологічні засади особистісно-орієнтованого гуманістичного підходу до особистості на основі Конвенції про права дитини.

Питання для самоконтролю:

1. Визначте поняття превентивного виховання.
2. Сформулюйте мету превентивного виховання здобувачів освіти.
3. Назвіть основні завдання превентивного виховання.
4. Проаналізуйте ефективність системи превентивного виховання Вашого закладу.

1.3. Принципи превентивного виховання учнівської молоді у ЗП(ПТ)О

Основними *принципами* превентивного виховання у сучасному закладі освіти є наступні:

- принцип гуманістичної орієнтації превентивного виховання зосереджує увагу педагога на дитині як на вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості, допомагає підлітку розробити індивідуальну програму, стимулює відповідальне ставлення до своєї

поведінки, діяльності, спілкування, життєвих виборів;

- принцип врахування вікових, гендерних та індивідуальних особливостей учнівської молоді у вихованні передбачає, що виховання повинно узгоджуватися із загальними законами людського розвитку і вибудовуватися відповідно статі, віку та інших індивідуальних особливостей дитини;

- принцип стратегічної цілісності – визначає єдину цілісну стратегію превентивної діяльності ЗП(ПТ)О ; передбачає наступність у реалізації превентивного виховання на різних освітніх рівнях; що охоплює всі сфери життєдіяльності учнівської молоді; здійснюється різними соціальними інститутами у навчальній і виховній діяльності;

- принцип наступності у вихованні вказує на безперервність процесу превентивного виховання (як на рівні поколінь, так і на рівні системи освіти), на необхідність особистісного засвоєння вихованцями культурно-історичних цінностей, моральних норм і традицій українського народу;

- принцип виховання в колективі підкреслює, що виховання, здійснюючись в дитячо-дорослих спільнотах різного типу, дає вихованцям позитивний досвід соціального життя і створює сприятливі умови для позитивно спрямованих самопізнання, самовизначення та самореалізації;

- принцип технологізації передбачає науково обґрунтовані дії педагога та відповідно організовану ним діяльність учнівської молоді, підпорядковані досягненню спеціально спроектованої системи профілактичних цілей, що узгоджуються з психологічними механізмами розвитку особистості та ведуть до кінцевої мети превентивного виховання;

- принцип індивідуалізації полягає у визначенні індивідуальної траєкторії соціального розвитку кожної дитини, виокремлення

спеціальних завдань, що відповідають її особливостям, включення учнівської молоді у різні види діяльності; розкриття потенціалу особистості як у навчальній, так і у виховній роботі; надання можливостей кожному для самореалізації і саморозкриття; здійснення моніторингу змін індивідуальних якостей підлітка;

- принцип соціальної адекватності потребує відповідності змісту і засобів превентивного виховання соціальній ситуації розвитку особистості, врахування і використання різноманітних факторів соціального середовища;

- принцип проектування та конструювання превентивного виховного простору. Превентивний виховний простір – це результат творчої та інтегральної діяльності педагогів та здобувачів освіти, спрямований на створення спільного ціннісно-нормативного укладу життя закладу освіти, це простір можливостей, динамічна система взаємопов'язаних педагогічних подій, які становлять основу життєдіяльності закладу, спрямованих на особистісний розвиток здобувача освіти, набуття ним життєвої компетентності.

- принцип соціального партнерства у вихованні орієнтує всіх суб'єктів виховання на рівноправне співробітництво, пошук порозуміння, досягнення консенсусу та оптимізацію відносин в інтересах розвитку особистості і суспільства;

- принцип державно-громадського управління освітою передбачає поділ повноважень і консолідацію зусиль органів державної влади і громадських інститутів у вирішенні проблем виховання підростаючого покоління.

- принцип комплексності забезпечує реалізацію Концепції превентивного виховання у поєднанні з діяльністю інших суб'єктів профілактичної роботи;

- принцип системності передбачає узгодженість, послідовність, взаємозв'язок усіх рівнів профілактичної роботи та погодження

відомчих програм з програмами інших суб'єктів цієї діяльності зі стратегічних питань;

- принцип науковості забезпечує науковість аналізу ситуацій, доцільність вибору форм, методів, прийомів реалізації програм спеціалістами відповідних галузей знань;

- принцип інтеграції передбачає зближення і поглиблення взаємодії вітчизняних і закордонних превентивних програм;

- принцип мобільності дає можливість оперативно модифікувати завдання, форми і методи превентивного виховання залежно від умов і змінювати сфери впливу;

- принцип наступності означає розгортання превентивних програм з використанням набутого досвіду;

- принцип конкретності зумовлює включення до превентивних програм чітко сформульованих заходів, строків виконання, визначення відповідальних за їх реалізацію;

- принцип реалістичності передбачає соціальний зміст заходів превентивного виховання, який полягає в оптимізації форм і методів, спрямованих на розвиток адаптаційних якостей цільових груп, зобов'язує за наявності необхідних кадрових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів включатись до профілактичних програм;

- принцип етичності забезпечує моральні основи превентивної діяльності, відображає її гуманний характер, опору на позитивний потенціал особистості, збереження конфіденційності, поваги та інших дієвих умов взаємодії з цільовими групами у процесі превентивного виховання [16].

Зазначені принципи утворюють певну систему. Кожен принцип, як важлива складова системи, взаємопов'язаний з іншими. Їх поєднання є запорукою ефективності превентивного виховання.

Основним результативним критерієм превентивного виховного процесу в навчальних закладах має стати формування життєвої компетентності особистості, здатної до самостійного життя й діяльності в сучасному суспільстві як Громадянин, Професіонал, Сім'янин, Носій культури. Під цим кутом зору повинні розглядатися результати превентивної виховної діяльності.

Методичні рекомендації до вивчення розділу 1.3:

При вивченні розділу 1.3 треба звернути увагу на принцип гуманістичної орієнтації превентивного виховання здобувачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти. При розробці індивідуальної програми виховання здобувача закладів професійної (професійно-технічної) освіти враховувати вікові, гендерні та індивідуальні особливості підлітків, а також враховувати принципи виховання в колективі. Основним результативним критерієм превентивного виховного процесу Вашого навчального закладу має стати формування життєвої компетентності особистості, здатної до самостійного життя.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть основні принципи превентивного виховання здобувачів освіти.
2. Розкрийте принцип наступності у вихованні.
3. Як Ви розумієте принцип системного підходу у виховній діяльності?
4. В чому полягає принцип індивідуалізації виховного процесу?
5. Що означає принцип проектування та конструювання превентивного виховного простору?

1.4. Рівні педагогічної превенції

Всі превентивні заходи, які складають систему роботи ЗП(ПТ)О по превентивному вихованню учнівської молоді, можна розділити на рівні: первинна, вторинна і третинна превенція (запобігання).

Первинна або переважна соціальна превенція спрямована на збереження і розвиток умов, що сприяють здоров'ю, збереженню життя учнівської молоді і на попередження несприятливого впливу на нього факторів соціального і природного середовища.

Вона є масовою і найбільш ефективною.

Первинна превенція має базуватися на комплексному системному вивченні впливу умов і факторів соціального і природного середовища на здоров'я і розвиток дитини[49].

До заходів первинної превенції можуть належати:

- педагогічний захист (забезпечує фізичну, психологічну і морально-психологічну безпеку кожного окремого вихованця, відстоює його інтереси і права; створює умови для вільного розвитку його духовних і фізичних сил);

- фізіолого-педагогічний захист (забезпечує фізичне здоров'я, безпеку життя і розвитку організму вихованця);

- психолого-педагогічний захист (спрямований на надання допомоги в психологічній стабілізації особистості, на розвиток психологічної стійкості, творчої активності дитини, її здатності розуміти і розкрити себе);

- соціально-педагогічний захист (допомагає подолати міжособистісні конфлікти і розвиває здатність до позитивних, правомірних контактних стосунків з суспільством, державою, людьми; сприяє розвитку здібностей та інтересів людини, захисту її прав і розвиває ті якості, які необхідні для повноцінної життєтворчої особистості; запобігає можливим порушенням

соціальних механізмів моральної та правової регуляції).

Основним завданням вторинної (ранньої) превенції є якомога раннє виявлення негативних змін в поведінці дитини з метою попередження їх подальшого розвитку. Її підґрунтям є результати різнопланової масової діагностики різноманітних аспектів життєдіяльності здобувачів освіти, глибокий аналіз чинників, причин і обставин, що зумовлюють асоціальну поведінку підлітків.

Рання превенція повинна бути індивідуальною в плані корекції систем життєдіяльності та життєзабезпечення організму дитини і починати її доцільно вже в старших групах дитячого садка. Важливим показником ранньої превенції є характер поведінки дитини: грубість, агресивність, брехливість, лінощі та інші негативні якості особистості які свідчать про спотворення ціннісних орієнтацій і недоліки внутрішніх регуляторів її поведінки.

До *заходів ранньої превенції* можуть бути віднесені ті, які якнайповніше забезпечують формування рис особистості здобувача освіти, її морального досвіду суспільної поведінки, а також заходи, що скеровують процес соціальної самоорганізації особистості, який включає самопізнання, самовизначення, саморозвиток, самореалізацію, в цілому її самовдосконалення.

Третинна або цілеспрямована превенція включає сукупність заходів, спрямованих на попередження переходу відхилень у поведінці в більш важку стадію. Вона теж повинна бути індивідуальною і містити заходи по виявленню і усуненню конкретних недоліків родинного, учнівського і суспільного виховання, а також цілеспрямовану роботу з тими підлітками, які мають відхилення в поведінці від соціальних норм, як моральних, так і правових, з окремими групами, колективами по уникненню несприятливих наслідків їх поведінки.

Сучасні педагогічні дослідження переконують, що *педагогічну превенцію* слід пов'язувати з формуванням конкретного морального почуття відповідальності підлітка .

Таким чином, *превентивне виховання – це організований освітньою установою комплекс систематичного і цілеспрямованого впливу на свідомість, почуття і волю здобувачів освіти з метою попередження антигромадської поведінки* [6].

Сутність її полягає у розвитку почуття соціальної відповідальності підлітків за свою поведінку, що сприяє глибокому усвідомленню не лише своїх прав, а й обов'язків. Почуття соціальної відповідальності є інтегративним у формування моральних якостей важковиховуваних підлітків.

Педагогічна превенція може розглядатись як самостійний вид педагогічної діяльності зі своєю метою, мотивами, умовами інтерпретації методів виховання. *Мета* має розглядатись у трьох площинах – соціальній, психологічній, педагогічній. Вона є теоретико-методологічною основою визначення критеріїв ефективності процесу виховання, оскільки завжди пов'язана з ним та з необхідністю прогнозування очікуваних результатів. З цієї точки зору поняття мети педагогічної превенції може втілюватись у вірєць, який пропонується важковиховуваному підлітку, виступати як мета виховної діяльності, процесу виховання.

Методичні рекомендації щодо вивчення розділу 1.4:

При виконанні алгоритму превентивної діяльності ЗП(ПТ)О слід враховувати, що первинна соціальна превенція спрямована на розвиток умов, що сприяють здоров'ю та збереження життя учнівської молоді та організації молодіжного дозвілля. Основним завданням вторинної превенції є діагностика негативних змін в

поведінці здобувачів освіти , з метою попередження їх подальшого розвитку. Третинна превенція включає заходи які спрямовані на попередження переходу відхилень в більш важку стадію.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть рівні педагогічної превенції.
2. На чому має базуватися первинна превенція?
3. Які заходи належать до первинної превенції?
4. Визначте основні завдання вторинної превенції?
5. Проаналізуйте заходи третинної превенції.

1.5. Діагностика асоціальної поведінки здобувачів освіти

Основою результативної корекційної роботи є діагностична спрямованість процесу виховання.

Педагогічна діагностика – це методи і прийоми, за допомогою яких визначається положення або стадія того чи іншого педагогічного явища, з метою використання засобів виховного впливу на здобувачів освіти , пошуків стратегії позитивної соціальної адаптації підлітків, допомоги у визначенні ціннісних орієнтацій.

Діагностика дає можливість визначити і врахувати причини відхилень у поведінці здобувачів освіти .

Методичні рекомендації при проведенні діагностики учнівського колективу:

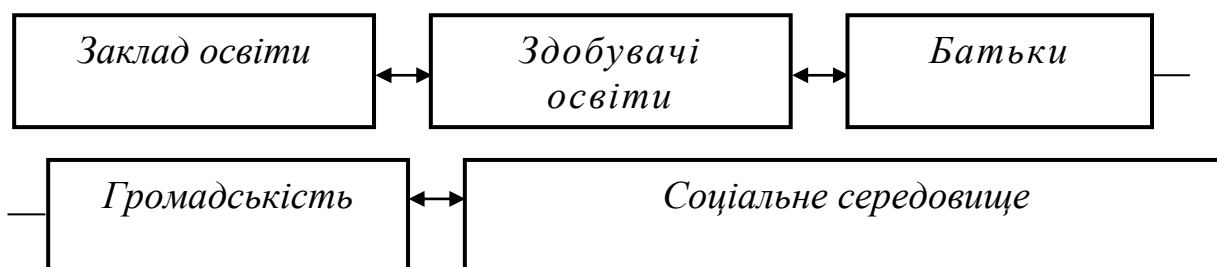
- Діагностичну роботу слід проводити спільно з соціальним педагогом та психологом ЗП(ПТ)О. При проведенні діагностики слід використовувати методи спостережень, бесіди, анкетування, інтерв'ювання, тестування, тощо.

У розробці алгоритму діагностики, виборі методик корекції важливою ланкою для педагогічних працівників є знання соціального паспорта того мікрорайону, у якому знаходиться навчальний заклад.

Паспорт мікрорайону, в якому знаходиться навчальний заклад

1. Дані про населення мікрорайону.
2. Наявність соціальної інфраструктури (кількість закладів освіти, наявність різних служб допомоги неповнолітнім, наявність молодіжних центрів і т.д.).
3. Відомості про суб'єктів асоціального впливу на молодь (неблагополучні родини, неформальні об'єднання і т.д.).
4. Наявність суб'єктів виховного впливу на неповнолітніх (центри позашкільного виховання, дитячі та юнацькі клуби, спортивні клуби і т.д.).
5. Участь структури влади в рішенні проблем попередження правопорушень підлітків.

Наявність даного паспорта дає можливість більш тісному співробітництву закладу освіти і правоохоронних органів, а також інших виховних інститутів, дозволяє прогнозувати ситуацію, науково і методично обґрунтувати корекційну діяльність у системі:

Педагогам закладів професійної (професійно-технічної) освіти варто звернути особливу увагу на вивчення родини, у якій живе підліток.

Програма вивчення родини

1. Склад родини:

- а) повна, неповна родина;
- б) віковий склад родини;
- в) професії членів родини;
- г) освітній, культурний рівень членів родини;
- р) цивільний вигляд членів родини;
- д) моральний вигляд членів родини;
- е) здоров'я членів родини.

2. Виховна діяльність родини:

- а) виховні позиції батьків, їхня погодженість;
- б) участь членів родини у вихованні підлітків;
- в) освітній рівень батьків, педагогічна поінформованість батьків;
- г) авторитет членів родини;
- д) ведуче напрямом у сімейному вихованні;
- е) реакція підлітка на виховні впливи батьків.

3. Регулятивна діяльність родини, соціальний контроль у родині:

- а) поведінка підлітка в родині;
- б) поведінка підлітка поза родиною;
- в) методи і прийоми регуляції поведінки підлітка в родині;
- г) моральний, цивільний вигляд членів родини на виробництві, у побуті, у суспільній діяльності;
- р) відношення членів родини до суспільних обов'язків.

4. Матеріально-побутова діяльність у родині:

- а) матеріальна забезпеченість родини;
- б) житлові умови;
- в) місце роботи членів родини;
- г) задоволення в родині матеріально-побутових потреб підлітка.

5. Дозвілля родини і підлітка:

- а) як члени родини проводять своє дозвілля, чому його присвячують;
- б) час, витрачений на дозвілля членами родини;
- в) відношення підлітка до спільного сімейного дозвілля;
- г) культурний рівень батьків;
- г) чи вживають члени родини спиртні напої.

6. Взаємовідносини в родині:

- а) відносини між батьками, старшими членами родини;
- б) відносини між ними;
- в) відносини між батьками і дітьми;
- г) причини конфліктів у родині;
- г) особливості протікання конфліктів у родині: їхня частота, інтенсивність, тривалість, способи їхнього дозволу;
- д) вплив відносин у родині на самопочуття, поведінку дитини в родині, у школі, його успіхи в навчанні.

7. Взаємодія родини і школи:

- а) відвідування батьками батьківських зборів, диспутів, консультацій;
- б) через кого з членів родини підтримується зв'язок зі школою;
- в) як виконують батьки вимоги класного керівника, його рекомендації, поради;
- г) допомога батьків закладу освіти.

Наступний етап діагностики – діагностика на рівні закладу освіти.

У паспорт закладу освіти повинно бути включено максимум відомостей про колектив (учнівський й педагогічний), конкретних відомості про здобувачів, що вимагають підвищеної уваги.

Такий аналіз допоможе керівництву закладу освіти визначити стратегію виховної роботи.

Зразок паспорта ЗП(ПТ)О

1. Назва закладу, району міста.
2. Кількість здобувачів освіти .
3. Наявність кружків, секцій, час їхньої роботи. Участь здобувачів освіти у трудовій, художній й ін. видах діяльності.
4. Наявність психологічної служби в закладах професійної (професійно-технічної) освіти
5. Кількість здобувачів, що знаходяться на обліку в зв'язку з девіантною поведінкою.

<i>№ групи, класу</i>	<i>Види обліку</i>					
	<i>Класний, груповий</i>		<i>Внутрішкільний, внутрішкільний</i>		<i>Служба по справах неповнолітніх</i>	
	<i>Дів.</i>	<i>Хлоп.</i>	<i>Дів.</i>	<i>Хлоп.</i>	<i>Дів.</i>	<i>Хлоп.</i>

6. Склад ради профілактики, закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

7. Які форми роботи ради профілактики найбільш ефективні.

Третій етап – діагностика учнівського колективу.

Мета – визначення рівня душевного комфорту здобувачів освіти , емоційної атмосфери в групі, взаємини між здобувачами освіти і педагогами.

Алгоритми такої діагностики можуть бути різноплановими, включаючи різні методики, показники рівнів вихованості, анкети.

Діагностика учнівського колективу

Зразок програми вивчення колективу групи

(Варіант 1)

1. Загальна характеристика: пізнавальний рівень, працездатність і успішність; інтерес до суспільних справ, змагання; працездатність активу; настрої групи; активність участі в масових суспільних заходах, самообслуговуванні.

2. Згуртованість: чи є мікрогрупи в колективі; як здобувачі освіти відносяться один до одного, чи охоче трудяться разом, відпочивають; як юнаки відносяться до дівчин, чи дружать з ними; чи захищають своїх друзів.

3. Організованість: чи вміють здобувачі освіти самостійно організовуватися для виконання суспільно корисної справи, чи підкоряються органам і представникам учнівського самоврядування, як виконують їхні рішення.

4. Суспільна думка в групі : які вчинки товаришів здобувачі освіти схвалюють, які засуджують; як виражають свій осуд чи схвалення, у якій формі і з яких питань звучить критика і самокритика; чи підтримуються активом класу вимоги педагогів до здобувачів освіти ; вимоги активу виконуються усіма чи частиною класу.

5. Характер зв'язків у колективі: чи дружать здобувачі освіти поза ЗП(ПТ)О , чи уважні до тих, хто виявляється в скрутному положенні; чи допомагають їм; хто і як виявляє вимогливість до порушників порядку і дисципліни.

6. Актив: чи користується авторитетом у здобувачів освіти ; як активісти відносяться до товаришів ; чи є здобувачі освіти , що відмовляються від суспільних доручень; чи виявляє актив розумну ініціативу, керує чи ні групою під час відсутності викладачів; чи вміє контролювати здобувачів освіти.

Програма вивчення колективу групи

(Варіант 2)

<i>Показник розвитку колективу</i>	<i>Ознаки колективу</i>	<i>Оцінка</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Рух до мети, перспективи в соціально значущій діяльності	Колективна діяльність, спрямована на реалізацію соціально значущих суспільних задач	5
	Колективна діяльність, спрямована на досягнення тільки загальношкільних цілей та задач	4
	Колективна діяльність, спрямована на виконання конкретних завдань та доручень, які замикаються в межах колективу групи	3
	В колективній суспільно корисній діяльності участі не приймається	2
Суспільні зв'язки	Колектив має систематичні і дійові зв'язки не лише в ЗП(ПТ)О	5
	Зв'язки колективу з іншими колективами Колективні зв'язки виявляються дуже слабкими	3

Самоврядування	У закладах професійної (професійно-технічної) освіти є реально діючі органи самоуправління, які в основному самостійно і правильно вирішують питання планування, організації, регулювання і контролю відносин	5
	Органи учнівського самоврядування працюють переважно згідно інструкцій педагогів	4
	Органи самоврядування працюють за активною допомогою педагогів	3
	В групі створені органи самоврядування, але реально вони діють дуже слабо	2

Суспільна думка	В основному всі здобувачі освіти приходять до правильних висновків з найважливіших питань суспільної і колективної діяльності, що виносяться на обговорення органами або представниками самоврядування	5
	Більшість здобувачів освіти приходять до єдиної правильної думки	4
	До єдиної правильної думки приходять лише частина здобувачів, переважно це актив	3
	Нема дієвої суспільної думки, виявляється байдужність до важливих питань колективного життя	2
Дисципліна і взаємна вимогливість	Переважають розумні, справедливі вимоги один до одного. Вимоги виконуються кожним	5
	Справедливі, розумні вимоги пред'являються і виконуються більшістю здобувачів	4
	Вимоги, запропоновані педагогом, виконуються незначною меншістю, переважно активом	3
	Вимогливість один до одного відсутня, дисципліну в групі підтримують лише педагоги	2
Співпраця і погодженість в роботі	Переважно все здобувачі освіти легко розподіляють між собою роботу, погоджують свої дії як з своїм колективом, так і з колективом інших груп	5
	Більшість розподіляє між собою роботу, при узгодженні дій зустрічаються утруднення, але вони швидко переборюються, робота виконується успішно	4
	Лише актив приймає на себе роботу, при узгодженні дій між групами спостерігаються сперечання, сварки, образи. Це відображається на якості роботи	3
	Спостерігається неузгодженість, справа не виконується	2

Прагнення до спілкування у вільний час	Кожен прагне до спілкування і спілкується у вільний час переважно з одногрупниками	5
	Більшість прагне до спілкування і, переважно, спілкується з одногрупниками	4
	Спілкується один з одним незначна частина здобувачів освіти	3
	Спілкування дуже обмежене, переважно в ланці	2
Дружба і взаємодопомога	У колективі спостерігаються доброзичливі відносини між всіма здобувачами освіти, які захищають честь і гідність кожного, в потрібну хвилину приходять на допомогу один одному	5
	Між більшістю здобувачів освіти існують доброзичливі відносини, але це не завжди виражається в дійовій допомозі один одному	4
	Спостерігаються інколи конфлікти між групами	3
	Спостерігаються недоброзичливі відносини, є здобувачі освіти, які потребують допомоги, але не отримали її	2
Творче самовираження особистості	Кожен учень займається улюбленою справою: відвідує кружки, секції, клуби і т.д.	5
	Більшість здобувачів освіти відвідують кружки, секції, реалізує інтерес до улюбленого заняття	4
	Лише частина здобувачів освіти реалізує інтерес до улюбленої справи	3
	Значна більшість здобувачів освіти не мають можливості для творчого самовираження	2

Зверніть увагу, що приведені в програмі ознаки розвитку колективу вказують, що в міру того, як розширюється коло здобувачів освіти, що займають активну позицію, колектив перетворюється з об'єкта в суб'єкт виховання, з інструмента виховання лише окремих здобувачів освіти в інструмент виховання більшості і кожного. Якщо ці показники й ознаки будуть формуватися, то задані особистості установки на розвиток самостійності, суспільній спрямованості й активній позиції реалізуються. Таким чином, формування соціально значимих якостей особистості

здобувачів освіти можливо лише за умови керування розвитком колективу групи.

Програма вивчення рівня розвитку колективу групи

Педагог вибирає із серії можливих відповідей той, який у найбільшій мірі відповідає реальному положенню речей.

Спрямованість діяльності

1. Вище за все ставляться позитивні духовні запити (навчання, суспільна робота і т.д.).
2. Групу відрізняють стійкі суспільно значимі інтереси.
3. Інтереси здійснюються на ділі.
4. Група активна, повна творчої енергії.
5. Високо ставиться чесність, безкорисливість, дружба.
6. Велике бажання трудитися колективно.
7. Група прагне спілкуватися і співробітничати з іншими групами

Організаційна єдність групи

1. Група представляє стійке єдине ціле. Ланки активно взаємодіють, підтримуючи загальногрупову єдність.
2. Питання взаємодопомоги в ланках зважаються оперативно, доброзичливо.
3. Колектив добре відноситься до новачків, допомагає їм освоїтися, прижитися.
4. У групі висока погодженість дій, якщо допускаються помилки, вони швидко виправляються.
5. Зі скрутних ситуацій здобувачі виходять ще більш об'єднаними.

Комунікативна єдність

1. Члени групи прислухаються до думки товаришів.
2. Члени групи легко знаходять загальну мову, вирішуючи колективні задачі.
3. Швидко оцінюються зміни в обстановці і створюється суспільна думка.
4. Найважливіші фактори навколишнього життя одержують єдину оцінку.
5. Група добре знає свої можливості, достоїнства і недоліки.

6. Вірно оцінюється своє місце серед інших груп.
7. Критичні зауваження ззовні приймаються доброзичливо, є прагнення їх осмислити і виправити недоліки.

Емоційна єдність

1. У групі переважає піднятий, бадьорий тон.
2. У колективі установилися доброзичливі відносини.
3. У групі і виявляється прагнення до спільного переживання подій.
4. Загальні успіхи і невдачі переживаються спільно.
5. Успіхи і невдачі кожного переживаються всіма.
6. Група уміє регулювати і контролювати свої емоції.
7. Члени колективу прагнуть бути завжди разом.

Вольова єдність групи

1. Група може самостійно ставити цілі.
2. Здобувачі здатні мобілізувати всі фізичні і духовні сили для подолання труднощів і перешкод.
3. Рішення приймаються швидко й усвідомлено.
4. Завжди знаходиться безпомилковий спосіб здійснення дій.
5. Прийнявши рішення, колектив відразу приступає до його виконання.
6. Справа доводиться до кінця.
7. Група здатна на розумний і виправданий ризик.

Методика парних порівнянь, спрямованих на виявлення взаємин у групі

При використанні цієї методики педагог повинен дати рекомендації здобувачам освіти, наприклад: перед тобою пари антонімів (протилежних за змістом слів і висловлень), між ними – лінія з номерами від 9 до 1. Познач хрестиком той номер, що, по-твоєму, найбільше точно характеризує взаємини в групі. У такий спосіб зроби з кожною парою слів (висловлень). У підсумку в таблиці повинне з'явитися 10 хрестиків, що ти поставиш.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Дружба										Ворожість
Єдність										Розлад
Теплота										Холодність
Уміння розуміти стан іншого										Байдужість
Спілкування										Відсутність спілкування
Терпимість										Відсутність терпимості
Повага один до одного										Відсутність поваги
Уміння заохочувати										Невміння заохочувати
Уміння влагоджувати сварки і конфлікти										Агресивність
Добро										Зло
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	

Мій настрій сьогодні

П.І.Б.	Дата									
1.										
2.										
3.										

Червоний - захоплене

Фактори, що визначили мій настрій сьогодні:

Жовтогарячий – радісне,

1. Стан здоров'я

тепле

Жовтий – світле,

2. Емоційна обстановка в класі

спокійне

Зелений - урівноважене,

3. Ритм життя й організація діяльності школи

спокійне

Синій – незадоволене,

4. Невідповідність змісту уроку моїм особистим

напружене

чеканням

Фіолетовий – тривожне, 5. Особливості роботи на уроці
напружене

Чорний – повний занепад сил 6. Спілкування з друзями

*(Проти кожного дня
ставте, будь ласка,
у дужках номер головної
причини, що вплинула
на Ваш настрій).*

7. Відносини з одногрупниками

8. Відносини зі старшими товаришами

9. Відносини з класним керівником

10. Відносини з педагогами

11. Настрій групи

12. Успіхи (неуспіхи груп)и

13. Невдоволення собою

14. Дуже особисте

15. Просто утомився

16. Не було нічого нового

17. Побут, матеріальна база ЗП(ПТ)О

Маючи загальні відомості про мікрорайон, заклад освіти, колектив групи, педагог разом із психологом повинний розробити карту психолого-педагогічного супроводу особистості здобувачів освіти, з метою всебічного вивчення підлітка, своєчасного виявлення відхилень у його розвитку.

Вона являє собою своєрідний журнал реєстрації рівнів розвитку особистості, а також рекомендацій з корекції виявлених девіацій. *(Зразок заповнення журналу педагогічних спостережень за здобувачами, див. додаток 1)*

Приблизна програма вивчення особистості підлітка з девіантною поведінкою

Загальні дані про учня: вік, освіта, місце проживання.

1. Фізичний розвиток і стан здоров'я.

2. Склад родини, освіта батьків, місце роботи, посада, матеріальні, житлові умови, характер взаємин між батьками, батьків з дітьми.
3. Успішність, причини неуспішності, відношення здобувача освіти до навчання, до окремих навчальних предметів.
4. Відношення до праці, як виявляє себе до різних видів праці, у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.
5. Суспільна активність, чи має суспільне доручення, як відноситься до його виконання.
6. Участь у кружках, спортивних секціях.
7. Статус у колективі, характер взаємин із педагогами ,учнями,
8. Чи має друзів, хто вони, на якій основі будується дружба.
9. Яка дисципліна в закладах професійної (професійно-технічної) освіти які порушення дисципліни допускає, які застосовувалися засоби впливу.
10. Чи має необхідні навички культурної поведінки.
11. Особливості пам'яті, уваги, мислення, мови.
12. Найбільш типові психічні стани – переважають процеси порушення, гальмування чи урівноваженості.
13. Характер інтересів, ідеалів, потреб, схильностей.
14. Які риси характеру намагається виховувати в собі.
15. Плани на майбутнє..
16. Як використовує вільний час, чим займається, з ким спілкується.
17. Характер читацьких інтересів.
18. Особливості оточення поза навчальним закладом. Відношення до природи, звірам, птахам.
19. Найбільше яскраво виражені риси характеру.
20. З якого віку цей здобувач характеризується як важкий.
21. Які позитивні риси і якості відзначалися раніш, які є зараз.
22. Які негативні риси відзначалися раніш, які є зараз.
23. Чи усвідомлює здобувач наявність у нього негативних якостей.

24. Чи прагне він подолати їх.
25. Оцініть загальну моральну спрямованість виховного впливу на дитину його родини.
26. Чи усвідомлюють батьки недоліки у вихованні свого сина (дочки).

Педагогам, що працюють зі здобувачами освіти, варто звернути особливу увагу на такі негативні явища в нашому суспільстві, як алкоголь і наркоманія в підлітковому віці.

Рання алкоголізація небезпечна з ряду причин:

- вплив алкоголю на молодий організм приводить до більш важких наслідків медичного і соціального характеру;
- різко скорочуються терміни переростання пияцтва в алкоголізм (2-4 р. замість 15 років);
- збільшується ризик народження дітей із психічними і фізичними аномаліями у осіб, які пристрастилися до алкоголю;
- підвищується імовірність кримінальної поведінки.

У чому ж проблеми і причини ранньої алкоголізації?

1. Пияцтво батьків.
2. Негативні приклади поведінки старших.
3. Емоційне нехтування підлітком.
4. Відсутність цілей життя.
5. Прагнення затвердити себе у своїй групі..
6. Наявність друзів, які п'ють.

Приведені фактори багато в чому відбивають невміння, небажання або нездатність дорослих вчасно прийти на допомогу підліткам, організувати змістовне дозвілля, нейтралізувати негативні фактори. Причини ранньої алкоголізації нерідко кореняться в прорахунках виховної діяльності родини. Встановлено, що більш 90% родин, у яких живуть підлітки, які вживають алкоголь, є соціально хитливими. Несприятливо позначаються і низький

рівень освіти батьків, невисока культура дозвілля. Педагогам, що працюють з такими здобувачами, насамперед, необхідно вести профілактичну роботу:

- організовувати зустрічі з лікарями-наркологами;
- представниками спортивних суспільств;
- проводити диспути, конференції, бесіди.

Разом з підлітком необхідно знайти «противагу» спиртному. Це можуть бути успіхи в спорті, навчанні, суспільній діяльності. Дуже важлива також рання діагностика таких негативних явищ. *(прикладі тестів див. додаток 2)*

Причини вияву і шляхи профілактики наркоманії і СНІДа в неповнолітніх

Наркоманія – важке захворювання, викликане вживанням наркотичних засобів.

Фактори, що формують схильність особистості до наркотиків:

1. Антисоціальна поведінка в ранньому віці.
2. Якість і послідовність виховання в родині.
3. Адаптованість до соціального середовища і освітнього процесу в перші роки навчання .
4. Залучення у групу однолітків, що вживають наркотики.
5. Особистісні характеристики.

Найбільш небезпечний для прилучення до наркотиків вік - 14-16 років.

Ще раніш - з 10-12 років – починається вживання токсичних речовин.

Причини наркоманії:

1. Соціально-економічна криза в суспільстві.
2. Руйнування інституту родини.
3. Відсутність життєвих перспектив.
4. Свідоме і цілеспрямоване «підсаджування» дітей і підлітків «на голку».

5. Переконаність багатьох починаючих наркоманів у тому, що вони зможуть у будь-який момент зупинитися.

Варто звернути увагу на те, що наркоманія є соціальною, а аж ніяк не медичною проблемою.

Діяльність педагогів повинна бути спрямована, у першу чергу, на профілактику виникнення наркоманії.

Пропаганду антинаркотичних знань серед підлітків потрібно вести дуже обережно. Бесіда повинна бути побудована так, щоб загострити увагу на психічній деградації людини, яка вживає наркотики. Основна задача педагога – показати здобувачу, що перед ним капкан, у який легко потрапити, але з якого дуже важко, а часом і неможливо вибратися.

Велике значення має робота з батьками здобувачів освіти (організація роботи батьківського лекторію).

Проводячи профілактичну роботу з попередження наркоманії, варто звернути серйозну увагу на популяризацію знань про СНІД, тому що наркоманія – одна з причин зараження цією грізною хворобою.

Увазі педагогам-вихователям, які працюють з підлітками, пропонується ряд тестів, що допомагають виявити негативні явища на ранній стадії розвитку. *(тести див. додаток 3)*

Методичні рекомендації до розділу 1.5

- Діагностичну роботу слід проводити спільно із соціальним педагогом та психологом ЗП(ПТ)О ;
- При проведенні діагностики слід використовувати методи спостережень, бесіди, анкетування, інтерв'ювання, тестування, тощо.

У розробці алгоритму діагностики, вибір методик корекції є важливою ланкою.

Наведені зразки паспорту мікрорайону, в якому знаходиться заклад, програма вивчення родини, зразок паспорта закладу

освіти, а також програми вивчення особистості підлітка з девіантною поведінкою носять рекомендаційний характер

1.6. Методичні рекомендації щодо організації корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки

Ретельно вивчивши колектив навчальної групи, а також продіагностувавши кожного здобувача освіти, педагоги разом із психологом складають програму корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки, яка включає в себе як педагогічні, так і психологічні методи впливу.

До педагогічних методів відносяться насамперед прилучення підлітків до різних видів соціально визнаної діяльності – трудової, спортивної, художньої, організаторської тощо.

Тут важливо дотримуватись принципів суспільної оцінки, наступності, чіткої побудови цієї діяльності. «Важким» підліткам варто доручати шефство над ветеранами, учасниками бойових дій. Здобувачів, схильних до агресії і жорстокості, рекомендуємо залучати в спортивні секції по самообороні, карате, баскетболу, туристичні походи і т.д.

Винятково важливу роль у формуванні моральних якостей особистості підлітків грає включення їх у виробничі види соціально визнаної діяльності. Причому необхідно відзначити вплив, який робиться на особистісне становлення дітей процесом керівництва цією справою, коли підлітки виступають не тільки бригадирами, експедиторами, контролерами, обліковцями, комірниками, але і членами технічної ради.

Саме практичне включення підлітків у рішення маси організаційно-виробничих справ сприяє появі і розвитку їхнього критичного відношення до себе і товаришів.

При цьому участь у виробничій праці істотно змінює погляди підлітків на речі, як результати праці, і на трудівників. І тут знову ж важливе

інструментування, обігравання цієї діяльності. Наприклад, за допомогою організації екскурсій молодших школярів в учбово-виробничі майстерні. Коли підлітки показують і розповідають малятам про свою працю, вони почувають себе членами трудового колективу і представляють його. Тут з'являється гордість робочої людини, яка відповідає за себе і товаришів.

Важливу роль у корекції девіантної поведінки підлітків грає темп нарощування позитивних моментів у їхніх справах, від чого залежить і темп «стихання» негативних моментів. Причому найбільш діючим шляхом нарощування позитивного досвіду є продумана організація позаурочної діяльності, що створює нагнітання, безупинне ускладнення, постійно змінюються захоплюючі справи, турбота при включенні в них усіх підлітків і при підкресленій довірі, повазі до них.

Пропонуємо картотеку форм позаурочної діяльності зі здобувачами закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Картотека форм групової діяльності здобувачів освіти

<i>Форма групової справи</i>	<i>Атрибути форми</i>
Усний журнал – різноманітна інформація, яка організована для здобувачів у вигляді змінних сторінок	<ul style="list-style-type: none"> ➤ назва журналу; ➤ «сторінки» і момент їх перегортання; ➤ читач, що імітує процес «читання» журналу
Огляд знань – творчий звіт здобувачів, що виявляє набуті знання і уміння адміністративного або змагального, ігрового характеру	<ul style="list-style-type: none"> ➤ програми перевірки знань; ➤ журі, що оцінює виявлені знання і уміння; ➤ команди, які одержують колективні завдання; ➤ «майданчик» для огляду, інтер'єр приміщення, підготовлений для глядачів
Турнір ораторів – ігрова форма змагальної інтелектуально-публіцистичної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> ➤ «наявність публіки»; ➤ група експертів; ➤ правила ораторського виступу (наприклад, «теза – аргумент ілюстрація»);

	<ul style="list-style-type: none"> ➤ голосування публіки; ➤ декілька турів конкурсу: <i>тур домашнього завдання;</i> <i>тур промови-експромту;</i> <i>тур єдиної теми і т.п.</i>
Інтелектуальний аукціон – ігрова форма продажу інтелектуально-художніх цінностей, де «платнею» є пред'явлені знання з предмету	<ul style="list-style-type: none"> ➤ наявність товару: книги, платівки, репродукції, навчальні посібники; ➤ момент пред'явлення знань, що імітує момент аукціонного продажу; ➤ експерти, що оцінюють знання; ➤ асистенти, що демонструють «товар»; ➤ вручення «покупки» переможцю
Палітра захоплень – серія індивідуальних оповідань здобувачів про свої улюблені заняття у вільний час і демонстрація предмету	<ul style="list-style-type: none"> ➤ художня і наочна ілюстрація захоплень; ➤ почергові розповіді про свої заняття; ➤ епіграф організованої розмови; ➤ рекомендації і поради з питання
Літературна вітальня – вільне невимушене спілкування на основі читання літературних творів і авторських віршів (варіант – музична вітальня)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ імітація інтер'єру вітальні; ➤ деталі естетичного оформлення, які символізують спілкування з мистецтвом; ➤ «господар» або «господиня» вітальні; ➤ легке і просте пригощання; ➤ нарядні костюми
Малий конкурс музикантів – форма змагання концерту піаністів, скрипалів, баяністів, гітаристів і т.д.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ артисти – претенденти на призові місця; ➤ журі; ➤ слухачі концерту, що беруть участь в оцінці юних музикантів
Ювілей митця – літературно-художня композиція, що створює портрет великого таланту, ювілейна дата якого наголошується в світі, країні	<ul style="list-style-type: none"> ➤ портрет митця (музиканта, співака, живописця, танцюриста, актора, письменника); ➤ дати життя митця; ➤ репродукції його добутків; ➤ розповідь про особисте життя митця
Дерево випускників – посадка саджанців у дворі як матеріалізована	<ul style="list-style-type: none"> ➤ саджанці дерев; ➤ колективна присутність

пам'ять про випускників і їх дарунок майбутнім студентам	<ul style="list-style-type: none"> випускників у момент посадки; ➤ ритуальні дії, веселі і жартівливі, навколо посаженого дерева як посланця в майбутнє навчального закладу
Виставка «Наші умілі руки» – експозиція виробів, предметів домашнього побуту, продуктів художньо-прикладної творчості здобувачів	<ul style="list-style-type: none"> ➤ експозиція, підібрана за певним принципом: віковим, тематичним; ➤ книга відгуків; ➤ призи за цікаві роботи
Вечір дружба – веселе дотепне знайомство, розповіді про себе і товаришів, перші вияви художніх дарувань як візитна картка для колективу	<ul style="list-style-type: none"> ➤ запрошення, персонально адресовані; ➤ почергове представлення кожного учасника вечора; ➤ вручення дружніх сувенірів; ➤ психологічні, рухливі, інтелектуальні ігри
Російські посиденьки (варіант: української вечірки) – стилізована під старовинний лад бесіда за столом із самоваром, пригощанням	<ul style="list-style-type: none"> ➤ елементи російського народного костюма; ➤ самовар і чай із сушками, бубликами, пряниками, ватрушками; ➤ літературний і музичний матеріал для бесіди; ➤ хоровий спів
Прогулянка в ліс (у поле, на річку, по місту, по парку.) – вільна розмова на лоні природи або міського пейзажу	<ul style="list-style-type: none"> ➤ вибір маршруту; ➤ визначення мети: що дивитися? ➤ ігри в лісі, в полі; ➤ момент «вглядимось», «вслухаємось»; ➤ завершальний акорд: «спасибі всім за прогулянку»
Кавунник – осінній вечір відпочинку, присвячений природі, що завершується пригощанням кавуном	<ul style="list-style-type: none"> ➤ кавун як символ дарунків осені і як центральний елемент вечора; ➤ концертна програма осінніх мотивів; ➤ гра-змагання на приз «перший шматок кавуна»; ➤ конкурс промовців «Оди на честь кавуна»
Виставка тварин «Наші чотириногі друзі» – представлення своїх тварин (або тільки собак і	<ul style="list-style-type: none"> ➤ вольєри для виставки; ➤ оцінна комісія; ➤ момент індивідуального

<p>кішок), присудження призів господарям за достоїнства їх чотириногих вихованців</p>	<p>представлення свого чотириноного друга;</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ вручення призів «найбільшому», «найменшому», «найзабавнішому», «найвеселішому».
<p>Тематична стінгазета – шкільна стінгазета, присвячена одному питанню, письмова форма впливу на громадську думку молодіжного колективу</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ назва газети, що відбиває суть проблеми; ➤ різноманітні думки дітей з поставленого питання; ➤ ряд думок з науково-популярної літератури з того ж питання; ➤ символічний знак роздуму про життя людини
<p>Шкільний етичний театр – вистава на основі літературного матеріалу, що драматизується, освітлюючи етичні проблеми життя людини</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ сценічна гра; ➤ актори; ➤ театральна програма з вказівкою дійових осіб і виконавців ролей; ➤ театральна афіша; ➤ запрошення; ➤ чергові по залу
<p>Розмова при свічках – дружня бесіда про проблеми життя, актуальні для юнацтва і молоді</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ свічки і ритуал запалювання і гасіння свічок; ➤ музичний фон розмови; ➤ сформульоване питання для обговорення; ➤ почергові висловлювання
<p>Круглий стіл – дискусійна форма, колективний роздум над питанням, в якому всі виступають «на рівних»</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ імітація круглого столу шляхом відповідного розташування учасників; ➤ центральна точка кругового розташування, яка символізує обговорюване питання; ➤ сума питань для обговорення; ➤ ведучий «круглого столу», що підтримує логічний хід бесіди
<p>Стенд «Пізнай себе» (варіант: «Наодинці із собою») – періодично змінювана психологічна інформація про розвиток людини, ряд психологічних тестів для самоперевірки</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ стенд, розташований в затишному кутку; ➤ поради психологічного плану; ➤ рекомендації психологічної літератури; ➤ тести і оцінки, що супроводжуються порадами з

	самовиховання
Операція «Малюк» – суспільно-корисна праця в дитячому саду, базовій школі, надання допомоги у благоустрої приміщення, двору, майданчиків для гри	<ul style="list-style-type: none"> ➤ чітко розроблена послідовність роботи груп; ➤ спеціально знайдений час для роботи при деякій кількості свідків; ➤ чітко обмежений час роботи; ➤ група «розвідників», що визначає необхідність допомоги і її зміст
Вечір танців – вечір відпочинку для студентів, спілкування за допомогою танцювальної програми	<ul style="list-style-type: none"> ➤ програма танців на вечір; ➤ невелика концертна програма; ➤ ведучий танцювального вечора
Відкритий марафон – виступ промовців-студентів перед колективом з гострого питання життя групи	<ul style="list-style-type: none"> ➤ мікрофон; ➤ трибуна для промовця; ➤ контроль за регламентом часу виступу; ➤ ведучий «відкритого мікрофону»; ➤ кольорові картки у слухачів для вираження оцінки виступаючого
Центр громадської думки (ЦГД) – виявлення думки колективу з окремих питань постійно діючою групою здобувачів і представлення цієї думки для загального обговорення	<ul style="list-style-type: none"> ➤ представники різних академічних груп; ➤ проведення анкетування або тестування по групах; ➤ оформлення аналізу матеріалу для огляду; ➤ висновки і рекомендації Центру громадської думки
Вікна нашого зростання – публіцистичний матеріал, що відображає в картинках, прикладах, цифрах і графіках	<ul style="list-style-type: none"> ➤ дерев'яна конструкція ➤ макети; ➤ підставки під картинки, графіки.; ➤ короткі повідомлення про успіхи колективу
Ярмарок «До фонду милосердя» – збирання грошей до Фонду милосердя через продаж виробів праці студентів	<ul style="list-style-type: none"> ➤ відбір виробів для продажу; ➤ елементи ярмаркового базару: костюми, закликальнички, музика, веселі ціннички; ➤ періодичні сповіщення про суму зібраних грошей
Змагання велосипедистів – веселі змагання на велосипедах самих різних марок (у тому числі і неспортивних)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ попереднє оголошення про змагання; ➤ запис всіх охочих взяти участь в змаганнях; ➤ суддівські бригади;

	<ul style="list-style-type: none"> ➤ призи переможцям; ➤ спортивні стяги і фляги; ➤ круг переможців
<i>Турнір дружби</i> – спортивна командна гра (футбол, волейбол, баскетбол)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ дві команди і дві групи вболівальників; ➤ спортивні костюми, назви команд, капітани команд; ➤ суддя і почесний суддя; ➤ виголошені подяки за радість гри по її закінченню
<i>Туристична естафета</i> – перевірка підготовленості до туризму як результат оволодіння туристичними вміннями і навичками	<ul style="list-style-type: none"> ➤ система завдань по перевірці туристичних умінь; ➤ підготовка декількох команд; ➤ маршрут естафети і її етапи; ➤ суддівська бригада і контролери на етапах; ➤ приз переможцям *

1.7 Застосування ігрових технологій в корекційній роботі зі здобувачами освіти закладів професійної (професійно-технічної) освіти

Важливим засобом корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки є впровадження в виховній роботі ефективних технологій виховання, зокрема, технологій превентивного виховання.

Виховна технологія – це чітко структурований алгоритм взаємодії суб'єктів виховного процесу, які використовують комплекс заходів, що спрямовані на досягнення виховної мети та вдосконалення педагогічної діяльності [6].

При створенні превентивного середовища у заклад освіти і, ми рекомендуємо наступні форми та методи виховання:

- диспути,
- правова бесіда,
- філософський стіл,
- сократівська бесіда,
- правовий брейн-ринг,

- інтелектуальний хокей,
- рольові ігри,
- турніри, КВК,
- дидактичні ігри,
- прес-конференції,
- бліц-турніри,
- конкурси правозахисників,
- аналіз ігрових ситуацій,
- відкритий мікрофон,
- теоретична конференція та ін..

Впровадження їх в досвід роботи педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти та застосування в позакласній виховній роботі забезпечить формування стійкого правового світогляду здобувачів освіти, високий рівень їх правової культури, допоможе розвинути почуття громадськості, людської гідності, здатність усвідомити своє місце в суспільстві та державі, закріпить набуті різносторонні знання правознавчого характеру, особливо про права людини, вміння їх реалізувати, виховуватиме повагу до прав та основних свобод людини і громадянина.

Ефективними формами правового та превентивного виховання учнівської молоді є навчальні ігри. Вони можуть виступати як цілісна самостійна технологія і як елемент технології, який активізує пізнавальну та творчу діяльність учнівської молоді і забезпечує формування правознавчих умінь та навичок, тренінгу. Це певною мірою репетиція діяльності людини, оскільки забезпечує можливість здобувачеві «програти» практично кожен конкретну ситуацію і застосувати її в житті.

У системі технологій превентивного виховання використовується *п'ять моделей гри*, основу яких складають імітація

діяльності, розігрування ролей, виконання операцій, інсценування, психодрами та соціограми.

Імітаційні ігри забезпечують можливість змодельовати діяльність правоохоронного органу, організації, події, конкретну діяльність людей (проведення наради, сесії, виборів, обговорення напрямів роботи, нормативних актів, просто бесіди), обстановки, умов, в яких відбувається подія (залу засідань, кабінету). Технологія імітаційної гри, крім сюжету події, має містити опис структури та призначення імітованих об'єктів, документів, нормативних актів, що визначають специфіку імітованої діяльності та змалювання обставин, за яких відбувається подія.

Операційні ігри допомагають відпрацювати виконання конкретних специфічних операцій, зокрема, проведення бесіди, дискусії, круглого столу, брейн-рингу тощо. В них моделюється процес самої діяльності. Операційні ігри проходять в умовах, що імітують реальну обстановку.

Технологія розігрування ролей забезпечує набуття практичних умінь та навичок відпрацювання тактики поведінки, дії, виконання певних функцій, обов'язків конкретної особи. Для її проведення розробляється модель-п'єса ситуації. Між учасниками розділяються ролі з «обов'язковим змістом» у відповідності до проблемної ситуації, винесеної на обговорення.

Технологія інсценування є своєрідним «діловим театром», в якому розігрується будь-яка ситуація та поведінка людини за певних обставин. Учасники гри мають мобілізувати весь свій досвід, знання, навички, вжитися в образ певної особи, зрозуміти її роботу, оцінити обставини та обрати правильну лінію поведінки. Технологія має за мету навчити учасника гри орієнтуватись в різних обставинах, вміти давати об'єктивну оцінку своєї поведінки, враховувати можливості інших людей, налагоджувати з ними контакти, впливати на їх

інтереси, потреби та діяльність, не застосовуючи формальних атрибутів влади та наказу. Основу її складає конкретна ситуація, розподіл функцій та обов'язків дійових осіб та їх завдання.

Психодрама та соціограма близькі до розігрування ролей та технології інсценування. Це той самий «театр», але вже соціально-психологічний, в якому відпрацьовується вміння відчутти ситуацію в колективі, оцінити та змінити стан іншої людини, вміти налагодити необхідний контакт.

Важливим є проектування виховного заходу. Проект має включати визначення мети, постановку проблеми, обґрунтування постановки задачі, сценарій, загальне змалювання процедури технології, зміст ситуації та характер дійових осіб.

Процедура технології складається з наступних етапів:

1) Підготовка аудиторії, учасників та експертів. Визначається режим роботи, формується головна мета заняття, обґрунтовується постановка проблеми та вибору ситуації. Видаються пакети матеріалів та документів.

2) Ознайомлення учасників гри із ситуацією, опрацювання законодавчих актів. Збирається додаткова інформація, проводяться групові та індивідуальні консультації учасників гри, між ними допускаються попередні контакти.

3) Процес гри. Від початку гри ніхто не має права втручатись і змінювати її хід. Дії учасників коригує лише викладач, якщо вони самохіть змінюють процес ігри.

4) Аналіз, обговорення, оцінка результатів. Виступ експертів, обмін думками, обстоювання учасниками гри своїх рішень, висновків, ідей. Констатація досягнутих результатів, пошук помилок, формулювання кінцевих підсумків виховного заходу.

Рольова гра

Рольова гра – це невелика п'еса, яка ставиться учнями. Як правило, в її основі лежить імпровізація. Її *мета* – інсценізувати незвичні для здобувачів ситуації та події юридичного характеру. Рольові ігри сприяють кращому розумінню цих ситуацій, а також формуванню співучасті щодо тих, про кого йдеться у грі. Наприклад, у рольовій грі про грабіж, здобувачі, виконуючи роль жертви, набувають звичок ситуативно відчувати, що означає бути жертвою злочину.

*Методичні рекомендації по організації та проведенню
рольової гри:*

1. Сформулюйте проблему, яку буде ілюструвати рольова гра. Наприклад, право на власність (ст.17 Загальної декларації прав людини);

2. Визначтесь щодо сценічних ситуацій, інтриги і дійових осіб. Наприклад, якщо йдеться про право на власність, учасники рольової гри могли б уявити собі ситуацію, коли людину позбавляють житла через приналежність до певної етнічної групи або через відсутність законів.

3. Спільно з учнями визначте кількісний склад учасників рольової гри і спостерігачів, а також подумайте, як доцільніше працювати над грою: всією групою чи одночасно кількома малими групами. Заохочуйте нерішучих учнів до співучасті.

4. Також подумайте, як буде проходити рольова гра. Сценарій можна скласти у вигляді:

- розповіді, під час якої ведучий вводить всіх у курс справи, а решта здобувачів озвучує її, розкриваючи зміст через ролі «своїх»

персонажів;

- інсценізації, під час якої герої діють спонтанно, без підготовлених діалогів;

- імітації судового процесу, де здобувачі перевтілюються у свідків, які дають свідчення в суді.

5. Дайте здобувачам час на обдумування ситуацій і своїх ролей. Якщо для проведення гри треба переставити меблі, зробіть це саме зараз.

6. Здобувачі виконують рольову гру.

7. Часом доцільно зупинити гру в критичний момент, щоб опитати учасників і спостерігачів про те, що відбувається на сцені. Наприклад, у рольовій грі про насильство запитайте здобувачів, чи зможуть вони уявити собі розв'язання цієї ситуації, а тоді попросіть учасників зіграти всі можливі варіанти.

8. Після рольової гри важливо, щоб здобувачі задумались над тим, що, власне, відбулося, щоб вони усвідомили, що це не просто гра, а ще й урок життя. При плануванні рольової гри обов'язково залиште час у кінці для обговорення її мети і висновків. Наприклад, якщо рольова гра була імітацією судового процесу зі свідками, попросіть здобувачів самим винести вирок, тоді обговоріть його і те, як він відповідає темі, що обговорюється.

9. Якщо рольова гра пройшла не успішно, запитайте здобувачів, що слід зробити, щоб її покращити. Якщо ж усе вдалося, то варто було б показати її усій школі, тим самим пояснюючи тему, яку вона ілюструє.

Звертаємо Вашу увагу, що:

1. Оскільки рольові ігри імітують реальне життя, вони повинні зачіпати проблеми, на які немає однозначної відповіді.

Наприклад, правильна і неправильна поведінка уявних персонажів. Не намагайтесь створити враження, що існує єдина правильна відповідь на кожне запитання, якщо насправді такої немає. Дуже важливо, щоб здобувачі і педагоги вміли приймати різні точки зору природно, як нормальне явище. Педагоги не повинні нав'язувати своє бачення спірних проблем або добиватися консенсусу за будь-яку ціну. Однак, Ви можете підсумувати ті моменти, в яких вдалося досягти згоди, і залишити відкритими ті, які потребують подальшого обговорення.

2. Рольові ігри треба проводити з обачністю. Педагоги повинні рахуватися з почуттями окремих здобувачів і соціальним складом групи. Наприклад, рольова гра про етнічні меншини вимагає особливої обережності, якщо в групі є їхні представники, так щоб здобувачі, які до них належать, не відчували себе зневаженими або виставленими на посміховище.

Робота в парах і групах

Суть методу та його мета. Поділ групи на пари або підгрупи дає здобувачам більші можливості для участі в співпраці.

Такий поділ може бути доцільним, якщо треба генерувати велику кількість ідей за невеликий проміжок часу або осмислити абстрактні поняття на основі власного досвіду. Наприклад, перш ніж усією групою обговорювати право на життя, дайте кожній парі чи підгрупі по п'ять хвилин для вирішення проблеми: «Чи маємо ми право за якихось обставин убити людину?».

Рекомендації до застосування данного методу:

1. Коли Ви формуєте підгрупи, задайте собі такі запитання:

«Чи хочу я поділити здобувачів відповідно до їхніх здібностей? Чи хочу я об'єднати в одній підгрупі хлопців і дівчат? Чи хочу я, щоб ті, що дружать, працювали в одній команді?». В деяких випадках підгрупи можна формувати навмання. Наприклад, за датою народження, першою літерою імені або іншими незвичними ознаками.

2. Якщо столи і стільці прикріплені до підлоги, здобувачі можуть утворювати підгрупи, повертаючись на своїх місцях, щоб опинитися віч-на-віч зі здобувачами позаду.

3. Якщо підгрупа разом більш ніж кілька хвилин, варто було б вибрати керівника і когось, хто вів би записи. Хай би група сама вирішила, хто ними стане.

4. Організація роботи: чітко поясніть завдання. Розсадіть здобувачів так, щоб вони бачили одне одного. Поясніть, скільки часу їм дається на виконання завдання.

5. Коли групи працюють:

- стійте збоку, але так, щоб у разі потреби прийти на допомогу;
- не перебивайте здобувачів, хіба що тоді, коли підгрупа не зрозуміла, що від неї вимагається;
- приділяйте увагу всім підгрупам;
- не переривайте хід дискусії в підгрупі чи парі, втручайтесь тільки тоді, коли підгрупа цього просить;
- підгрупам часто потрібна підтримка, щоб вони почали працювати;
- пам'ятайте, що коли Ви підійдете, здобувачі, найімовірніше, перестануть працювати.

6. Звітування про виконану роботу: кожна підгрупа має прозвітувати про свою роботу всій групі. У звіт треба включити прийняті рішення, підсумки дискусії або інформацію про те, як ішло

обговорення. Така форма роботи може бути дуже корисною як для викладача, так і для групи, оскільки дає можливість покращити методику групової роботи. Якщо підгрупи повинні звітуватися, то їм про це треба знати ще на початку, щоб вони могли обрати когось для виконання цього завдання.

7. Оцінювання роботи: запитайте здобувачів, чи проведена робота була корисною і чому вони навчились. Якщо учні дали негативну відповідь, запитайте їх, як би вони організували цю роботу. Використайте їхні ідеї наступного разу.

Гра «Президентський марафон»

Формується дві команди (з однієї групи або паралелей) представників певної політичної партії, що веде виборчу компанію за кандидата в президенти. Здобувачі готують платформу свого кандидата, а той, у свою чергу, виступ на прес-конференції перед журналістами, виступ на мітингу. Довірені особи кандидата готують промови, агітлістівки.

Політична партія – суперник готує атрибутику виборчої боротьби для свого кандидата.

Відбувається телевізійний двобій претендентів за участю телеведучого. А «інститут громадської думки» робить опитування рейтингу популярності. Переможець – команда з більшим рейтингом.

Гра «Правова подорож Україною»

Мета гри: ознайомити здобувачів з основами законодавства України про права людини, сформувані у них конкретні правові поняття та навички правомірної поведінки.

Гра вимагає відповідного обладнання:

1. Три поля, контурні карти або малюнки, виконані на ватмані, на яких зображено контури України. Поля розграфлені на 20 клітинок кожне. У клітинки вписано відповіді на запитання ведучого.

2. 60 карток з фрагментами фізичної, природної та кліматичної карт України – з одного боку і номерами запитань – з іншого.

3. Два аркуші із запитаннями до гри.

4. Пояснювальна записка.

Методика проведення:

1. Гравцям видаються поля.

2. Ведучий тримає у себе банк карток і зачитує запитання. Гравці не повинні бачити картки.

3. Ведучий дістає з банку картки і зачитує запитання.

4. Гравці швидко шукають на своїх полях відповідь, яку вони вважають правильною (кожен на своєму полі). Насправді правильна відповідь зазначена лише на одному полі.

5. Коли гравець вважає, що знайшов правильну відповідь, він піднімає руку.

6. Хто перший підніме руку – той отримає картку від ведучого.

7. Отриману картку гравець накладає на клітинку-відповідь таким чином, щоб номер був зверху:

а) якщо відповідь правильна, то картка чітко лягає на своє місце;

б) коли відповідь неправильна, то, відповідно, під час перевірки виявляється, що картка лежить не на своєму місці;

в) коли жоден з гравців не піднімає руку – проігнорована картка вилучається з гри.

8. Ведучий задає запитання доти, доки не залишиться без карток. Проігноровані картки вважаються задіяними і другий раз у гру не вводяться.

9. Після цього ведучий (або учасник з команди суперника) перевертає картки на ігрових полях таким чином, щоб фрагменти карт були зверху.

10. Переможцем вважається той гравець, у якого склалась правдива карта України.

Гра «Один світ – один народ»

Гра може бути самостійною технологією або її складовою.

Вона може бути присвячена будь-якій проблемі, зокрема, скликанню Всесвітньої Народної Асамблеї з приводу розробки проекту Всесвітньої Конституції.

Мета гри: розвивати планетарне мислення учнів, формувати вміння та навички колективної творчої праці, виховувати повагу до людини, людської гідності, почуття людяності та милосердя.

Термін підготовки до гри – 10-15 днів.

Викладач ділить групу на підгрупи (це можна зробити за допомогою різнокольорових паперових яблук, кружалець, що імітують Землю тощо). Кожна підгрупа – представники різних континентів Землі. Це робочі групи, які мають розробити проект

Конституції у підготовчий період. Викладач консультує здобувачів-гравців щодо вимог до статей Конституції та її форми.

На засіданні Всесвітньої Народної Асамблеї кожна робоча група представляє і захищає свій проект, який у подальшому обговорюється, і з кожного проекту відбираються ті положення, які задовольняють більшість. Таким чином відбудовується загальна Конституція, яка затверджується голосуванням і набирає статусу Всесвітньої.

Варто запропонувати учням зіставляти утворену ними Конституцію із Загальною декларацією прав людини, з іншими міжнародними документами, що регламентують здійснення прав людини. Зокрема, варто запропонувати їм, як ілюстрацію, проект Конституції міжнародних молодіжних організацій. Наприклад:

Ми, люди Землі, урочисто зобов'язуємося будувати нове громадянське суспільство, засноване на принципах рівності можливостей, верховенства закону, загального демократичного суспільства та нового партнерства усіх націй та народів.

Ми закликаємо будувати суспільство, де право на їжу таке непорушне, як право голосу, де право одержувати базову освіту надійно охороняється, як і право свободи преси, і де право на розвиток розглядається як основа прав людини.

Ми закликаємо будувати нові основи людської безпеки, яка гарантує безпеку людей засобами розвитку, а не озброєння; засобами співробітництва, а не конфронтації; засобами миру, а не війни. Ми віримо, що за гарантією Організації Об'єднаних Націй буде досягнуто загальної безпеки людей вдома, на роботі, в їхньому суспільстві, в їхньому оточенні.

Ми цілковито переконані, що розбіжності у наших суспільствах – наша сила, а не наша слабкість, і ми маємо намір захищати ці розбіжності як гарантії терпимості, дружби і співробітництва між

всіма народами, незалежно від походження, раси, релігії або етнічної належності.

Ми віримо, що наш світ не зможе вижити, якщо складатиметься з 1/4 багатих та 3/4 бідних, половини демократичних суспільств і половини авторитарних, з оазами розвинених суспільств, оточених пустелею нестатків. Ми обіцяємо розпочати усі необхідні дії національного та глобального характеру, щоб припинити тенденцію зростання нерівності всередині націй та зовні.

Ми переконані, що завдяки спільним зусиллям можна запобігти бідності. Ми стверджуємо: нашим першим кроком у досягненні цієї мети буде утворення суспільства, яке гарантуватиме кожній дитині право на освіту, що людське життя буде оточене турботою про здоров'я, забезпечення питною водою, а кожне подружжя матиме змогу самостійно регулювати чисельність своєї родини.

Ми усвідомлюємо нашу відповідальність перед теперішнім і грядущими поколіннями і сповнені рішучості передати своїм дітям багаті природні ресурси і довкілля збереженими.

Ми маємо на меті збудувати зразок розвиненого суспільства, яке базується на загальних відкритих ринках, а не на протекціонізмі; на рівному використанні ринкових можливостей, а не на благодійності; на плюралізмі думок, а не на насильстві.

Ми пропонуємо розроблені основи нової соціальної та економічної філософії, яка ставить людину в центр наших пошуків і творить нерозривні зв'язки людської солідарності.

Ми щиро віримо, що Організація Об'єднаних Націй має стати принциповим гарантом нашої загальної безпеки. Ми сповнені рішучості підсилювати роль Організації Об'єднаних Націй і надати їй широкомасштабну владу у прийнятті рішень соціально-економічного плану під егідою Ради Економічної Безпеки.

(Міжнародна зустріч на вищому рівні з питань соціального розвитку. Копенгаген, 1995).

На завершення гри її учасникам можна запропонувати розв'язати кризову ситуацію, спираючись на розроблену ними Всесвітню Конституцію, тобто застосовувати на практиці загальний закон існування людства.

Рольова гра «Права учнівської молоді»

Теоретичну основу її може скласти проблема обговорення в Комітеті з прав дитини при ООН питання про те, як досягти прогресу у справі забезпечення прав дитини в Україні відповідно до міжнародних правових стандартів.

Мета гри: ознайомити здобувачів з комплексом прав дитини в Україні, а саме: особистими, соціально-економічними, культурними; громадянськими та політичними правами; формувати вміння досліджувати реальність законодавчого закріплення прав дитини в Україні і його відповідність міжнародним стандартам; виховувати в здобувачів розуміння цінності особистості кожної дитини, необхідності дотримання її прав і свобод, розвивати аналітичне мислення засобами порівняння національного законодавства в Україні з міжнародними стандартами в цій галузі.

Підготовча робота до гри. Процес підготовки гри тривалий. За тиждень-два ведучий гри (ним повинен бути викладач основ правознавства) обирається і оголошується тема гри. Далі група ділиться на три підгрупи (можна сформувати підгрупи з паралельних груп): група експертів, група, що представляє урядову делегацію від України в ООН, група представників правозахисних організацій. Кожна група отримує завдання: 1 група – експерти – готують аналіз застосування міжнародних правових норм і законодавств України в

реальному житті учнівської молоді в Україні, а також пропозиції щодо шляхів усунення наявних в законодавстві і реальному житті недоліків; 2 група – офіційна делегація України – включає представників Міністерства освіти, Міністерства охорони здоров'я, МВС, Мінюсту, а також сектора з прав жінок, охорони сім'ї та материнства. (Наголошує на позитивних моментах в реалізації прав дитини в Україні); 3 група – представники правозахисних організацій, в тому числі й Всеукраїнського комітету захисту прав дитини – розкривають недоліки та суперечності, застарілість окремих нормативно-правових актів України, порівнюючи їх з відповідними статтями Конвенції про права дитини. Правозахисники висловлюють свої рекомендації щодо вдосконалення чинного національного законодавства в цій галузі.

Методичне забезпечення гри. Гра вимагає гарного організаційного та методичного забезпечення, відповідного дизайнерського оформлення. Насамперед, в центрі зали, в якій проводитиметься гра, варто поставити круглий стіл, за яким засідатимуть десять експертів (стоїть табличка «експерти»), по обидва боки розміщується група урядової делегації України та представників правозахисних організацій (теж з відповідними табличками).

Хід гри:

Сьогодні ми проведемо гру «Засідання комітету з прав дитини ООН з метою обговорення питання про те, як досягти прогресу в справі забезпечення прав дитини в Україні відповідно до міжнародних стандартів».

Ведучий може повідомити, що згідно зі ст.43 Концепції про права дитини такий Комітет складається з десяти експертів, яким

притаманні високі моральні якості та компетентність в галузі , що охоплює ця Конвенція. Члени Комітету обираються таємним голосуванням із числа внесених до списку осіб, висунутих державами-учасницями. Кожна держава-учасниця може висунути особу з числа своїх громадян. Вибори проводяться на нарадах держав-учасниць, що скликаються Генеральним секретарем у центральних установах Організації Об'єднаних Націй. Згідно зі ст.44 держави-учасниці зобов'язуються подавати Комітетові через Генерального секретаря ООН доповіді про вжиті ними заходи щодо закріплення визнаних у Конвенції про права дитини та прогрес, досягнутий у здійсненні цих прав:

а) протягом двох років після набрання чинності цією Конвенцією для відповідної держави-учасниці;

б) надалі через п'ять років.

Доповіді мають бути насичені достатньою кількістю інформації, щоб забезпечити Комітетові повне розуміння дії Конвенції про права дитини в даній країні. Сьогодні заслуховується Україна. Представник від української урядової делегації робить десятихвилинну доповідь, в якій розкриває механізм реалізації комплексу прав дитини, включаючи особисті, соціальні, економічні, культурні, громадянські та політичні права учнівської молоді в законодавстві України. Акцентуючи увагу на досягнутому, він вказує на окремі недоліки, а також розкриває перспективи удосконалення національного законодавства відповідно до Конвенції. По закінченню доповіді представники правозахисних організацій ставлять запитання доповідачеві та працівникам відповідних міністерств і відомств. Слово від правозахисних організацій надається представникові Всеукраїнського комітету захисту прав учнівської молоді (до 10 хв.). В альтернативній доповіді член Всеукраїнського комітету захисту прав учнівської

молоді в Україні. Бажано, щоб правозахисники виробили свої рекомендації щодо поліпшення ситуації.

Вислухавши обидві сторони, Комітет (після 5-ти хвилинного обговорення) пропонує свої рекомендації щодо вдосконалення діючого законодавства України та приведення його у відповідність до вимог Конвенції.

Підсумок гри.

Гра закінчується оголошенням рекомендацій Комітету з прав дитини. Ведучому слід особливу увагу звернути на те, що основна робота проводиться на підготовчому етапі до гри. Він повинен зустрітися з кожною групою і допомогти в підборі літератури, підготовці доповідей. Особлива відповідальність покладається на групу експертів, куди відбираються найбільш підготовлені здобувачі і можуть бути запрошені викладачі історії. Експерти повинні ознайомитися з доповідями обох сторін напередодні гри і заздалегідь підготувати свої рекомендації.

Педагог закладів професійної (професійно-технічної) освіти при проектуванні виховного процесу має враховувати наступні принципи побудови:

- ❖ добровільність, бажання, зацікавленість здобувачів тією чи іншою технологією;
- ❖ співпраця в її проектуванні, які мають ґрунтуватись на ініціативі та повній самостійності здобувачів;
- ❖ колективна творчість, коли запропонована форма роботи у процесі колективного пошуку, збагачується як змістом, так і організаційною формою;
- ❖ залучення до проведення виховних заходів превентивного характеру представників громадськості, батьків.

1.8 Інноваційні форми превентивного виховання учнівської молоді

При проектуванні виховного процесу педагогам закладів професійної (професійно-технічної) освіти рекомендуємо використовувати наступні інноваційні форми виховної роботи:

Дискурс – це активна, зацікавлена розмова, суперечка, учасники якої бажають глибше розібратись у проблемах та питаннях, що обговорюються. На ньому можливі зіткнення різних, часто протилежних, точок зору. Пошук істини йде шляхом вільного обміну думками між його учасниками.

Мета дискурсу – виявити позиції його учасників, роз'яснити в ході проведення та обговорення ту чи іншу проблему, пов'язану з законослухняності громадян, порушеннями прав людини, злочинів проти людства, економічних та соціальних прав дитини тощо.

До завдань дискурсу належать: формування громадянської активності, вироблення законослухняності, переконань щодо дотримання принципів верховенства права, виховання правової активності та самостійності, принциповості, вміння логічно формувати та висловлювати свою думку.

Під час проведення дискурсу педагог повинен дотримуватись однієї умови – аудиторія за віком та інтересами має бути однорідною. Але можна провести диспут в межах правового клубу, який діє в навчальному закладі.

Роботу з підготовки дискурсу має взяти на себе ініціативна група здобувачів. Якщо дискурс проводиться вперше, то більшу частину підготовчої роботи виконує педагог.

Підготовчий період рекомендуємо починати з вибору теми дискурсу. При відборі конкретних тем для диспуту, перш за все, необхідно враховувати вікові можливості та інтереси учнів. Крім цього нова інформація повинна виконувати розвивальну функцію. Тема дискурсу має відповідати особливостям колективу (стадії розвитку та рівню вихованості) та звучати проблематично, гостро. Наприклад:

- «Чи залишаться конфлікти та протиріччя у правовій державі майбутнього?»;
- «Бійтесь байдужих»;
- «Я, час, право»;
- «Що означає бути законослухняним?»;
- «Що означає бути людиною на планеті Земля?».

Крім теми, слід намітити питання для обговорення. Вони мають бути цікавими, їхня мета – змусити здобувачів замислитись над суттю проблеми, викликати пізнавальну активність, бажання висловитися, допомогти розібратися у складних проблемах правознавчого характеру, зокрема, прав людини. Запитання повинні конкретизувати тему, змушувати здобувачів осмислювати свій власний досвід, але ні в якому разі не підказувати однозначної відповіді. Поверхова констатація фактів без спроби вникнути углиб проблеми неодмінно налаштує учнів на негативне сприйняття матеріалу. Наприклад, серед перелічених тем, у кожній можна виділити питання: «Сучасна людина, яка вона?», «Чи здатна людина скоїти злочин проти людства?», «Як користуватись правами людини?».

Слід пам'ятати, що не варто вимагати від здобувачів згоди з думками інших, навіть якщо вони правильні. Кожен має право на

свою точку зору; головне – пробудити пізнавальну активність, потребу мислити, вдосконалюватись.

Після формулювання питань до дискурсу необхідно скласти план підготовки з призначенням відповідальних за ту чи іншу ділянку роботи:

- підготувати плакат-об'яву (він має привертати увагу: незвичне місце розташування, форма, кольорове оформлення);
- розробити запитання до дискурсу;
- скласти список рекомендованої літератури;
- підготувати тематичну виставку літератури та її презентацію;
- розробити правила дискурсу (наприклад, «на дискусію усі приходять з гарним настроєм», «не годиться повторювати чужі думки, ображати товаришів», «поводитись слід коректно і тактовно»).

Підготовчий етап дискурсу має велике значення тому, що результат і виховна ефективність тісно пов'язані з його підготовкою.

Важливим є і обрання ведучих дискурсу. За умови, що дискурс проводиться вперше, або тема, що обговорюється, дуже складна – ведучим може бути майстер виробничого навчання або викладач. Якщо учні вже знайомі з подібною технологією роботи, а головне – мають позитивний досвід її проведення, обирається двоє ведучих – юнак та дівчина.

Ведучі роблять короткий вступ, налаштовують присутніх на зацікавлену розмову, намагаються зацікавити поставленою для обговорення темою; чітко та послідовно ставлять запитання, не відходять від теми, забезпечують по черговість виступів, культуру суперечки, доброзичливість та толерантність виступаючих. В кінці диспуту ведучі узагальнюють думки, що прозвучали. Під час

обговорення кожного питання не зайве запропонувати аудиторії 2-3 подібні ситуації для роздумів (документ, факт, подія).

Закінчити варто дискурс тоді, коли зацікавленість ще не спала.

Заключне слово має підсумовувати висловлювання учасників обговорення.

Не можна переривати виступаючих, робити їм зауваження, виправляти допущені помилки; недоцільне постійне втручання, коли педагог намагається прореагувати на кожную учнівську думку. Головне, щоб здобувачі вільно висловлювались і у них не зникло бажання зробити ще раз, але з іншої проблеми. Атмосфера спілкування на дискурсі може викликати у учнів різне ставлення: бажання розкритися, бути відвертим чи навпаки не висловлювати істинних поглядів, обмежуючись лише банальними відповідями. Авторитарний тон і зверхність педагога породжують прірву між ним і групою. Педагог має забезпечувати атмосферу зацікавленості, бути уважним до висловлювань та оцінок відповідей учасників диспуту. Підтримка педагога, його доброзичливість, тактовність, посмішка, гумор, вміння підбадьорити знімають внутрішню напругу, роблять учасників дискурсу більш відкритими та відвертими у висловлюваннях.

Підводячи підсумки (а це можна зробити і після дискурсу, коли пристрасті вгамуються), необхідно зробити детальний аналіз підтримати та узагальнити правильні погляди, зупинитися на причинах помилок.

Ми також рекомендуємо таку форму виховної роботи як філософський стіл. Розібратися здобувачам в складних державотворчих процесах, у багатогранній, суперечливій дійсності, що їх оточує, пізнати проблеми правознавчого характеру допоможе філософський стіл.

Зміст названого виховного заходу можуть складати проблеми суспільного або учнівського життя, проблеми законслухняності, громадсько-політичних прав та особистих свобод:

- ✚ «Свобода слова»;
- ✚ «Мир»;
- ✚ «Совість»;
- ✚ «Право на довкілля»;
- ✚ «Життєвотворчість особистості»;
- ✚ «Моральні та духовні аспекти прав дитини»;
- ✚ «Філософські та духовні проблеми прав і свобод людини і громадянина»;
- ✚ «Смертна кара: за і проти»;
- ✚ «Людина і закон»;
- ✚ «Пізнай себе».

За наявності в навчальному закладі об'єднання за інтересами, засідання «філософського столу» може бути проведено серед його учасників на одному із занять. При його відсутності – формується група бажаючих взяти участь з числа старшокурсників в кількості 17-20 чоловік.

Основне завдання організаторів «філософського столу» - створити атмосферу вільного, невимушеного спілкування, довіри, відкритості, відвертості. Ця технологія забезпечує виховання у здобувачів переконань щодо необхідності дотримання правових обов'язків, сприяє попередженню правопорушень і злочинності в молодіжному середовищі, шкідливих звичок, соціальної пасивності.

Для забезпечення її результативності варто обрати організаційну раду, в якій виділити творчі групи:

- технічну (забезпечує технічне оснащення приміщення);
- музичну (відповідає за музичне оформлення «філософського

- столу»);
- дизайнерську (оформляє інтер'єр приміщення);
 - кілька проблемних груп. Кожна група отримує завдання згідно обраної теми, готує відповіді на запитання.

Наприклад, тема «Мир»: чому кажуть, що «людина не може зробити жодного кроку, не зачіпаючи інтересів інших людей»; «чи можливе збереження миру лише на основі правових актів»; «мир і загроза війни».

Зовнішня обстановка «філософського столу» має бути незвичайною: запалена свічка, портрет видатного філософа, його твори, круглий стіл або парти, що зіставлені колом. Саме така атмосфера сприяє роздумам вголос, емоційному та духовному пробудженню. На засіданні «філософського столу» запрошуються бажаючі.

Щоб розмова на «філософському столі» була цікавою і невимушеною, слід запропонувати його учасникам відмовитись від читання доповідей з аркуша, заздалегідь написаних виступів, але можна принести книгу і зачитати цитату, занотувати афоризми, суперечливі висловлювання видатних людей та факти дійсності, особисті роздуми, життєві спостереження. У пригоді стануть також енциклопедії, збірники документів, довідники, словники.

Перше засідання може тривати близько 30-45 хвилин, а наступні близько години, але не більше.

Успіх «філософського столу» в значній мірі залежить від ведучого. Ним може виступати викладач або ж майстер виробничого навчання.

Напередодні першого засідання слід ознайомити учасників з правилами проведення дискусії, запропонувати учням частіше вживати такі звороти, «як на мене», «вірогідно, що». Це допоможе

зробити учасників більш поміркованими, толерантними один до одного, зламати стереотипи сприйняття.

За «філософським столом» слід уникати категоричних суджень, агресивності у їх висловлювання, різкості.

Про його проведення слід повідомити, оригінально оформивши об'яву. Вона має впадати у вічі й нести новину, привертати увагу місцем розташування, формою (може бути трикутною), яскравими кольорами, соковитим словом. Головне – тема, «ударний рядок» - короткий, не більше п'яти слів.

Викладачу-ведучому варто бути готовим до розв'язання ситуацій, що зустрічаються найчастіше. Наприклад:

1. Настав момент обговорення, але ніхто не бере слова. Всі мовчать.
2. Один із присутніх, висловлюючи свої думки, відійшов від теми. Говорить довго.
3. Обговорення затяглося, але виступили лише 2-3 здобувачі.

Слід пам'ятати, що таку форму роботи не випадає прорепетирувати. Отже, з чого почати? «Філософський стіл» можна почати з демонстрації кіно-фото-фрагменту, з декламування, з аналізу документів.

Темп його проведення повільний, головне – роздуми, думки здобувачів, бажання замислитися, розкритися, зуміти висловити свою думку, уважно вислухати товариша, виявити ерудицію, своє бачення людської гідності, цінності особистості. «Філософський стіл» можна проводити один раз на місяць або чверть і назвати, приміром, «філософський четвер», залежно від дня тижня, коли він проводиться.

«Сократівська бесіда»

Ця форма роботи близька за змістом та організаційною формою проведення до попередніх, де провідним методом виступає дискусія. «Сократівську бесіду» досить провести раз на семестр, але до речі, регулярність її формує у здобувачів звичку до роздумів над життям, оточенням, важливими проблемами прав людини у правовій державі та захистом і збереженням цих прав.

Зміст бесід – колективні роздуми над життєво важливими проблемами правової культури та світогляду.

Ведучим завжди виступає педагог: він ставить запитання, а учасники «сократівської бесіди» обговорюють їх. Окремі запитання можна запозичити із бесід Сократа з учнями (див. твори Платона т.11) та сучасного життя. Наприклад:

- хто отримує більше задоволення: той, кому роблять благо, чи той, хто його творить?
- чи завжди потрібно дошукуватися до істини?
- що краще: давати чи брати?
- що краще: синиця в руці чи журавель в небі?
- що є істина?

Важливе значення має початковий етап бесіди. Педагог може поставити гумористичне запитання, щоб призвичаїти здобувачів до самої процедури ставити питання. Наприклад, чи потрібні викладачі? На це запитання не можна дати відповіді, не посилаючись на конкретні умови. Так, можна уточнити: коли, де, для кого, які тощо. Іноді, в момент кульмінації діалогу, викладач може запропонувати варіант письмового викладу своїх міркувань. А потім, не називаючи прізвищ, зачитати відповіді.

Рекомендуємо створювати для «сократівської бесіди» зовнішній антураж: музичне оформлення, ілюстрації,

репродукції, слайди та ін.. Від організатора вимагається створення атмосфери конструктивно-ділового обговорення. Часто буває так, що тема обговорення змінюється практично після кожного виступу. Ведучому слід пам'ятати, що успіх роботи залежить від поєднання очікуваного та несподіваного. Названа форма виховної роботи носить камерний характер, розрахована на невелику кількість учасників, 10-12, і то лише для тих, кого вона приваблює як засіб спілкування.

Не слід забувати ще про одну умову виховної ефективності «сократівської бесіди» - ступінь інтелектуального розвитку та підготовки здобувачів.

Мозковий штурм

Суть методу та його мета.

Мозковий штурм – це метод заохочення творчої активності та швидкого генерування великої кількості ідей.

Його можна застосовувати для розв'язання конкретних проблем або знаходження відповіді на якесь запитання. Наприклад, група могла би розпочати вивчення права на громадянство з мозкового штурму після такого запитання: «Які підстави, на вашу думку, повинен мати уряд, щоб позбавити когось громадянства?».

Нижче подано деякі ситуації, в яких варто застосовувати мозковий штурм:

1. Знайти вирішення проблеми. Наприклад, після якогось конфлікту між здобувачами запропонуйте групі відшукати всі можливі способи його залагодження, які не передбачали б насильства.

2. Подати нову тему і запропонувати здобувачам назвати

все, що вони вже знають з цієї теми. Цим Ви зможете викликати їхній інтерес і визначити рівень їхньої обізнаності.

3. Виконати вправу на творчість. Наприклад, запропонуйте здобувачам додумати можливі варіанти незавершеної історії.

Методичні рекомендації щодо застосування методу:

1. Виберіть тему, яку Ви хотіли б піддати мозковому штурмові. Сформулюйте її у вигляді запитань, відповіді на які були б багато варіативними. Запишіть їх на видному місці. Наприклад: «Як можна організувати дозвілля нашої групи?».

2. Запропонуйте здобувачам вносити свої пропозиції. Запишіть їх на видному місці окремими словами або короткими фразами.

3. Поясніть здобувачам освіти, що в процесі мозкового штурму вони не повинні коментувати ідеї одне одного або повторювати ті, які вже були сказані.

4. Підбадьорте здобувачів освіти висловлювати свої ідеї, але не опитуйте їх по колу і не змушуйте їх висловлюватися, бо інакше це тільки знизить їхню творчу активність.

5. Коли Ви записуватимете ідеї, не давайте їм оцінку. Хай і здобувачі записують їх при можливості. Свої власні ідеї висловлюйте лише тоді, коли треба заохотити учнів до дії.

6. Якщо пропозиція є незрозумілою, попросіть роз'яснити її або ж запропонуйте своє роз'яснення і перевірте, чи автор погоджується з ним.

7. Записуйте кожен нову пропозицію. Часто найбільш вигадливі чи суперечливі ідеї виявляються найбільш цінними та цікавими.

8. Припиніть мозковий штурм, коли ідеї вичерпуються.

Тільки тепер Ви можете проглянути всі пропозиції, пропонуючи здобувачам прокоментувати їх.

Правовий ринг

Методичні рекомендації щодо організації

Брати в ньому участь можуть здобувачі освіти старших курсів. Проводиться ринг двічі на рік: у кінці першого півріччя і на передодні закінчення навчального року. Ця технологія вимагає тривалої підготовчої роботи – 2-3 тижня.

Є кілька варіантів проведення «рингу», але, незважаючи на вибір варіанту, створюється рада підготовки або «судейська бригада», яка готує програму і оцінює виступи учасників. Склад її – представники груп учасниць цієї гри – найкомпетентніші, творчі, розумні. Функції «судейської бригади» - спостереження та дотримання правил ведення «рингу», за часом, що відведений на запитання та відповіді, за виконанням практичних завдань.

Група-учасниця – це команда, яка має свою назву, «тренера», «масажиста», «лікаря» (консультантів, педпрацівників, батьків). На сцені обов'язково відтворюються зовнішні атрибути «рингу». Один із представників «судейської бригади» пропонує почати. За сигналом «гонга» починається гра.

«Ринг» може включати кілька періодів.

1-й період – «Інтелектуальний штурм» - міні-дискусія на тему, присвячену правознавчим проблемам або захисту прав дитини чи людини. Наприклад:

- якби я був представником України в ООН;
- коли б я мав можливість сам обрати сім'ю, в якій народитися;
- якби я був президентом України;

- якби я був уповноваженим з прав людини.

Представник однієї з команд починає із запитання представникові іншої.

За правилами вертушки здобувачі включаються в обговорення запитань, виступаючи то як ведучі, то як учасники «рингу». Один виступ – одне речення, не більше 30 секунд. Головна умова – лаконічність.

II-й період проходить під рубрикою «Хто на що здатний?» і включає кілька простих за методикою ігор. Наприклад, на сцені з дитячих кубків або звичайних камінців треба скласти найпотрібніший або найулюбленіший предмет.

Гра починається з командою. Критеріями оцінки є швидкість виконання командами завдань.

III-й період проходить під назвою «Агітатор». Суть його полягає в тому, що за 2-3 хв. представники команд мають виступити з короткими промовами перед товаришами і переконати їх в тому, що законодавство України дійсно захищає права дитини.

IV конкурс носить назву «Аукціон ідей». Представники команд намагаються запропонувати якнайцікавішу ідею стосовно захисту прав дитини в нашій державі або світі, обґрунтувати її. Ці ідеї схвалюються (або не схвалюються) шляхом голосування всіх учасників «рингу». В кінці гри «судейська бригада» називає переможців.

Кілька зауважень щодо оцінки за виконання завдань. Це може бути рахунок хвилин – хто швидше: 1, 2, 3... на якій хвилині команда відповість. Можна за виконане завдання роздавати різнокольорові фішки (трикутники, квадрати), де колір – відповідний бал. Обов'язкові атрибути «рингу» - запрошення, квитки на матч, форма «судейської бригади», жести, притаманні учасникам «рингу», об'ява, імітація самого рингу тощо. Педагог має

пам'ятати: щоразу потрібно використовувати нові методичні прийоми (незмінним лишається лише темп, як того вимагає технологія проведення).

Інтелектуальний правовий хокей

Методичні рекомендації щодо проведення

Для його проведення педагог формує 2 команди складом 6 чоловік у кожній. Серед них: 3 нападаючих, 2 захисники та воротар. Ведучим, як правило, виступає викладач основ правознавства.

Після жеребкування за свистком ведучого (а це має бути справжній свисток) вкидається шайба-запитання, що стосується, наприклад, проблем міжнародних стандартів та міжнародного співробітництва щодо забезпечення прав людини або ж законодавства України:

- Коли і де були створені Ліга Націй, ООН?
- Чим займається Рада Європи в ОБСЄ?
- Як називається орган, покликаний здійснювати правосуддя в Україні?
- Що таке референдум?

Першими на всі запитання відповідають нападаючі, а вже потім захисники і останнім, якщо відсутня правильна відповідь, - воротар. Час на відповідь – 10-12 секунд, залежно від складності запитання. Іноді команди доцільно розбити на пари і тоді провести 2 півфінали і фінал. Кількість запитань визначають самі здобувачі, однак їх має бути не більше 5. Термін проведення інтелектуального хокею – близько 10-15 хвилин. Цю технологію характеризують лаконізм,

чіткість, стислість, логіка. Педагог має стежити за порядком, за черговістю виступів, часом.

Правовий блиц-турнір

Методичні рекомендації щодо проведення

Звертаємо Вашу увагу на те, що на відміну від звичайного турніру, де витрачається багато часу на підготовку та проведення, блиц-турнір не потребує тривалої підготовки і проводиться без попередження.

Ведучий пропонує його учасникам дати короткі письмові відповіді на 6-8 запитань:

- Що Вам відомо про Декларацію прав дитини?
- Чим відрізняється Декларація прав дитини від Конвенції про права дитини?
- Коли і де їх було прийнято?
- Як існуюче законодавство України охороняє і захищає права дитини?
- Що таке «пекінські правила»?

Після сигналу (ним може бути гонг) здобувачі-учасники письмово відповідають на кожне запитання на окремому аркуші та віддають їх ведучому. У ролі ведучого виступає учень, що добре володіє даним матеріалом. Якщо учасник відповів раніше (на кожну відповідь відводиться в середньому 1 хвилина) і вірно, то такий учасник отримує додаткову кількість балів – так звані бали за швидкість.

Підрахунок балів можуть вести арбітри. Кількість команд (в команду входять 5 учасників) визначає педагог: 1 учасник – 1 відповідь на запитання.

Кожний учасник займає місце для написання відповіді, не чекаючи запрошення; черговість визначає сама команда.

Ведучий та арбітри пильно стежать, щоб не було підказок, порушень дисципліни, щоб учасники і спостерігачі поводитись тактовно. Іноді на блиц-турнірі створюється група – 3-5 чоловік (залежно від кількості команд) здобувачів-експертів, аби убезпечити ведучого від помилок чи необ'єктивності.

Прес-конференція.

Такий виховний захід можна використовувати зі старшокурсниками як в межах однієї групи, так спільно з двома чи трьома групами. Тематика прес-конференції може бути самою різноманітною: проблеми законослухняності, прав людини та дитини, ситуація, що є актуальною для міжнародної співдружності і в розв'язанні якої зацікавлене все демократичне суспільство. Наприклад, «Прес-конференція після зустрічі на вищому рівні по урегулюванню військового конфлікту на Донбасі».

Вона розрахована на 30-45 хвилин і проводиться у формі ділової гри.

Ведучий (ним має бути викладач основ правознавства) разом з учасниками прес-конференції визначає коло питань, які обговорюватимуться на ній: мирні переговори, постачання зброї, порушення прав людини, тероризм тощо.

Далі ведучий і учасники розподіляють ролі: політичні діячі, представники громадських організацій, представники сторін учасників конфлікту – політичні діячі, експерти-військові; представники Червоного Хреста; незалежні експерти ООН; кореспонденти іноземні та вітчизняні тощо. Визначається термін підготовки: 10-17 днів. Кількість учасників гри визначає ведучий. Важливу роль відіграє атрибутика: назви країн-учасниць,

акредитаційні картки для кореспондентів, мікрофони, фотоапарати тощо. Цю атрибутику готує спеціальна група здобувачів.

Учасники-гравці добирають матеріали з газет, журналів, суспільно-політичних оглядів, телебачення, радіо, потім обговорюють з ведучим аспекти своєї ролі, питання, що будуть предметом гри. Важливо, щоб був присутній елемент імпровізації, яка би базувалась на фактичних матеріалах і знаннях учасників. Це в великій мірі залежить від викладача та попередньої підготовчої роботи.

В підготовчий період ведучий пропонує кожному учаснику роль, матеріали, документи з обговорюваних питань, ухвалені міжнародними організаціями, зокрема Декларацією прав людини та резолюцією ООН, проводить індивідуальні та групові консультації. Заздалегідь подається інформація про час та місце проведення прес-конференції.

Прес-конференція відбувається у залі, де «представники преси» розташовуються на стільцях у партері, а «представники» конфлікту, міжнародних організацій – за великим столом, на якому встановлено мікрофони, прапорці, розкладено матеріали. Вступне слово надається ведучому, як незалежному експерту, який змальовує ситуацію, що обговорюється сьогодні. Далі кореспонденти розпитують учасників прес-конференції.

За підсумками гри учасники можуть написати інформації, статті, огляди, які можна подати до стінної газети, розмістити на сайті навчального закладу.

Зустріч на вищому рівні

Методичні рекомендації щодо проведення

Завдання «Зустрічі на вищому рівні» - навчити молодь застосовувати правознавчі знання в житті.

Проводиться вона у формі ділової гри зі старшокурсниками (в межах однієї чи кількох груп). Проблематика зустрічі може бути різноманітною. Наприклад, на зустрічі можна обговорювати проблеми відміни смертної кари, заборони використання ядерної зброї. Проходить вона за таким планом. Ведучий та учасники визначають тему обговорення, її аспекти, країни, що будуть представлені у грі, розробляють порядок денний засідань чи засідання. Ведучий (ним має бути викладач або майстер виробничого навчання) ділить групу на підгрупи, які представлятимуть делегації певних країн. У кожній групі обирають президента, помічника президента з обговорюваних питань, експертів. Можливі представники міжнародних організацій. Такий розподіл відбувається за бажанням учнів або з допомогою викладача на базі міні-текстів.

Певний час учасники готуються до гри: збирають матеріали стосовно позицій їхніх країн з обговорюваної проблеми. Експерти готують до зустрічі матеріали, резолюції, постанови, прийняті міжнародним співтовариством. На підготовку варто відвести 5-8 днів. Кожен учасник ретельно готує свою роль. Щоб від зустрічі залишилось гарне враження, слід подбати про деталі оформлення: прапорці країн-учасниць, представницькі картки, набір документів стосовно обговорюваної проблеми, фотографії, плакати тощо.

Для «Зустрічі на найвищому рівні» годяться будь-які запитання, що стосуються взаємовідносин двох або більше країн. Якщо навчальний заклад з поглибленим вивченням іноземної мови – це урізноманітнить гру, оскільки додадуться ролі перекладачів.

Тривалість гри не повинна перевищувати 1 год. В ході її важливо дотримуватись дипломатичного етикету. Розпочинає гру

ведучий. Він анонсує проблему, дає необхідну історичну довідку. Далі представники переходять до обговорення питань згідно порядку денного. Йдеться про взаємовідносини країн-учасниць, про заборону використання ядерної зброї, виробляють двосторонні чи багатосторонні угоди, торкаються проблем прав людини в межах обговорюваної проблеми (з процедурою підготовки таких документів учні знайомляться в ході підготовки до зустрічі).

Заключний етап гри полягає у виробленні спільного документу та його підписанні. По закінченні зустрічі ведучий підводить підсумки, звертаючи увагу учасників на важливість тих питань, які обговорювались, а також на значення мирного розв'язання гострих проблем на те, що стрижнем усіх проблем є людина і її права.

РОЗДІЛ II. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

2.1 Організаційно-методичні аспекти проведення тренінгів

У вітчизняній психології ведучу роль у розумінні процесів становлення особи, у тому числі і професійного, зіграв діяльнісний підхід, згідно якому діяльність є основною формою існування особи, в ній вона формується і виявляється. В одній з останніх робіт А.Н. Леонт'єв відзначав: *«становлення особи відбувається в напруженій внутрішній роботі, коли людина ніби постійно вирішує задачу – «чому в мені бути»»*. [24]

Перефразовуючи епіграф до уведення в дану методичну допомогу, можна сказати, що для того, щоб особа знайшла свою неповторну і цінну індивідуальність, необхідно щоб людина мала нагоду “приміряти” на себе можливі соціально-поведінкові кліше і відібрати самі оптимальні для себе особисто. Тренінг цінний з психотерапевтичної і коректувальної точки зору саме тим, що дозволяє “перевтілюватися в інших субособистості” і одночасно формувати в творчому процесі свою індивідуальність.

Проте, психологу-практику, який побажає займатися тренінговою роботою, не обійтися без знання деяких самих загальних правил роботи з групою. Особливо актуально сказане тоді, коли тренінг проводиться в групах, орієнтованих на професійно-особові трансформації, коли суб'єкт стикається з необхідністю зміни сфери професійної діяльності або подолання “гальмуючих професійних стереотипів”. В цьому випадку для психолога важливо оцінити міру внутрішньо особової мотиваційної готовності суб'єкта до таких змін в собі.

На наш погляд, активній роботі керівника по рішенням індивідом задачі «чому в мені бути може сприяти:

- бажання самої людини удосконалити свою працю, професійні уміння і здібності;
- інструментальна можливість оцінити рівень розвитку своїх

професійно-важливих якостей і індивідуально суб'єктивних особливостей;

— об'єктивна оцінка психологом можливостей і бар'єрів на путі самовдосконалення професіонала уміння в коректній формі довести це до його відома;

— знання й оволодіння професійними прийомами та способами особового і професійного росту й корекції негативних професійних стереотипів.

Пропонуємо вам корекційно-розвиваючий комплекс, що складається з **тренінгу професійної (педагогічної) корекції розвитку особистості, комунікативного тренінгу** що орієнтовани, в основному, на досягнення позитивних професійно-особистісних трансформацій професійному педагогічному середовищі.

При розробці тренінгових занять було використано джерела[51-54]. Але заняття було адаптовано автором посібника для здобувачів освіти ЗП(ПТ)О.

В процесі апробації корекційно-розвиваючого комплексу ми прийшли до висновку, що найсприятливішим, стосовно мети нашої роботи, може виступати комплексний підхід, що синтезує реалізацію як різних тренінгових психотехнік, так і групових тренінгових і самостійних вправ з урахуванням індивідуальних особливостей професіоналів.

При цьому ми виходили з того, що чинник спеціальної групової взаємодії дозволяє розкрити або зняти частково психологічні установки і стереотипи, утруднюючи і ускладнюючи позитивні професійні трансформації, а індивідуальна робота – мобілізувати внутрішню психологічну активність направлену на остаточне їх коригування з урахуванням створення комфортного емоційно-вольового зусилля.

При розробці завдань для практичної частини тренінгу ми виходили з наступних припущень:

— усвідомлення неадекватності навчально-професійних стереотипів є передумовою ефективної їх корекції і самокорекції;

— зміна або корекція установок і стереотипів відбувається через зміну особистісних якостей навченого;

— для зміни внутрішніх установок і стереотипів необхідно створити ситуацію дисонансу. Для цього людину можна поставити в умови, коли він під тиском обставин або людей повинен зробити вчинок, що не узгоджується або не цілком узгоджується з його колишніми установками і переконаннями. Тоді, для зменшення виниклого і дратівливого його дисонансу, що виник автоматично включається підсвідома зміна первинної установки у напрямі її пристосування до досконалої дії.

Методичні рекомендації педпрацівникам ЗП(ПТ)О щодо організації та проведення тренінгів

Реалізація корекційної програми припускає використання наступних

прийомів:

— *включення здобувачів освіти* в діяльність, яка вимагає нових якостей і адекватної моделі поведінки;

— *усвідомлення* стереотипу, тобто звертання уваги здобувачів освіти на неадекватність звичної моделі поведінки;

— *обговорення* стереотипної поведінки, що виявляється, доказ її непродуктивності і складнощів, що виникають через неї;

— *з'ясування* причин стереотипної поведінки, як суб'єктивних, так і об'єктивних;

— *аналіз* об'єктивних обставин, що впливають на появу стереотипних реакцій і їх суб'єктивних причин (на прикладі конкретних фактів з минулого досвіду навченого, де спостерігався прояв стереотипу)

— *інформування* – повідомлення нової або додаткової інформації про адекватні способи поведінки в процесі професійної взаємодії;

— *посилення рефлексії* – повідомлення учаснику тренінгу того, як він сам і його поведінка можуть відобразитися на оточуючих (який вигляд він має для оточуючих);

- **копіювання** – поводитися точно так, як і у момент прояву неадекватних стереотипних реакцій;
- **упровадження в рефлексію** – опис того, як в ньому відбувається боротьба мотивів;
- **перетворювання проблеми** – погляд на проблему професійної взаємодії під новим кутом з наданням ініціативи і позитивного прогнозу;
- **театралізування** – шляхом асоціації або реального залучення дати можливість спробувати себе в інших ролях (відчути себе в «чужій шкурі»).

При підборі вправ ми спиралися на вже наявні і достатньо апробовані техніки, модифікуючи і комбінуючи їх відповідно до **задач концентрація уваги** (оволодіння прийомами розвитку і концентрації ефективної професійної уваги і пам'яті, як психологічного інструменту при роботі в знаковій системі «Людина-Людина»);

- **подолання страху і невпевненості** при розв'язанні професійних ситуацій;
- **діагностика і перепрограмування** “ внутрішнього психологічного саботажу ” успішної діяльності;
- **конструктивна робота з невдачами** у минулому, створення алгоритму успішної професійної поведінки;
- **підвищення фізичного і психічного** тону;
- **відроблення успішних невербальних технологій** комунікацій, уміння «прочитувати інформацію з партнера» (погляд, жести, пози, манера поведінки і т.п.);
- **розвиток спостережливості і теоретичної чутливості** (уміння слухати, інтерпретувати і розуміти іншу людину);
- **розробка стратегії** кар'єрного і життєвого успіху;
- **підвищення соціально-комунікативної компетентності**. [52]

Як теоретичні моделі і техніки використовувалися матеріали гештальт-методу [Ф. Перлс, Р. Фрейгер, 1991], техніки ідеальних моделей і психосинтезу

[Р. Ассаджіолі, Дж. Томас, 1992], психодрами [Я.Л. Моренно. Т. Лейтц, 1994], методу трансактного аналізу [Е. Берн, 1991], нейролінгвістичного програмування [Д. Гріндер, Р. Бендлер, 1994], активної соціально-психологічної підготовки до спілкування [Т.С. Яценко, 1993].[53]

Зміст корекційно-розвиваючого комплексу, незалежно від форми проведення тренінгової роботи (тренінг професійної корекції і розвитку, комунікативний тренінг або тренінг сенситивності в рамках Т-груп) припускає наявність **трьох основних** блоків:

1 блок – теоретичної підготовки.

Мета – ознайомлення учасників занять з провідними професійно-важливими якостями особи професіонала і особливостями їх корекції і формування за допомогою різних технік.

2 блок – практичної самодіагностики і діагностики.

Мета – оцінка початкового рівня сформованості професійно-важливих якостей і особливостей прояву негативних професійних стереотипів.

3 блок – корекційний.

Мета – практична корекція негативних стереотипів і розвитку професійно-важливих якостей на основі групового тренінгу і індивідуальних програм самокорекції. Складання програм самокорекції повинне здійснюватися на основі результатів індивідуальної психодіагностики і підбору відповідних вправ, що рекомендуються для самостійної роботи.[54]

Групова робота може бути організована як в період курсової перепідготовки, так і в між курсовий період.

Організацію і проведення групової роботи доцільно проводити під керівництвом професійного психолога або керівника, який обізнаний з правилами проведення групової роботи.

Індивідуальні програми само діагностики і саморозвитку рекомендується також складати за участю психолога, який консультує педагогів і керівників навчальних закладів у період підвищення кваліфікації і між курсовий період.

При організації тренінгових занять слід використовувати правила поведінки в тренінгу

Головне призначення будь-якого тренінгу є підвищення ефективності соціально-професійного функціонування особи клієнта. Ефективність самого тренінгу не слід плутати з підсумковою ефективністю особистісних трансформацій самого учасника тренінгу.

У зв'язку з цим доцільно висловити самі загальні прийоми організації нормативної поведінки, дотримання яких є обов'язковою умовою індивідуального підключення до тренінгу з боку кожного його учасника:

1. Створення атмосфери довіри:

- a) кожного сприймати таким, який він є;
- б) орієнтація на кожного члена групи, але не тільки на себе;
- в) не тільки приймати, але і розуміти;
- г) доброзичливість, ніхто не має права висміювати, повчати, критикувати;
- д) заборона оцінних установок по відношенню до партнера.

2. Поведінка в самій процедурі:

- a) чітко слід дотримуватись інструкції при виконанні завдання;
- б) не критикувати усю процедуру;
- в) не розводити дискусії.

3. Вимоги до поведінки кожного учасника:

- a) бути активним, застосовувати прийом комутацій за принципом “ тут і тепер ”;
- б) не боятися саморозкриття;
- в) довіряти тренеру;
- г) апробація нових форм поведінки для розширення поведінкового репертуару, для напрацювання професійно-важливих якостей;
- д) усі фізичні вправи виконуються залежно від самопочуття;

е) дотримуватись правил зворотного зв'язку;

ж) підхід до зміни власної поведінки складається з 2-х частин: 1 – я бачу, 2 – я роблю.

БАЗОВІ ПРАВИЛА ГРУПОВОЇ РОБОТИ

Участь в груповій роботі впливає на формування особи клієнта. У зв'язку з цим вже на першому занятті необхідно прийняти етичні правила групової роботи, які сприяли б створенню комфортної і безпечної обстановки в групі, і дотримуватися їх протягом всього тренінгу. Нижче наводяться базові правила, проте група може доповнити цей список своїми правилами (наприклад: не спізнюватися, говорити по черзі і т.д.).

Конфіденційність. Все, про що мовиться в групі щодо конкретних учасників, не повинне стати надбанням третіх осіб (слід пояснити учасникам тренінгу, що в особливих випадках ведучий може виносити інформацію за межі групи для збереження благополуччя самого клієнта або інших членів групи).

Принцип добровільної участі в групі. Члени групи можуть не брати участь в тих або інших вправах (і ведучий стоятиме на варті їх інтересів і захищатиме від можливого тиску з боку групи). Будь-який учасник має право вийти з групи, наперед оголосивши про своє рішення ведучому і всім учасникам.

Доброзичлива, відкрита атмосфера. Недопустимі агресивні дії і вислови учасників по відношенню один до одного. Члени групи можуть говорити про свої відчуття, але не повинні давати оцінки (в першу чергу, негативні) поведінці і висловам один одного.[52]

БАЗОВІ ПРАВИЛА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

Варіант організації тренінгової роботи, коли практикується “ видача домашніх завдань ” учасникам тренінгу є достатньо поширеним.

Мається на увазі, що процес внутрішньоособистісних змін не може відбутися без перебудови глибинних внутрішньоособистісних “ регуляторів ” поведінки: **мотивів, самооцінки, емоційного і когнітивного компоненту Я-концепції, якихось самоуявлень і самовідносин до себе з боку окремої особи.** [51]

Згідно концептуальним положенням гуманістичної і глибинної психології [Роджерс, Рудестам, Олпорт Маслоу, Адлер, Фрейд, Хорні], педагог (керівник) зобов'язаний вчинити внутрішню роботу по усвідомленню і відпрацювання нових алгоритмів самореалізації в соціумі і тут не можна обійтися без його індивідуальної, свого роду психолого-інтимної роботи з своєю самосвідомістю.[53]

При проведенні тренінгу учасників слід ознайомити з простими правилами роботи з своєю самосвідомістю з метою розвитку нових професійно і життєво важливих якостей та подолання негативних стереотипів:

Правило 1:

Пам'ятати, що робота з своїми достоїнствами і недоліками починається на рівні мислення і усвідомлення. Все полягає в думці, а думку можна свідомо змінити.

Правило 2:

В основі роботи лежить:

1. Бажання змінитися.
2. Контроль над якістю когнітивного компоненту свого бажання (приведення у відповідність мотивації, потреб, розстановка пріоритетів, чітке розуміння нового змісту психологічних змін).

Проводячи «розумове чищення» своїх застарілих переконань, відмовляючись від звичних схем і вітаючи нове і несподіване все ж таки пам'ятайте, що змінити – не значить відкинути, тому що справжній творець не «викидає минуле на смітник», надаючи йому якісно нову форму, проте не допускаючи тиранії минулого над теперішнім часом.

Правило 3:

Звільніться від опору. У разі опору, змінам в собі Ви можете працювати на двох рівнях:

1. Свідомо прийняти Ваш опір.

2. Постійно мінятися, спостерігати за собою, дивитися, як Ви чините опір і, не дивлячись на це, змінюватися.

Правило 4:

Щоб позбавити себе від недоліків, помічайте відразу «не більш одного». Яку проблему вибрати? – ту, яка є головною на сьогоднішній день, почати працювати саме з цим недоліком, якістю, емоцією.

Правило 5:

Не засуджуйте себе і не критикуйте. Приймайте себе такими як є. Виберіть з безлічі недоліків той, який сьогодні найбільш «нестерпний», який Ви хочете усунути в першу чергу. Інші – або пізніше, або вони виявляться неістотними, або попутно будете від них звільнятися. Спирайтеся на свої позитивні якості, але не кодуйте себе на тому, що Ви поганий.

Правило 6:

Самооцінка повинна порівнювати «сьогоднішні успіхи» з власними «учорашніми невдачами» (оцінювати себе по реальних досягненнях), а не з успіхами і невдачами інших.

Правило 7:

Не скупіться на похвалу собі (важливіше процес, а не результат), самосхвалення і самоухвалення – ключ до позитивних змін.

Правило 8:

Живіть у режимі «можу–можна» це зробити. Це шанс, можливість набрати силу, навик, уміння, розвивайте аспекти творчості. Творчий підхід забезпечує необхідний енергетичний потенціал для нашого зростання.

КОРОТКИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД ЗАСТОСОВУВАНИХ ПСИХОТЕХНІК

1. Техніка ідеальних моделей:

Перш ніж мати справу з ідеальною моделлю професіонала, з тією, до якої можна прийти, нам необхідно класифікувати безліч моделей, які перешкоджають розпізнаванню або затемняють те, чим ми є в даний час, таким чином :

1. Що ми є, як ми вважаємо. Ці моделі можна розділити на два класи: ті, в яких ми переоцінюємо себе, і ті, в яких ми себе недооцінюємо.
2. Чим би нам хотілося бути. Сюди входять усі моделі, що ідеалізуються.
3. Чим ми хочемо здаватися для інших.
4. Моделі або образи, які інші проєктують на нас, моделі, якими, як вони вважають, ми є.
5. Моделі або образи, створені іншими, якими їм би хотілося нас бачити.
6. Образи, які інші викликають і виробляють в нас, тобто образи себе, викликані іншими.

Методологічною основою техніки ідеальних моделей є використання пластичної, творчої, динамічної енергії образів (особливо зорових).[51]

2. Техніка психосинтезу:

Дана психотехніка орієнтована на подолання внутрішніх психологічних бар'єрів особи [Ассаджолі]. Метод дозволяє знаходити ізольовані острівці психіки, що приводять до порушення душевної рівноваги, і інтегрувати їх в цілісний світогляд.

Коли людина знайомиться з однією з своїх субосіб, вона може відступити убік і постежити за нею. В психосинтезі цей процес названий «дис-ідентифікація»: як тільки учасник ясно бачить цей образ, він розпізнає контури ряду його негативних якостей, установок і стереотипів, які управляли його поведінкою.

Працюючи з своїми субособами, людина вчиться розпізнавати свої різноманітні і суперечливі личини і піддавати їх «психоаналізу в мініатюрі», при цьому він признається в «батьківстві» по відношенню до цих частин, замість того, щоб заганяти їх в підсвідомість, він також долає здатність

звільнятися з-під контролю тих сил, які панують над ним, укріплює свою цілісність, підпорядковуючи субосіб контролю свідомості.[53]

3. Техніка гештальттерапії:

Спирається на теорію образу. Виникненню такого образу допомагає переживання ситуації «тут і тепер», яке заміщає переживання прожитих або майбутніх подій [Рудестам, Перлз].

Розроблені в гештальт-техніці прийоми дозволяють зробити підсвідому «фігуру» конфлікту більш виразною з тим, щоб відреаговані відчуття знайшли в ній свій вираз. Техніка використовує порожнє крісло як «якір». Учаснику пропонується переходити з одного крісла в інше (наприклад, «учня», «дитини»), одночасно змінюючи свою систему відчуттів на передбачувану у «фігури».[54]

Гештальттерапія звертається не стільки до свідомості, скільки до відчуттів учасника тренінгу [В.В.Большаков]. Терапевтична задача може вважатися повністю виконаною, якщо неусвідомлений комплекс переживань (незавершений гештальт) переходить в сферу свідомості і людина дістає можливість на свідомому (когнітивному рівні) відреагувати на свої переживання. Когнітивна реакція подібна осяянню або когнітивному інсайту, коли через емоційні “тернії відношення” до себе, через нагромадження недостатньо диференційованих переживань щодо своїх проблем, суб'єкт одержує ясне усвідомлення того, що його турбує. Коли потреба людини в розумінні своєї проблеми завершується, гештальт “замикається” і відступає на задній план, звільняючи позитивну енергію для вирішення інших проблем. Людина “заспокоюється” через усвідомлення на когнітивному рівні структури своєї проблеми і шляхів її подолання[53].

4. Техніка НЛП (нейро-лінгвістичного програмування):

В основі НЛП лежить комплекс навиків, технік і моделей мислення, що приводять до ефективної діяльності .

НЛП ставить за мету відпрацювання самих оптимальних, а значить ефективних моделей досконалої поведінки в будь-якій області, а також оволодіння зробленими, а значить ефективними моделями мислення і комунікацій, властивим видатним людям. Велике значення відводиться семантичній і емоційній значущості мови і комунікативної мови клієнта, як інструменту впливу на оточуючих. Розрізняють диспозиційно розгорнені комунікації на візуалів (які мислять і сприймають світ образами), кінестетиків (які мислять і сприймають світ в динаміці смаку, запаху, руху, емоцій) і аудіалів (які сприймають світ звуками і шумами).

НЛП навчає “програмувати” власну поведінку з урахуванням “програм” оточуючих нас людей і добиватися ефективної і швидкої взаємодії з “комп'ютерами” навколишніх представників соціуму.[53]

5. Техніка ігротерапії:

Ігротерапія найстародавніший і інтенсивно використовуваний у тренінговій роботі метод. Слід розрізняти **директивну** і **недирективну** ігротерапію. Будучи психодинамічним засобом дії на особу, ігротерапевтичні методи є універсальними, оскільки дозволяють відпрацьовувати особові трансформації як на глибинному, так і на поведінковому (бихевиоральному) рівнях [Джайнотт, Бурменська, Карабанова, Лідерс].[54]

Варіантом гри в структурі тренінгів слід вважати: семінари, ділові ігри, ситуативно орієнтовані вправи, дискусії, “мозковий штурм”, психодрама. Залежно від мети тренінгу слідує або уникати прямих вказівок на зміст і структуру гри, або прямо вказувати у тому числі і на розподіл ролевих позицій в грі.

Директивна ігротерапія чудово зарекомендувала себе на стадії закріплення позитивного корекційного ефекту після усвідомлення клієнтом своїх проблем і алгоритму їх вирішення. Рекомендована “шахова позиція” відповідності суб'єкта і вибраної для нього ролі: роль повинна надавати

можливість для наробітки соціально цінного, але заблокованого індивідуального досвіду.

Ігротерапія вивільняє великий емоційний і креативний потенціал учасників гри, може використовуватися як засоби:

- емоційної розрядки в процесі тренінгу;
- встановлення неформальних відносин між учасниками круга;
- трансформації і коректувальних впливів на особу;
- придбання нового і цінного психологічного досвіду особою;
- заповнення “тренінгового вакууму” у разі недостатньої компетентності самого тренера.

Основні функції тренера в процесі застосування ігротерапії: організація емпатійного спілкування, де тренер створює атмосферу емпатії, емоційного ухвалення і співпереживання між членами групи; забезпечення переживання кожним учасником відчуття власної гідності, цілісності і адекватності ролі; обов'язкове встановлення дисциплінарних і етичних обмежень у грі.

В структуру гри входять такі динамічні елементи роботи особи над собою:

1. Аналітичний і терапевтичний зв'язок з тренером і членами ігрових взаємодій;
2. Катарсис, здійснюваний через ігри, вербалізація відчуттів і переживань учасників;
3. Інсайт – більш глибоке розуміння себе;
4. Тестування реальності для встановлення ефективності і меж нових способів взаємостосунків з однолітками і дорослими, набуті в процесі ігротерапії;
5. Сублімація пригнічених несвідомих імпульсів, узгодження їх з соціальними нормами і мораллю.

6. Техніка арттерапії:

Основною метою арттерапії можна вважати розвиток самопізнання і самовираження особи через мистецтво, а також розвиток здібностей до конструктивних дій з урахуванням реальностей навколишнього світу.

Важливим принципом арттерапії є схвалення і ухвалення всіх продуктів творчої діяльності особи. В процесі арттерапевтичних вправ здійснюється зміцнення відчуття “єго”, ідентифікація і інтерналізація цінностей за рахунок формування сублімації і каналізації деструктивних тенденцій поведінки по символічних каналах малюнка. Головною задачею тренера повинно стати уміння створити в учасників круга установку на “розкріпачення” свідомості за рахунок спроби з’ясувати непроявлені його шари на рівні графічного символу.

Прикладом вдалих арт-терапевтичних сублімацій можуть бути графічні шедеври відомого іспанського художника Сальвадора Далі. Його відповідь на питання про те, як йому вдається створювати графічні образи витягнуті із надр підсвідомості, може послужити метафоричним керівництвом для всіх тих, хто бажає практикувати арт-терапію як засіб позитивної особової трансформації і розуміння особи іншої людини: *“... а зараз я розкрию вам останній і найголовніший магічний секрет моїх малюнків. і полягає він в тому, що коли ви сідаєте перед мольбертом і починаєте писати картину, абсолютно необхідно, щоб вашою рукою водив ангел...”*.

З психологічних позицій застосування арт-терапії вимагає дотримання деяких умов:

- можливість побути на самоті учасника арт-терапевтичної вправи ;
- наявність свободи у виборі засобів самовираження (фломастери, олівці, фарби, папір тощо.);
- створення атмосфери спокійного самоспоглядання своєї особи;
- уміння настроїтися на використання графічних символів для передачі актуального вмісту свідомості.

Символ – основний елемент в психологічній роботі клієнта самого з собою, він допомагає усвідомити або когнитивувати власні уявлення про себе через метод змістово-художніх інтерпретацій своїх малюнків. Арттерапія є

незамінним прийомом в роботі з “темною стороною” своєї особи і дає прекрасний корекційний ефект в поєднанні з психосинтезом і гештальттерапією.

Тренінг слід розглядати як добре спланований, тривалий навчальний процес. Він завжди починається з визначення того, що саме необхідно відпрацювати в процесі тренінгу [Девід Лі.]. Найбільш компактно і наочно можна представити схему проведення і організації тренінгової роботи з групою у вигляді так званого “тренінгового циклу” [Девід Лі.] Незалежно від форми проведення тренінгу (тренінг сенситивності, Т-група, комунікативний або бихевиаральний та ін.) необхідно розглянути питання про зміст тієї особистої проблеми, яку слід вирішити з клієнтом у процесі тренінгу.

2.2 Тренінг професійної корекції і розвитку підлітків (всі заняття адаптовано до роботи у ЗП(ПТ)О)

ЗАНЯТТЯ 1

Тема: *Самопрезентація і діагностика особистості учасника тренінгу*

Мета заняття:

- створення умов для саморозкриття;
- формування ідеальної моделі особистості професіонала;
- оцінка рівня сформованості індивідуальних професійно-важливих якостей;
- визначення професійно-особистісних стереотипів, неадекватних діяльності професіонала.

Заняття починається з взаємного вітання Усіх членів групи. Ведучий знайомить учасників з метою, задачами, методами тренінгу, правилами роботи в групі.

Вправа 1. «Самопрезентація»

Технологія виконання. Ведучий просить усіх учасників по черзі розказати про себе. Важливо говорити не стільки про біографію, скільки про свої особистісні професійно-важливі якості. Задача може бути уточнена, наприклад, назвати 5-10 найхарактерніших особистісних якостей, що виявляються у вибраній професійній діяльності.

Усі члени групи і ведучий можуть задавати питання типу:

Твоя головна позитивна якість?

Чи є у тебе слабкості (негативні якості)?

Чи можеш ти їх назвати?

На самопрезентацію однієї людини відводиться 3-5 хвилин.

Другий варіант даної вправи. Члени групи розбиваються по парах, розходяться в різні боки, беруть один у одного інтерв'ю, а потім представляють по черзі колегу. Потім члени групи діляться враженням, чия презентація їм більше запам'яталася, що нового вони дізналися про своїх колег.

Вправа 2. «Професіонал»

Інструкція для учасників: «Запишіть в таблицю «Професіонал» суть вислову кожного учасника про свої професійні якості, тобто пригадайте те, що він говорив під час знайомства - презентації на початку цього заняття, а потім додайте свої відчуття і уявлення про його індивідуальність, які сформувалися під час занять».

Тренінгове ім'я учасника	Його власний вислів	Моє уявлення про його індивідуальність

На це відводиться 10 хвилин. Потім всі учасники збираються в коло і по черзі зачитують свої записи, обов'язково виправляючи неточності в графі «Його власний вислів», якщо про це просить автор вислову. Кожний член групи має реальну нагоду почути думки про себе, які сформувалися в ході першого заняття. Бажано, щоб кожний учасник записав всі виказані про нього уявлення і зберіг їх до кінця тренінгу.

Вправа 3. «Контраргументи»

Інструкція для учасників: «Давайте спробуємо хоча б трохи розібратися в собі, в своїх недоліках, звичках, якими ви незадоволені. Для цього розділіть аркуш паперу на дві половинки. Зліва, в колонку «Незадоволеність собою» гранично відверто запишіть все те, чим Ви незадоволені в собі, що заважало ефективності взаємодії з дітьми, колегами, іншими людьми».

Незадоволеність собою	Прийняття себе

Потім на кожну «Незадоволеність собою» наведіть аргументи, тобто те, що можна протиставити, чим Ви і оточуючі Вас люди, в першу чергу здобувачі, задоволені вже сьогодні, що сприймають у Вас, і запишіть в колонці «Прийняття себе».

Потім учасники об'єднуються в мікрогрупи по 3-4 чоловіка і приступають до обговорення всіх своїх записів в таблиці. При організації роботи в мікрогрупах слід звернути увагу учасників на те, щоб вони об'єднувалися з тими людьми, яких менше за всіх знають або з якими ще не працювали на даному занятті. Цей принцип бажано дотримувати під час всього тренінгу якомога більше контактів і спілкування з людьми.

Вправа 4. «Сам собі психолог»

Технологія виконання.

Процедура 1. Учасникам роздають списки якостей, важливих для психолога. Задача кожного – проранжувати кожну якість по ступеню важливості і визначити, у якою мірою йому властиві дані якості (поставити собі оцінку по 5-бальній шкалі). (*Примітка:* скласти список якостей можна запропонувати заздалегідь самим учасникам тренінгу).

Процедура 2. Група, в ході сумісного обговорення повинна вирішити, яка якість є найважливішою для професіонала. Потім група вибирає другу якість і т.д. Спірні проблеми обговорюються аж до повної згоди.

Процедура 3. Самооцінка. Членам групи пропонується оцінити самого себе по спеціальних тестах (бланки тестів роздаються), проаналізувати отримані результати. Потім керівник пропонує обговорити, які індивідуальні якості, що сформувалися в процесі педагогічної діяльності, можуть негативно вплинути на роботу педагога (висловлюється кожний учасник групи). Закінчується вправа колективним обговоренням.

Вправа «Що моя річ знає про мене»

Мета:

- саморозкриття, самопізнання;
- підвищення внутрішньогрупового довір'я.

Необхідний час: 20 хвилин.

Процедура проведення. Учасники сидять в колі. Один з учасників бере в руки якийсь із своїх предметів і від імені цього предмету розказує про свого господаря. Наприклад: «Я – Катерина шпилька, я знаю її не так давно, але можу розказати про неї...». Таким же чином розказують про себе всі учасники групи.

При обговоренні ведучий підкреслює, що вміння розкритися перед іншими – найважливіша особистісна якість, сприяюча встановленню близьких стосунків з людьми. Якщо людина вважає за краще не розказувати про свої переживання і надії, промахи і невдачі, це створює в інших враження її благополуччя і успішності, але розплатаю за це стає неможливість будувати щирі стосунки, невміння просити про допомогу.

Вправа «Який Я?»

Мета:

- дати можливість учаснику усвідомити себе і побачити, наскільки відповідає його Я – образ тому, яким його бачать оточуючі.

Необхідний час: 30 хвилин.

Процедура проведення. Кожний одержує аркуш паперу і ділить його на чотири частини. В першій частині учасник дає 5 відповідей на питання: «Який Я?». В другій частині – 5 відповідей на питання: «Який Я в очах близької людини?». В третій частині кожний учасник записує відповіді на питання: «Який Я, на думку мого сусіда зліва?». Записи повинні бути зроблені достатньо швидко. Потім учасники згортають свої аркуші так, щоб відповідей не було видно, і передають їх сусіду зліва. Таким чином кожний учасник одержує аркуш від сусіда справа. На частині листа, що залишилася, він повинен дати йому 5 характеристик. Після цього ведучий збирає аркуші і перемішує їх. По черзі зачитуються характеристики з останнього стовпчика, а група повинна вгадати, про кого йдеться мова. Потім обговорюється, наскільки група згодна з цим портретом. Нарешті, аркуші повертаються учасникам, і вони порівнюють всі чотири набори відповідей, самостійно аналізуючи їх схожість і відмінність.

Вправа «Групова потреба»

Тренер просить 4-х учасників сісти в коло. Потім він дає інструкцію групі: «Ці чотири чоловіка вже довели, свою потрібність групі – вони, ще не знаючи, що їм належить зробити, взяли на себе відповідальність за всю групу, тепер вам належить довести, що ви теж необхідні даній групі».

ЗАНЯТТЯ 2

Тема: *Визначення системи і умов самокорекції і саморозвитку*

Мета:

— визначення індивідуальної стратегії формування професійно-важливих якостей і корекції негативних стереотипів.

Заняття починаються з процедури вітання. Потім збираються матеріали з виконаним домашнім завданням. Ведучий з'ясовує, у кого які були утруднення або неясності при його виконанні. Потім переходить до виконання вправ.

Вправа 1. «Перлина»

Мета:

— чітко з'ясувати, ким ви є насправді, уявити своє внутрішнє «Я» і усвідомити свої достоїнства і недоліки.

Технологія виконання: «Закрийте очі, розслабтеся. Уявіть собі перлину, яка знаходиться в нерозкритій морській мушлі. Темна мушля – це ваше зовнішнє «Я». Це шар ваших зовнішніх масок поведінки в суспільстві, зі здобувачами, колегами. Знявши цей шар, спостерігайте появу образу, що втілює інше «Я», внутрішнє, відоме тільки Вам».

Вправа 2. «Прокурори і адвокати»

Мета:

— виявити сильні і слабкі сторони особистості для їх подальшого розвитку і корекції.

Технологія виконання. Один з членів групи на деякий час стає «обвинуваченим». Він сідає на окремий стілець. З лівого боку від нього в один ряд сідає половина учасників, які виступають в ролі «прокурорів». Їх задача – знайти слабкі професійні сторони «обвинуваченого». «Прокурори» можуть висувати свої звинувачення або колективно, коли від імені групи виступає один представник, що висловлює загальну думку після обговорення всіх пропозицій, що поступили, або індивідуально. Інша половина групи (що сидить справа) виступає в ролі «адвокатів», їх основна задача вказати присутнім на позитивні, сильні професійні сторони «обвинуваченого». Задача учасників допомогти «обвинуваченому» більш повно усвідомити свої достоїнства і недоліки. Особливу увагу рекомендується звертати на якості особистості, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності. Після виступів обох сторін у «обвинуваченого» є право задати питання «прокурорам» і «захисту». При зміні обвинуваченого групи міняються ролями. «Обвинувачений» повертається в ту групу, з якої виходив. (*Примітка:* процедуру можуть пройти всі учасники за власним бажанням).

Вправа 3. «Перспектива»

Мета:

— визначення перспективної мети і конкретних кроків для здійснення

корекції.

Технологія виконання. Кожний учасник групи протягом 3-4 хвилин розказує всій групі про свої наміри і шляхи самокорекції; члени групи можуть задавати питання, конкретизувати мету, допомагати у визначенні кроків по її досягненню.

Вправа 4. «Досягнення мети»

Мета:

— усвідомлення можливості досягнення мети, оптимальної кількості дій і необхідних засобів. До початку вправи учасникам роздають тексти із змістом вправ для самостійної роботи над вдосконаленням різних особистісних якостей.

Технологія виконання:

Спочатку візьміть аркуш паперу і олівець. Вгорі запишіть мету, тобто розвиток або усунення яких якостей Ви хочете досягти. Потім розбийте лист на три колонки: «Що мені потрібно зробити», «Необхідні мені засоби», «Порядок виконання».

Почніть з обдумування всіх кроків, які Вам необхідно зробити для досягнення мети. Продовжуйте «мозковий штурм» і висунення ідей, поки Ви не відчуєте, що вичерпали всі варіанти.

Тепер подивитися на кожну дію, яку Вам необхідно виконати і напроти неї перерахуйте у всі необхідні засоби, занісши їх у другу колонку «Необхідні засоби».

Перейдіть до третьої колонки «Порядок виконання», в якій ви послідовно пронумеруйте дії, перераховані в першій колонці. Починайте з тієї дії, яку ви маєте намір виконати першою.

Вправа 5. «Ідеальна модель професіонала»

Мета:

— формування впевненості в досяжності поставленої мети професійного вдосконалення.

Технологія виконання:

уявіть собі мету, яку Ви прагнете досягти в професійній діяльності.

Виберіть якість, яка, як Вам здається, допоможе реалізувати вибрану професійну мету.

Тепер уявіть, що ви володієте цією якістю у вищій ступені. Дайте образу оформитися у всіх деталях. Дивіться поглядом, який проіннятий цією якістю, моделюйте її у вашій позі і в виразі обличчя (образ може бути спочатку нестабільним, мерехтати і зникати). Утримуйте цей образ якийсь час.

Уявіть проникнення в цю якість. Ваше злиття з нею, подібно переодяганням в новий одяг. Проникнувшись образом, відчуйте, що ця якість стає частиною Вас. Уявіть, яким відчуттям супроводиться володіння цією якістю. Відчуйте, що вона просочилося через Ваше тіло, через кожен Вашу клітинку, тече у кожній вені, наповнюючи Вас. Уявіть, що ця якість просочує і Ваші відчуття, образ мислення і мотиви.

Нарешті, уявіть себе в одній або декількох ситуаціях професійної діяльності; проявляючи цю якість більшою мірою, ніж мали до цього. Уявляйте ці ситуації в динаміці зі всіма деталями. Після цієї вправи відпрацьовується «Ідеальна модель», «Очима групи».

Вправа «Чарівна рука»

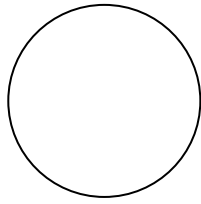
Інструкція: «На аркуші обводимо свою руку. На пальчиках пишемо свої добрі якості, а на долоньці – те, що ти хочеш змінити».

Вправа «Розподіл часу»

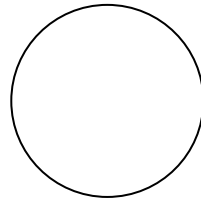
Щоб визначити, на що ви витрачаєте час, розподіліть свої заняття по наступних групах:

- заняття, які ви не любите, але зобов'язані робити;
- справи, якими ви займаєтеся, тому що вони вам подобаються;
- дозвільне проведення часу;
- щоденні ритуали;
- зустрічі;
- інше.

Розподіліть кола на сегменти, що відображають частку кожної групи занять.

Звичайний день минулого тижня

Ідеальний день

Вправа «Минуле – теперішнє – майбутнє»

Інструкція: «Намалюйте відрізок. Розділіть його на три частини, які відповідали б минулому, теперішньому часу і майбутньому. Поставте значок, де ви зараз. Яка частина життя вже пройдена, яка – попереду. Поділіться своїми думками про минуле (запишіть їх умовно під відрізками відповідних частин лінії). Де ваші витоки, що відбувалося в дитинстві, в ранні роки? Що відбувається сьогодні, що вас займає, захоплює зараз? Що буде у вашому майбутньому, ваша мета і мрії?».

Модифікація. Вибирається доброволець. «Ця лінія на підлозі позначатиме все твоє життя. Хай хтось з учасників позначатиме початок твого життя, інший учасник – сьогоднішній момент, і третій – кінець твого життя. Пройди по цій лінії, зупиняючись на різних ділянках, і розкажи, яке твоє життя в ці різні періоди».

Вправа «Лінія життя»

Учасникам пропонується провести лінію свого життя на аркуші, розділеному пунктиром посередині на верхню і нижню половини. Коли лінія заходить за пунктир на верхню половину, це буде пов'язано з позитивними подіями життя, з успіхами і радіощами. Коли лінія буде нижчою за пунктир, то це відобразить невдачі, горе, негативний досвід. Учасникам пропонується намалювати лінію свого життя, включаючи все минуле, від народження до

теперішнього часу, і майбутнє, як вони уявляють собі його, до самої смерті, а також відзначити точку сьогоднішнього дня.

При обговоренні звертається увага, на що орієнтується здобувач, лінія знаходиться більше у верхній або нижній частині аркуша, чи багато перепадів лінії. Діапазон відхилень від горизонту – це труднощі і радощі, але це і багатий досвід, який можна врахувати, щоб рухатися більш прямо і «високо».

Вправа «Сьогодні перший день твого життя, що залишилося»

Учасникам групи пропонується уявити, що сьогодні – перший день їх життя, і поділитися, як вони хочуть його провести, чого важливо добитися, що зробити, побачити, відчутти в житті, яке залишилося.

Вправа «Лист собі в 2030 рік»

Інструкція: «Ми напишемо собі лист, який відкриємо тільки в 2030 році. Напишіть собі про те, які ви зараз, що вас цікавить, що ви думаєте про себе – майбутнього (професіонала), як Ви виглядатимете, чим займатиметеся, хто буде навколо Вас. Що Ви хочете побажати собі в майбутньому».

Вправа «Твоє життя»

Інструкція: «Намалюй щось, що символізувало б тебе маленького і тебе дорослого (в 30-40 років). І подумай, що тобі – сьогоднішньому можеш дати ти маленький і ти дорослий, що допомогло б тобі зараз».

Після вправи учасники діляться своїми відкриттями.

Вправа «Мій життєвий шлях»

Інструкція: «Подорожній йшов шляхом, який називався «Життя». Дорога привела його до перехрестя. Подорожній зупинився, озирнувся і задумався. Яким шляхом йти далі?»

Уявіть себе на місці цього подорожнього. Про що ви думаєте, що ви відчуваєте?

Перед Вами чистий аркуш паперу. Візьміть олівець і зобразіть на аркуші свою минулу історію, своє положення зараз і варіанти свого майбутнього життя. Використовуйте свої спогади, переживання, фантазії і мрії.

Куди Ви хочете прийти? Що Ви візьмете з собою в дорогу? З чим зустрінетеся на своєму шляху? Чому Вам належить навчитися?».

Обговорення. Які шляхи вийшли? В якій частині свого життєвого шляху подорожній найбільш щасливий, переживає радісний? Що цьому сприяє? Важливо звернути увагу на зв'язність минулого і теперішнього часу, теперішнього часу і майбутнього. Чим відрізняється минулий шлях від теперішнього часу і майбутнього? Що загального між ними? Яка мета цього шляху? Як ви пізнаєте, що ваша мета досягнута? Що вам необхідне для того, щоб досягти поставленої мети? Які умови, засоби, можливості?

Вправа «Мета»

Гравцю дається завдання: «Ви повинні поставити перед собою реальну мету і вказати час досягнення цієї мети. Потім ви складаєте програму дії, яку ви презентуєте групі. Під час презентації своєї програми ви повинні довести її реальність». Наприклад, ви вирішили схуднути, ви складаєте програму схуднення за тиждень, розписали свою дієту по днях. На презентації ви доводите групі, що дієта реальна.

Задача групи – перевірити реальність запропонованої програми.

ЗАНЯТТЯ 3

Тема: *Оцінка перспектив професійного зростання і шляхів їх досягнення*

Мета:

— корекція стереотипів, що ускладнюють досягнення професійної мети.

Заняття проходить в два етапи.

Перший етап. Відпрацювання вправ, що сприяють оцінці внутрішніх конфліктів, недоліків та вмінню їх аналізувати.

Другий етап. Розвиток упевненості в своїх потенційних можливостях.

ПЕРШИЙ ЕТАП ЗАНЯТТЯ

Вправа 1. «Професійні субособистості»

Технологія виконання.

Процедура 1. Перерахуйте усі свої бажання, зв'язані з наміром стати професіоналом у своїй справі. Переконайтеся, що Ви включили ті бажання, які можна здійснити вже зараз і ті, які Ви хотіли б здійснити потім. Наприклад: бути визнаним серед колег та здобувачів, добитися матеріального благополуччя, допомогти знедоленим дітям, збагатити свої професійні знання і т.д.

Процедура 2. Коли у Вашому списку набереться не менше 10 пунктів (або коли ви відчуєте, що записали всі бажання) перегляньте список і виберіть 5-6 найістотніших. Не включайте в остаточний список ті бажання, які Ви хочете реалізувати тільки тому, щоб про Вас добре думали оточуючі (не свої бажання).

Процедура 3. Проаналізуйте остаточний список бажань. Уявіть собі, що за кожним з них стоїть начебто самостійна частина вашої особистості (субособистість) і дайте їй назву. Наприклад, бажанню «щоб я розумів інших людей» може відповідати субособистість «психолог», а бажанню «бути улюбленим викладачами» – «кумир» і т.д.

Процедура 4. Тепер намалюйте на окремому аркуші паперу велике коло діаметром 1-2 см. Ця центральна частина – Ваше головне професійне «Я». Навколишнє кільце розбийте на сегменти і розмістіть в них ті 5-6 субособистостей, які є виразниками Ваших бажань. Розфарбуйте субособистостей в різний колір, напишіть їх імена.

Процедура 5. Порівняйте Ваші бажання з цінностями, список яких Ви склали в ході виконання попередніх вправ (занять). Чи немає між ними суперечностей?

Примітка для учасників тренінгу: призначення даної вправи – навчитися аналізувати свої внутрішні спонукання і зрозуміти себе, свій центр, своє

професійне «Я», посилити його, щоб це «Я» було здатне вирішувати конфлікти між субособистостями.

Вправа 2. «Діалог професіоналів»

Інструкція: «Дайте можливість знайденим Вами субособистостями поспілкуватися один з одним і з Вашим провідним професійним «Я», хай вони скажуть, за що вони цінують один одного, чого хочуть, чим незадоволені. Дайте можливість кожній субособистості сказати декілька речень, що починаються словами:

«Мені подобається...»;

«Я хотів би...»;

«Мені уявляється...».

Вправа 3. «Спор професіоналів»

Процедура 1. Виберіть з групи тих учасників, хто виконуватиме роль ваших професійних субособистостей. Дайте їм, як приклад, деякі Ваші діалоги так, щоб вони отримали достатню інформацію для організації дії і змогли зображати саме Ваші, а не свої субособистості.

Процедура 2. Сядьте в центрі кімнати і попросіть друзів – «акторів» сісти навкруги Вас. По вашому сигналу вони повинні почати говорити з Вами – вимагати, звинувачувати, ображатися. Залишайтеся в образі свого провідного професійного «Я», звертаючи увагу на те, що ви відчуваєте з приводу дій і слів кожного. На закінчення скажіть кожній «Вашій субособистості», що Ви відчували з приводу її слів і дій, і розкажіть їй про те місце, яке вона займатиме у вашій подальшій професійній діяльності.

Вправа 4. «Мої слабкі сторони»

Технологія виконання. Кожний член групи повинен розказати решті учасників про свої слабкі професійні сторони – про те, що не приймає в собі і хотів би цього позбутися. Важливо відзначити не тільки негативні риси, але й ті, що звичайно є причиною конфліктів з людьми, ускладнюють життя,

взаємостосунки з колегами, здобувачами і т.д. *Примітка:* Вправа може проводитися у великому тренінговому колі або мікрогрупами по 5-8 чоловік.

Вправа 5. «Знедолений»

Технологія виконання. Один з учасників виходить з кімнати на деякий час. Вся решта членів групи повинна буде сформулювати 5-7 причин, по яких дану людину можна «відкинути», як партнера або професіонала. Наприклад, зарозумілість, образливість, замкнутість і т.д. Вибирається «секретар», основна задача якого записати всі причини, перераховані групою на окремий аркуш. Причому записуються тільки ті причини, які прийняті більшістю голосів. Учасник, що виходив, повернувшись в групу, повинен спочатку сам назвати можливі причини «відкидання». Після цього йому вручається список групи, з приводу якого «знедолений» може задати членам групи будь-які питання.

ДРУГИЙ ЕТАП ЗАНЯТТЯ

Вправа 6. «Ідеал»

Інформація для учасників тренінгу.

Кожна людина є тією, якою вона себе в думках уявляє. Якщо Ви думаєте, що володієте певними якостями і талантами, то Ви ними і володітимете. Навіть якщо Ви зараз не володієте цими рисами, але подумаєте, що маєте їх, Ви їх розвинете.

Інструкція для учасників тренінгу:

Пригадайте кого-небудь з відомих Вам людей, відповідних Вашому професійному ідеалу, або володіючих тими якостями, які Ви хотіли б у собі розвинути для успішного здійснення професійної діяльності. Можливо, це Ваш колишній улюблений вчитель, знайомий літературний герой, колега або навіть здобувач. Відрекомендуйте його яскраво, оцінюйте його, думайте.

Тепер подумайте про ту негативну якість, яка не відповідає ідеалу або ситуації, в якій Ви коли-небудь її проявили і хотіли б уникнути в своєму житті. Уявіть її, уважно оцініть Вашу реакцію на неї. Спостерігайте за реакціями, не

намагаючись перешкоджати або зупинити їх. Прослідіть Вашу звичайну стратегію неприйняття, усвідомте як це виявляється на рівні Вашого тіла, відчуттів, мислення.

Поверніться в думках до Вашого ідеалу. Відрекомендуйте собі його ще раз, подумайте про нього з розумінням і якомога повніше усвідомте Ваше прийняття.

Тепер звертетеся знову до неприємної ситуації з тим відчуттям прийняття, яке у Вас виникло. Уявіть тимчасовий характер неминучості цієї неприємної ситуації і неможливості його повторення.

Вправа 7. «Твоя краща якість»

Технологія виконання. Всі члени групи, вільно пересуваючись по кімнаті (у вигляді світського прийому), повинні підходити один до одного і, підкреслюючи кращі якості партнера, сказати йому, яким чудовим професіоналом він може бути і завдяки чому.

Вправа «Зробити бажання реальним»

Дана вправа дозволяє учасникам усвідомити бажання і ті труднощі, ті кроки, які необхідно зробити на шляху до здійснення цих бажань. Існують зовнішні і внутрішні перешкоди. Що це може бути? Потрібно затрачувати час, зусилля, можливо, у нас є якісь інші бажання, що конфліктують з цим (лінь, начебто і не хочеться), можливо, бажання інших людей суперечать нашим і т.д. Одна з ознак зрілої особистості – вміння усвідомити і відстрочити своє бажання, уявити собі особисту «ціну» його здійснення. Важливо вміти працювати на перспективу, коли результат буде потім, а не зараз.

Вибирається доброволець, який хоче спробувати усвідомити і «утілити» своє бажання. Бажання може бути будь-яке. Наприклад, вихованець хоче поїхати додому на вихідні, але не вирішив, як йому цього добитися. Йому пропонується уявити процес досягнення, а саме: чому це поки не виходить і як можна досягти бажаного. «Давай подивимося, що потрібно зробити: треба

зважитися, треба сказати вихователю, треба зробити домашнє завдання.» На кожную дію виставляється учасник, який символізує конкретний крок. «А що тобі може допомогти? Твоє бажання – один з помічників. Ось буде тобі один помічник». При зустрічі з перешкодами, помічник може поради́ти, що робити, як подолати ці перешкоди. Наприклад, поради́ть, як поговорити з вихователем, допоможе вирішити задачу і т.п. Коли доброволець «проходить крок», тобто долає першу перешкоду, то цей «крок» також стає його помічником. Таким чином, до кінця вправи учасник має вже велику підтримку від своїх помічників.

Після вправи важливо надати підтримку головному учаснику з тим, щоб він зміг перенести цей досвід в реальне життя.

Вправа «Кіно»

Інструкція: «Уявіть, що про Вас, коли Вам стало 30 (40, 50 і т.д.) років, зняли фільм. І зараз якимось чудом Вам вдалося його подивитися. Розкажіть, як Ви – головний герой фільму – виглядаєте, чим займаєтеся і т.п. Намалюйте кадри з фільму».

Обговорення. Чи задоволений ти цим фільмом? Що тобі там сподобалося якнайбільше? Чи є там щось, що тобі не сподобалося? Якщо ти не зовсім задоволений, то що б ти хотів змінити в своєму образі майбутнього? Що тобі потрібне для цього зробити?

Вправа «Досягнення професійної мети»

Це модифікація вправи «Зробити бажання реальним» з Особового блоку програми. Вибирається доброволець, йому пропонується уявити якусь свою мету і кроки в професійному розвитку, які необхідно зробити, щоб її досягти. Для цього треба зважитися, треба сказати вихователю, треба зробити домашнє завдання. Ведучій на кожний крок вибирає учасника, який символізує цей крок. Коли доброволець проходить крок, тобто «долає» першу перешкоду, то цей крок стає вже його помічником. І якщо зустрічається перешкода, то помічники можуть поради́ти, що робити.

Після виконання вправи ведучий розказує про своє враження, свої відчуття, переживання, що йому допомагало, що було для нього складним і як він відчуває себе зараз, коли досяг своєї мети.

Вправа «Планування майбутнього»

Обговорити і заповнити графи: «Що робити (мета)», «Коли (терміни)», «Що потрібно (засоби, дії)». Наприклад, запланувати участь в науковому гуртку, знайти роботу за фахом, стати волонтером і т.д. Або: як запланувати добру роботу в майбутньому? Допоможуть освіта, контакти з біржею праці, знайомими, реальний досвід роботи.

Вправа «20 бажань»

Учасникам пропонується 20 разів закінчити речення «Я хочу...». Записуються усі бажання, усе, що приходить в голову, не піклувавшись про їх реальність або прийнятність.

Вправа «Ресурси»

Учасникам пропонується подумати над наступними питаннями: що тобі може допомогти досягти твоєї мети? Чим ти вже володієш, щоб досягти цю мету: риси вдачі, друзі.

Інструкція: «Напиши свої чотири сильні якості (сторони), зобрази їх у вигляді якихось символів. Це твої ресурси, які тобі допоможуть у житті».

ЗАНЯТТЯ 4

Тема: *Об'єктивне оцінювання себе і оточуючих*

Мета:

зняття стереотипів, що утрудняють процес сприйняття особистості.

Заняття проводиться в два етапи.

Перший етап. *Мета:* вироблення навичок щирої і об'єктивної оцінки себе та інших людей.

Другий етап. *Мета:* виявлення і усунення негативних стереотипних тенденцій оцінки особи на емоційному і емпіричному рівні.

ПЕРШИЙ ЕТАП ЗАНЯТТЯ

Вправа 1. «Без маски»

Технологія виконання. Всі члени групи по черзі беруть картки, які лежать стопкою в центрі, і відразу без підготовки продовжують вислів, який початий в картці. Вислів повинен бути щирим, на межі відвертості, «крутості». Група оцінює ступінь щирості. Якщо визнання було щирим, то свою картку бере наступний член групи і без підготовки продовжує почате речення. Якщо ж група визнала, що вислів був «затисненим», «шаблонним», то в учасника є ще одна спроба, але вже після всіх.

Вправа 2. «Розуміння»

Технологія виконання. Кожний член групи вибирає собі партнера і потім протягом 2-х хвилин в усній формі описує його стан, настрої, відчуття, бажання в даний момент. Той, чий стан описує партнер, повинен підтвердити правильність і достовірність тверджень або спростувати їх. Обидва партнери мають право коментувати вислови один одного.

Вправа 3. «Професійний багаж»

Технологія виконання. Один з членів групи виходить з кімнати, а інші починають збирати йому в дорогу «багаж». В цей «багаж», вибирається те, що, на думку групи, допоможе людині в особистісному і професійному зростанні, всі позитивні характеристики, які група особливо цінує в ньому, як професійному педагогу. Але обов'язково указується і те, що заважає людині, в чому його негативні прояви, і над чим йому необхідно активно попрацювати. Вибирається «секретар», він ділить аркуш вертикальною межею пополам, на одній стороні ставиться «+», на іншій «-». Для доброго «багажу» потрібно не менше 5-7 характеристик з тієї і з кожного боку. Виходить наступний учасник і процедура повторюється.

Вправа 4. «Я очима групи»

Технологія виконання. Учасники працюють у великому тренінговому колі. Кожний повинен виказати свою думку про те, якою людиною його бачить група в цілому і окремі її учасники. Після виступу учасника група може виказати йому те, в чому він «виявився прав, в чому помилявся». І передає йому «вміст багажу» (див. впр. 3).

ДРУГИЙ ЕТАП ЗАНЯТТЯ

Вправа 5. «Фотоальбом»

Технологія виконання:

Процедура 1. Групі пред'являється пакет фотографій невідомих осіб і повідомляється, що серед них буде лише одна позитивна людина. Необхідно визначити, хто він. При цьому група повинна прийти до сумісного рішення.

Процедура 2. Аналогічна вправа із зміною початкової установки. Серед осіб на фотографіях потрібно визначити людину з негативними якостями (злочинця, хулігана, ловеласа і т.д.).

Вправа 6. «Толерантність»

Технологія виконання. Учасникам групи пропонується підготувати аркуш паперу, розділений на три частини двома вертикальними лініями. Перші дві колонки позначаються відповідно знаками «–» і «+». Кожний учасник в думках вибирає кого-небудь з членів групи, хто понад усе викликає або викликав неприязнь, роздратування або інші негативні відчуття. Щоб розібратися у власних відчуттях і здолати емоційний заслін, що заважає сприймати людину неупереджено, необхідно зосередитися на негативному досвіді взаємодії з цією людиною і записати всі свої претензії до нього, тобто те, що дратує в колонці із знаком «–». Після запису всіх якостей, які викликають досаду, в сусідньому стовпці із знаком «+» записується те, що примиряє з цією людиною, викликає пошану, симпатію або якимось виправдовує його негативні якості. В останній колонці, на основі отриманих психологічних знань, рекомендується записати можливу причину, що вплинула на розвиток і прояв тих якостей партнера, які позначені як негативні.

Вправа «Долоньки»

Вправа проводиться в парах. Граючи з партнером в «Долоньки», необхідно досягти максимально високого темпу, не збиваючись і не розмовляючи.

Обміркування. Наскільки важливо настроїтися на партнера? Коли готові обидва перейти до іншого темпу? Коли відчули один одного? Наскільки було приємно і чи було бажання припинити?

Хто не може довго бути в контакті – це більш замкнуті люди, а кому хочеться продовжити, кому комфортно в тривалому спілкуванні – більш товариський. Пари міняються.

Вправа «Передай маску»

Кожний може позбутися тих непродуктивних настроїв, з якими він прийшов, і тим самим звільнити голову для роботи. Вправа може проводитися як розминка або завершення і в інших блоках програми.

Інструкція: «Подивіться, будь ласка, на мене, щоб бачити, що я роблю. Я намагаюся додати своєму обличчю особливий вираз, наприклад ось таке (зафіксуйте на обличчі якийсь вираз, поволі поверніть голову, щоб у всіх дітей з'явилася можливість побачити вираз вашого обличчя). А далі я обернуся до свого сусіда зліва, щоб він міг трохи краще роздивитися вираз мого обличчя. Він повинен у точності повторити цей вираз на своєму обличчі. Як тільки у нього це вийде, він повинен поволі повернути голову вліво, помінявши при цьому вираз обличчя на нове, яке він «передає» своєму сусіду зліва. І так всі по черзі».

Вправа «Картки»

Дозволяє розвивати словник емоцій, укріплює співвідношення назви емоції з мімічним її виразом, усвідомлення індивідуального і загального у виразі емоцій.

Матеріали: 2 комплекти карток з різними виразами обличчя, що зображають різні емоції, і така ж кількість карток з назвою емоцій (виходячи із списку емоцій, виробленого групою).

Інструкція: «Розбийтеся на дві команди. Зараз я роздам вам набір карток, на яких намальовані різні обличчя. Вам треба буде за одну хвилину підібрати до кожної пики картку, що позначає емоцію, яку вона виражає».

Варіанти. Якщо учасники групи достатньо вільно володіють мовою емоцій, то можна попросити їх самих, без опори на картки, підібрати назви до кожної картки.

Інформація для ведучого. Приведені в додатку малюнки допускають різні варіанти позначення. Можливо, у двох груп якісь пари співпадатимуть, а якісь розрізнятимуться. Це дає можливість поговорити про те, як по-різному ми можемо сприймати і переживати деякі почуття, а також обговорити наявність деяких загальних рис у виразі основних емоцій (при незадоволеності, як правило, хмурять брови, при страху часто утискають голову в плечі і т.д.).

Вправа «Квітка почуттів»

Інструкція: «На нашому занятті було багато всього і багато різних відчуттів було у нас. Подумайте, які відчуття сьогодні були у вас на занятті». Учасникам пропонуються різнокольорові «пелюстки» – якого кольору їм хочеться. «На цих пелюстках напишіть, будь ласка, відчуття, які ви пережили сьогодні». Потім кожний називає свої відчуття і укладе пелюстку в центр кола. Таким чином, виходить квітка відчуттів всієї групи.

Вправа «Бачу різницю»

Інструкція: «Хай один з нас (доброволець) якийсь час побуде за дверима. Ми тим часом розділимося на дві підгрупи по якійсь обраній нами ознаці. Ознака повинна бути зорова видна і однозначно ділити групу на дві частини (наприклад, наявність шнурків на взутті). Дві підгрупи, що утворилися, сідають в різних місцях кімнати, щоб бути позначеними просторово. Учасник, що повернувся, повинен буде визначити, по якій ознаці група розділилася на дві частини. Хто хоче спробувати?». Потім обираються інші добровольці.

Вправа «Як усі»

Інструкція: Не «обговорюючи вголос, постарайтеся написати такий день тижня (смачне блюдо, колір і т.п.), який напише більшість, тобто ваша задача – не розминутися з іншими».

Обговорення. Чи важко проникнути в логіку іншої людини?

Вправу «Зрозумій мене»

Мета:

— зрозуміти думки і відчуття співбесідника, його точку зору.

Необхідний час: 25 хвилин.

Процедура проведення. Учасники сидять в колі. Ведучий пропонує кожному по черзі стисло розказати про ситуацію, коли з ним поступили несправедливо (інтолерантно). Сусід, що сидить зліва, повинен переказати цю історію якомога точніше, а також спробувати зрозуміти і передати відчуття розповідача. Автор історії, у свою чергу, оцінює точність переказу. Вправу можна проводити по колу.

Вправа «Казка про трійку»

Учасники об'єднуються для гри в трійки. Кожний гравець присвоює собі позначення А або В, або С. Далі ведучий повідомляє завдання: трійка повинна виробити загальне рішення – в який колір пофарбувати паркан (або призначити місце зустрічі і т.д.). Але ситуація ускладнюється тим, що кожний гравець позбавлений одного з каналів сприйняття або передачі інформації:

гравець А – сліпий, зате він чує і говорить;

гравець В – глухий, але може бачити і рухатися;

гравець С – паралітик: він все бачить і чує, але при цьому не може рухатися і говорити.

Для повноти відчуттів запропонуйте учасникам зав'язати очі, заткнути вуха, прив'язати себе до стільця і т.д. Готові? А ось тепер – за переговори!

Скільки часу знадобиться трійкам на вироблення загального рішення? Яку стратегію виберуть учасники в досягненні мети? Які відчуття переживе людина, обділена в плані спілкування?

ЗАНЯТТЯ 5

Тема: *Спостережливість, спостережливість, спостережливість*

Мета:

— розвиток навичок професійної спостережливості, зняття стереотипу поверхневої оцінки особистості.

Хід заняття:

Вправа 1. «Перевтілення»

Мета:

— оцінка і розвиток здатності глибокого психологічного розуміння іншої людини.

Технологія виконання. Учасники сідають по колу.

Інструкція до вправи: «Зараз кожному з Вас буде надана можливість «ужитися» в іншу людину, намагаючись її відчувати і зрозуміти. Ви отримаєте аркуші паперу з вказівкою імені того, в кого Ви повинні «перевтілитися». Через 2-3 хвилини кожний з Вас буде іншим. Від імені цієї людини потрібно буде реагувати на питання, які будуть задані ведучим і членами групи».

Після ознайомлення з інструкцією дається команда «Перевтілюйтеся». Потім учасникам задаються різні питання, що допомагають оцінити в чиєму вигляді даний учасник (наприклад – як ти вважаєш за краще одержувати інформацію? В чому твої складнощі і т.п.). Задача групи визначити «хто це».

Вправа 2. «Ідентифікація»

Мета:

— розвиток спостережливості і здібності до ідентифікації.

Технологія виконання. Учасники групи розбиваються на пари і сідають один проти одного. На першому етапі вправи партнери говорять один одному фрази, що починаються із слів «ти такий же (така ж), як я, у тебе...». При цьому бажано дивитися один одному в очі, прагнути говорити тим же голосом, що і партнер, підстроюватися під його темп, тембр, висоту голосу, інтонацію, міміку, рухи. На другому етапі партнери говорять один одному фрази, що починаються із слів: «Я дуже відрізняюся від тебе, я...». Після завершення

роботи в парах, учасники сідають по колу і діляться враженнями про виниклі відчуття. Потім, по черзі, намагаються знайти те загальне, що об'єднує його з кожним з решти учасників.

Вправа 3. «Чутка»

Мета:

тренування уміння настроюватися на невербальні сигнали і ведучі системи особистості.

Технологія виконання. Один з учасників виходить з приміщення. Кожний з учасників, що залишилися, висловлюється про цю людину. Всі вислови записуються і потім зачитуються ведучим тому, про кого йшла «чутка». Задача ведучого – в процесі читання висловів якомога точніше відобразити позу, жести, інтонацію того, кому належить вислів (роль ведучого може надаватися охочим членам групи). Задача учасника, про якого йшла «чутка» – визначити автора вислову, орієнтуючись не тільки на його зміст, але і невербальні і паралінгвістичні характеристики поведінки ведучого.

Вправа 4. «За вікном»

Мета:

— відпрацювання навичок сприйняття відчуттів і думок людини по невербальних ознаках.

Інструкція учасникам: «Розділившись по парам, уявіть, що Вас і Вашого партнера розділяє вікно з таким товстим склом, що спроби кричати даремні. Вам необхідно повідомити його про дуже важливу звістку. Не домовляючись з партнером про зміст розмови, спробуйте передати через скло все, що Вам потрібно і отримати відповідь. Постарайтеся побачити «внутрішнім зором», що і як бачить передаване партнера що спілкується з Вами. Вгадайте зміст його думок і бачень».

Вправа 5. «Лист на склі»

Мета:

— розвиток навичку психологічної невербальної взаємодії і спостережливості.

Технологія виконання. Партнер не чує Вас через масивне скло, тому спробуйте пояснити «письмово» зміст якого-небудь повідомлення. Пишіть пальцем букви в повітрі, хай він їх читає і пише свої відповіді. Постарайтеся вгадати повідомлення не тільки по буквах, але і по міміці і поведінці партнера. Оцініть, коли Вам було легше передавати і приймати повідомлення, коли ви користувалися тільки буквами, або потім, після встановлення внутрішнього зв'язку (зчеплення).

Вправа 6. «Пантоміма»

Мета:

— розвиток спостережливості й уміння оцінювати невербальні ознаки поведінки людини.

Технологія виконання. Всі учасники сідають в коло.

Інструкція: «Зараз я роздам всім картки. На кожній написано ім'я когось з нас і одне з трьох слів: жестикуляція, міміка і пантомимика. Ті, хто отримав картки (а це імена), можуть якийсь час подумати: один – про характерні жестикуляторні, інший – мімічні, третій – пантомімічні прояви людини, ім'я якої написано на їх картці. Потім, не вимовивши ні слова, вони одночасно показують їх групі. Задача решти членів групи зрозуміти, кому належать ці жести, вираз обличчя, пози і по черзі виказати свою думку.

Вправу «Намалюй за хвилину»

За одну хвилину намалюйте свій настрій, не малюючи нічого конкретного, – використовуйте тільки лінії, форми, різні кольори. Тепер передайте свій малюнок сусіду справа. Подивіться уважно на малюнок, який опинився біля вас в руках. Спробуйте вгадати, який настрій зображений на ньому.

Вправу «Відгадай відчуття»

Інструкція: «Розбийтеся, будь ласка, в групи по три чоловіка. Кожній групі я дам картку із зображенням якогось відчуття. Ваша задача визначити, що за відчуття зображено на цій картці, а потім намалювати його – так, як вам захочеться, це може бути малюнок ситуації або просто лінії і форми. Потім

придумайте сценку, присвячену цьому відчуттю. Також подумайте, які асоціації викликає у вас це відчуття – на який колір, тварину, квітку воно схоже. Через декілька хвилин, коли ви закінчите своє обговорення, вам треба буде представити вашу роботу – малюнок, сценку і асоціації – всій групі, щоб інші змогли відгадати, що це за відчуття».

Вправа «Скульптура почуття»

Учасники розбиваються на пари – скульптор і «глина». Скульптор «ліпить» з «глини» скульптуру задуманого почуття. Решта учасників відгадує, що за почуття зображено.

Вправу «Передаємо почуття»

Інструкція: «Зараз разом з цим м'ячиком ми передаватимемо будь-якому з сидячих в колі яесь почуття, зображаючи його за допомогою рук, пози, темпу, виразу обличчя. Той, хто одержує «почуття», спробує відгадати і сказати нам, що за почуття він отримав».

Обговорення. Чи було легке тобі виражати те почуття, яке ти хотів передати? Чи зрозуміли те почуття, яке ти хотів виразити? Як прийняли те почуття, яке передав? Що ти при цьому відчував? Чи було легко тобі приймати те почуття, яке тобі передавали? Які почуття частіше за все звучали в нашій групі? Які почуття (майже) не виражались в нашій групі?

Інформація для ведучого. Стежте за тим, щоб усі учасники хоча б один раз отримали м'ячик-почуття. Ця вправа може служити доброю ілюстрацією того, які відчуття прийнято виражати в даній групі. Це можуть бути здебільшого агресивні почуття або, навпаки, «приємні». Продовженням вправи може бути розмова про те, як інші сприймають прояв наших відчуттів – розуміють, але не приймають, приймають, але не розуміють.

Вправа «Будь уважним»

Мета:

— розвиток спостережливості.

Необхідний час: 7 хвилин.

Процедура проведення. Учасники сидять в колі. Ведучий пропонує їм уважно подивитися один на одного і, по можливості, запам'ятати, хто в що одягнений. Потім члени групи сідають спинами один до одного, і ведучий питає учасників: «Ганна, пригадайте, як одягнений Олег?», «Льоша, як Ви думаєте, якого кольору штани на Серзії», «Котя, хто сьогодні прийшов у білій футболці і чорних джинсах?» і т.п.

Вправа «Очі в очі»

Мета:

— концентрація на думках і відчуттях іншої людини.

Необхідний час: 10 хвилин.

Процедура проведення. Учасники розбиваються на пари. Протягом 3 хвилин партнери мовчки дивляться один одному в очі, намагаючись зрозуміти думки і відчуття, як би спілкуючись очима. Потім учасники діляться своїми відчуттями з групою.

Обговорення:

Чи вдалося комусь зрозуміти один одного без слів?

Які відчуття переживають люди при тривалому контакті очима?

Чи виникає відчуття розуміння, довір'я, духовної близькості?

ЗАНЯТТЯ 6

Тема: Емоційна чутливість до людей

Мета:

— розвиток емпатії, як передумови корекції стереотипів негативного емоційного відношення.

Вправа 1. «Дзеркало емоцій»

Мета:

— розвиток здатності «вчувствуватися» в стан іншої людини.

Інструкція учасникам: «Хай кожний з Вас по черзі зробить рух, що відображає його внутрішній стан, а ми всі повторюватимемо цей рух 3-4 рази, стараючись вчувствуватися в стан людини, зрозуміти цей стан».

Після завершення вправи можна задати групі питання: «Який, на вашу думку, стан кожного з нас?». Після того, як буде вказано декілька гіпотез щодо стану якого-небудь з учасників, слід звернутися до нього за поясненням його дійсного стану.

Вправа 2. «Прийняття»

Мета:

— розвиток навичок емоційної взаємодії, що знижують стереотипи негативного відношення і неприйняття інших (переформовування емоцій).

Інформація для учасників.

Взаємодіючи з людьми, ми можемо розвивати в собі корисні психологічні якості. Якщо якась людина «випробовує наше терпіння», то для нас це прекрасна можливість розвивати терпимість; якщо людина протиставлена нам у всьому і це постійно виявляється в нашій взаємодії з ним, ми можемо розвивати здатність безумовного прийняття іншої людини; якщо інша людина дуже імпульсна і постійно перериває нас – ми можемо використовувати ці ситуації для тренування своєї витримки і т.п. Ми можемо розвивати в собі щось корисне завдяки тому, що інша людина ставить перед нами проблеми, із тих або інших причин спілкування з ним ускладнено.

Завдання учасникам.

Зосередьтесь зараз не на приємній і задовольняючій нас стороні спілкування і взаємодії один з одним, а на труднощах і проблемах, які іноді виникають у процесі нашого спілкування з ким-небудь з учасників нашої групи, включаючи тренера. Спочатку усвідомте цю трудність або проблему, потім визначите, яка цінну якість ця проблема або трудність дозволяє нам розвивати в собі.

Вправа закінчується тільки після того, як кожний з учасників висловиться хоча б один раз.

Вправа 3. «Театр»

Мета:

— розвиток здатності розуміння позиції і відчуттів іншої людини.

Хід заняття.

Учасники розташовуються по колу. В центр кола запрошується пара учасників, який ведучий пропонує, зіграти ролі (вчителя – здобувача; матері – дочки і т.д.). Граючим записується ввідна ситуація спілкування «героїв» (учень спізнився на урок; приніс на урок кошеня, дочка пізно повернулася додому і т.д.).

Після обіграння ситуації виконавці міняються ролями і програють її ще раз.

Після завершення сцени виконавці ролей обмінюються враженнями про ті відчуття, які вони відчули під час гри.

Потім до виконання аналогічного завдання приступає наступна пара.

Вправу «Називаємо почуття»

Метою є збагачення словника емоцій учасників. Залежно від рівня готовності учасників цю вправу можна проводити як змагання в парах або між двома командами або ж як загальногруповий «мозковий штурм».

Інструкція: «Давайте подивимося, хто зможе назвати більше слів, що позначають різні почуття. По черзі називайте слова і записуйте їх на лист ватману».

Інформація для ведучого. Результат роботи групи – лист ватману з крупно написаними на ньому словами – можна використовувати на всьому протязі роботи групи як «підказка», нагадування. По ходу роботи в цей список можна вносити нові слова – це словник, відображаючий емоційний досвід групи, і він може показово відрізнитися від групи до групи. Стежте, проте, за тим, щоб там знайшли відображення основні емоції – гнів, печаль, радість, страх, образа.

Якщо вам здається, що хтось з учасників невпевнений в тому, що позначають деякі слова, попросіть кого-небудь описати ситуації, в яких чоловік може переживати це почуття.

Також на завершення цієї вправи можете задати групі декілька питань: «Що відчував кожний з вас, коли ви востаннє писали контрольну роботу? Що

ви відчували, коли наближалися канікули? Що ви відчували, коли востаннє щонебудь зламали?».

Обговорення. Яке, по-твоєму, найнеприємніше відчуття? Яке відчуття тобі подобається більше за інші? Яке з названих відчуттів знайомо тобі краще всіх?

Вправа «Швидкі перетворення»

Інструкція: «Почніть ходити по кімнаті. Зараз ми з вами перетворюватимемося на різних людей, що переживають різні почуття. Уявіть, що ви зараз – актор, що стоїть на сцені після вдалого виступу. Зал вам аплодує, чутні крики «Браво!». Перетворіться на цього актора. Що ви відчуваєте? А зараз, уявіть, що ви ненавмисно розбили красиву вазу в гостях у друга. Що ви відчуваєте?» і т.д.

Вправа «Звук – почуття»

Інструкція: «Зараз я називатиму різні почуття, і ми показуватимемо, як часто ми ці почуття переживаємо. Для того, щоб показати це, ми гудітимемо. Якщо рідко переживаємо почуття – гудітимемо тихо; якщо частіше – то по голосніше, якщо зовсім часто – то дуже голосно».

Обговорення. Як вам показалося, які почуття ми з вами переживаємо частіше ?

Інформація для ведучого. Зверніть увагу учасників на те, як вони гуділи, коли називалися різні почуття, – однаково, або деякі почуття хотілося гудіти зі своєю інтонацією. Це може служити переходом до розмови про особливості інтонацій виразу різних почуттів. Також можна обговорити, чи звучало голосніше гудіння під час тих почуттів, які насправді частіше переживаються учасниками, або ж коли називалися «приємні почуття». Поговоріть про те, що «приємні почуття» у себе і у інших приймати легше, ніж «неприємні».

Вправа «Пауга»

Ведучий вимовляє коротке речення, наприклад: «Я йду гуляти», один з учасників вимовляє це речення, прагнучи при цьому виразити наперед задумане їм почуття, інші відгадують, що за почуття було задумане.

Вправа «Заморожений»

Мета:

— вдосконалення навичок емоційного контакту.

Необхідний час: 15 хвилин.

Процедура проведення. Учасники розбиваються на пари. В кожній парі один учасник грає роль «замороженого», а другий – «реаніматора». По сигналу ведучого «заморожений» застигає в нерухомості. Протягом однієї хвилини «реаніматор» повинен пожвавити його, при цьому він не має права ні торкатися, ні звертатися до «замороженого» із словами. Він може діяти тільки за допомогою погляду, міміки і пантоміми. Критерій «розморожування» – зміни у виразі обличчя, усмішка або сміх «замороженого».

ЗАНЯТТЯ 7

Тема: Професійне спілкування психолога

Мета:

— вироблення навичок управління спілкуванням в різних ситуаціях.

Корекція стереотипів домінування.

Заняття проходить в два етапи.

Перший етап. Відпрацювання вправ, що сприяють формуванню професійних комунікативних навичок.

Мета етапу – виявлення і корекція недоліків у сфері комунікації.

Другий етап. Відпрацювання навичок управління спілкуванням, розвиток уміння слухати.

Мета етапу – корекція стереотипу домінування в спілкуванні.

ПЕРШИЙ ЕТАП ЗАНЯТТЯ

Вправа 1. «Карусель»

Технологія виконання.

Члени групи сідають (встають) за принципом «каруселі», тобто лицем один до одного і утворюють два кола: внутрішній нерухомий і зовнішній

рухомий. По сигналу ведучого пари учасників повинні встановити контакт між собою і провести бесіду протягом 2-3 хвилин. Ситуацію зустрічі і ролі ведучий міняє після чергового пересування зовнішнього круга. Приклади ситуацій:

«Перед Вами маленька дитина, вона чогось злякалась, і ось-ось розплачеться. Вступіть з нею в розмову і постарайтеся заспокоїти».

«Класний керівник затягнув у Ваш кабінет старшокласника, що провинився, із словами «Хай з тобою директор розбереться».

«Вас сильно штовхнули в транспорті. Озирнувшись, Ви побачили підлітка...».

«Схвильований батько п'ятикласника, хлопнувши дверима, вийшов з кабінету після бесіди з класним керівником сина...».

«Після тривалої розлуки Вам, нарешті, дзвонить Ваша мама, розмови з якою Ви давно чекаєте».

Ведучий звертає увагу учасників не тільки на те, як вони вступають в контакт, але і як закінчують розмову.

Після проходження повного круга учасники діляться враженнями.

Вправа 2. «Публіка»

Процедура 1. Уявивши, що належить публічний виступ, один з членів групи повинен нібито підготувати уявні матеріали, увійти до аудиторії, привітатися, розташувати людей, висловити зміст виступу і т.д. Необхідно повторити ці дії, міняючи ритм, підкреслюючи найвідповідніший в процесі спілкування з певною аудиторією.

Процедура 2. Техніка інтонації. Учасникам по черзі даються різні фрази, і ставиться задача вимовити їх з різними відтінками, залежно від проблемної ситуації.

Вправа 3. «Пристосування»

Процедура 1. Учасникам групи пропонуються різні завдання, що припускають звернення до кого-небудь з використанням різних пристосувань: прохання, вимоги, попередження, побажання, похвала, гумор, питання, натяк і т.д. Пошук пристосування в несподіваних ситуаціях.

Процедура 2. Ведучий пропонує завдання на розвиток семантичних рухів. Наприклад, здійснити пошук рухових, мімічних і зорових засобів втілення вимог, наприклад: «увага», «тиша», «підійдіть сюди» і т.д., або знайти пантомімічні і мімічні способи для виразу цих вимог.

ДРУГИЙ ЕТАП ЗАНЯТТЯ

Вправа 4. «Ініціатива»

Учасникам, що працюють в парі, ведучий пропонує теми для розмови. Один з пари, граючий роль психолога, повинен при розмові перехопити ініціативу, узявши лідерство в свої руки, після цього – дати можливість тримати нитку розмови в своїх руках своєму співбесіднику, перевтілившись в пасивного учасника бесіди.

Вправа 5. «Діалог»

Технологія виконання.

Учасники діляться на пари, в яких один виконує роль учня (вчителя, родича учня), інший – педагога або психолога. Ведучий дає парам теми для діалогу, в процесі якого учасники по черзі надають увагу:

— працюванню уміння безмовно слухати (вичікуючи нахилена до співбесідника поза, підтримуючий вираз обличчя, кивання головою на знак готовності слухати далі);

— працюванню уміння уточнювати (звертання з проханням до співбесідника доповнити, роз'яснити щось, що він говорить, для того, щоб більш точно зрозуміти його).

Наприклад: «Мій син поводить себе жахливо!», «Уточніть, будь ласка, що Ви маєте на увазі під виразом «поводиться жахливо?»».

Вправа «Мовчанка–говорилка»

Вправа виконується в парах. Спочатку дві хвилини треба мовчати, нічого не говорити і дивитися один одному в очі. Можливо, спілкуватися очима. Важливо утримувати увагу без розмов, утримувати дистанцію. Наступні дві хвилини – говорити про щось, обговорювати що-небудь, не замовкаючи.

Обговорення. Як ти себе відчував в ситуації мовчання і як – коли говорили? Що тобі більше сподобалося, що показалося важким?

Вправа «Автобус»

Вибираються двоє охочих, які сідають в центрі круга. Ведучий пояснює ситуацію: ви їдете в автобусі, раптом бачите в стрічному автобусі людину, яку ви давно не бачили. Ви хочете домовитися про зустріч з ним в якомусь певному місці і в певний час. У вашому розпорядженні – одна хвилина, поки автобуси стоять у світлофора. Після невербального програвання, учасники діляться інформацією про те, як вони зрозуміли один одного. У вправі беруть участь усі охочі.

Обговорення. Чи легко було зрозуміти партнера? Чи легко було виразити свої думки невербально? Якими засобами користувалися? Що допомагало, що заважало зрозуміти партнера?

Вправа «Зіпсований телефон»

Беруть участь 5 чоловік. Проводиться 2 рази з різними 5 учасниками. Чотирьох чоловік просять вийти з кімнати, попереджаючи, що їх викликать поодиноці для передачі інформації. Першому учаснику зачитується текст. Після цього ведучий викликає другого учасника в кімнату, а першого просить передати ту інформацію, яку він запам'ятав. Потім другий передає третьому і т.д. Інформацію останнього звіряють з початковим текстом. Під час передачі інформації частина групи, що залишилася, реєструє, хто упустив інформацію, спотворив, привніс свою. Результати обговорюються в групі. Перша п'ятірка передає неформальну інформацію, друга – ділову.

Вправа «Рольова гра»

Призначення:

- виявлення основних способів взаємодії кожного члена групи з іншими людьми, індивідуальних особливостей спілкування;
- формування ефективних способів спілкування;
- вдосконалення вербальних і невербальних компонентів спілкування.

Перед грою її учасники обговорюють деталі сюжету. Після гри обговорення програної ситуації починають з них. Ведучий стимулює обговорення наступними питаннями:

Які почуття ти пережив при спілкуванні з партнером? Проаналізуй причини їх виникнення.

Чого ти хотів добитися в цій ситуації і чи вдалося це тобі?

Спробуй описати, що уявляє, з психологічної точки зору, особа твого співбесідника.

Яку мету, на твою думку, ставив перед собою партнер? Чим він викликав прихильність до себе і чим відштовхував?

Які прийоми для досягнення поставленої мети використовував ти і які твій партнер?

Що говорив про свої почуття партнер мовою невербального спілкування?

Після обговорення гри її учасниками слово надається решті членів групи. Ведучий може запропонувати для співбесіди наступні питання:

Які особистісні особливості учасників виявилися в грі?

Які способи і прийоми взаємодії вони використовували?

Чи було неузгодження між вербальними і невербальними засобами спілкування? Якщо так, спробуйте розкрити причини.

Хто з учасників досяг своєї мети і що цьому сприяло? А кому не вдалося, і що цьому перешкодило?

В яких его-станах знаходилися учасники і як це позначалося на їх взаємодії?

Після цього ведучий аналізує гру, хід її обговорення, особливо звертаючи увагу, в потрібні моменти, на бар'єри спілкування, правила ефективної комунікації, его-стани учасників у грі.

Вправа «Групова дискусія»

Призначення:

— визначення і розвиток умінь учасників, необхідних для ефективного групового спілкування.

Вибирається тема для обговорення. Вона може бути запропонованого ведучим або групою і звучати в загальному формулюванні: «Що таке дружба?», «Звідки беруться байдужі?». Може висуватися конкретна ситуація для обговорення.

Всі учасники спільно висувають критерії оцінки діяльності керівника: уміння чітко формулювати питання, резюмувати перехідні моменти в обговоренні, залучати пасивних, припиняти дуже довгі монологи, бути тактовним по відношенню до аудиторії. Тут же ще раз нагадуються загальні правила: необхідність граничної доброзичливості; обговорювати діяльність, а не особистість.

Ведучий дискусії вибирається або за бажанням, або по жеребкуванню, або може називатися ведучим групи. Дискусія продовжується 15-30 хвилин залежно від захопленості темою. Задача ведучого дискусії – задавати питання, надавати слово, слухати вислови учасників, орієнтуватися в їх суті, загострювати значення, вести до рішення і т.п. Ведучому важливо створити вільну обстановку для розмови, підтримувати гарний настрій. Щоб зняти напругу, можна вдатися до жарту, гостроти, привести смішну повчальну ситуацію.

Не треба зловживати питаннями, на які очікується відповідь «так», «ні». Краще питати: «Чому так відбувається?», «Як ти думаєш, від чого це залежить?», «Всі так думають?», «Хто заперечить?», «У кого є інші приклади, хто поділиться досвідом?», чи «Вважаєш ти, що. (повторення думки, тільки що вказаної)?», чи «Можемо з цим погодитися?», «По-вашому, це нормально?», «Так і повинно бути?», «А що, якщо. (наступне нове питання)?».

Ведучому можуть допомогти такі переходи:

Давайте в думках перенесемося.

Уявіть собі.

Як зміниться ця ситуація, якщо.

Відрекомендуйте себе на місці.

ЗАНЯТТЯ 8

Тема: Суб'єкт-суб'єктні взаємостосунки

Мета:

— зняття стереотипу домінування, авторитаризму, агресивного реагування.

Хід заняття.

Вправа 1. «Авторитарний батько»

Мета:

— усвідомлення впливу на поведінку негативних стереотипів, авторитаризму дорослих, «записаних в дитинстві».

Технологія виконання.

Учасникам, що сидять по колу, ведучий пропонує пригадати і розказати який-небудь епізод з дитинства, коли довелося пережити жорстокість і агресивність старших (безапеляційні вимоги, фізичне покарання і т.д.).

Кожний учасник після розповіді повинен відповісти на питання: «Які відчуття Ви переживали в той момент?», чи «Доводилося Вам поступати так само з своїми здобувачами, дітьми і т.д.?», «Які відчуття по відношенню до Вас міг відчувати, той хто провинився?», чи «Можна було поступити в ситуації інакше?».

Група може спільно ухвалити рішення з приводу останніх питань.

Вправа 2. «Гнів і безпорадність»

Мета:

— корекція стереотипу неконструктивного реагування на негативну поведінку інших.

Інструкція учасникам: «Постарайтеся пригадати ситуації, які викликали у Вас роздратування, гнів, досаду. Запишіть всі можливі способи, за допомогою яких ви виражаєте свій гнів або незадоволеність. Відповідайте вголос на питання: «Що жахливого в моєму гніві?», «Чим я ризикую, показуючи його комусь?», чи «Є гнів слідством моєї безпорадності?», «Як краще оволодіти даною ситуацією?».

Вправа 3. «Конструктивні способи взаємодії»

Мета:

— вироблення навичок ефективної взаємодії.

Технологія виконання.

Учасникам групи, що розбилися на пари, ведучий видає тексти з діалогом двох осіб (вчитель – здобувач, батько – дитина і т.д.).

Завдання учасникам:

Прочитати діалог перед групою.

Розпізнати, в якій позиції – «Батько», «Дорослий», «Дитя» знаходяться учасники діалогу.

До чого особливо нетерпимий «Батько»? Що боїться «Дитина»?

Продовжити діалог так, щоб добитися результату і зберегти добрі стосунки, використовуючи наступні прийоми:

- відповідати або взаємодоповнювати, або в «початковий стан» партнера;
- підбирати фрази з урахуванням ознак стану партнера;
- давати першу частину, як взаємодатковий у відповідний хід, а другу – як спонукаючий хід нової трансакції:

- направляти «приховані ходи» в потрібний стан партнера.

Вправа «Невпевнений – упевнений – самовпевнений»

Мета:

— дати досвід проживання психологічних станів невпевненості, самовпевненості, упевненості в собі; досліджувати стилі спілкування, відповідні цим станам.

Необхідний час: 20 хвилин.

Процедура проведення. Учасники стоять в колі. Ведучий дає наступну інструкцію: «Іноді ми відчуваємо свою перевагу над іншими людьми і поводимося украй самовпевнено, а іноді ми не упевнені в собі і страждаємо від цього. Але можна бути упевненою людиною, не будучи при цьому

зарозумілим. Упевнена в собі людина завжди викликає у оточуючих довір'я і симпатію. Зараз ми спробуємо відчутти кожний з цих станів».

Ведучий розбиває учасників на пари. Один з партнерів виконує роль самовпевнену, а інший – невпевнену в собі людини. Кожний з них повинен прийняти таку позу, щоб всім було видно, хто яку роль виконує. Той, хто грає роль «самовпевненого», розказує своєму партнеру про те, що йому дає відчуття переваги: описує позу, голос, зразок спілкуватися, думки, вчинки, які він може вчинити. Наприклад: «Я гордий. У мене пряма спина. У мене гучний і чіткий голос. Мене мало турбує думка оточуючих. Я звик, щоб мені поступалися дорогою, коли я йду. Я не виношу критики на свою адресу і завжди зможу поставити іншого на місце!».

У свою чергу «невпевнений» розказує про себе по тому ж плану. Наприклад: «Я можу дивитися тільки під ноги. Мої плечі опущені. Я говорю тихим голосом. Мене нізащо любити, мені здається, всім видно мій стан. У мене не виходить бути цікавим, я не користуюся популярністю».

Потім учасники обмінюються ролями і повторюють процедуру знов.

Після цього ведучий пропонує обом партнерам спробувати відчутти себе упевненими людьми, які ні над ким не підносяться, але і не відчувають себе гірше за інших.

На закінчення ведучий звертається до учасників з питаннями:

Чим відрізняється ваша поведінка, коли ви упевнені в собі?

Як ви себе при цьому відчуваєте?

Розкажіть один одному, що вам найбільше подобається в стані, коли ви «рівні».

Обговорення і аналіз:

Як спілкуються з іншими невпевнені і самовпевнені люди? Яке вони справляють враження?

Які основні характеристики упевненої в собі людини? Чим вона відрізняється від самовпевненої? Чи часто ви зустрічали упевнених в собі людей?

Розкажіть про свої відчуття в ролі невпевненої, упевненої і самовпевненої людини.

Вправа «П'ять добрих слів»

Мета:

— отримання зворотного зв'язку від групи, підвищення самооцінки, самопізнання, можливість зробити приємне іншій людині.

Необхідний час: 15 хвилин.

Матеріали: обладнання для малювання.

Процедура проведення. Учасники розбиваються на підгрупи по п'ять чоловік (довільно).

Інструкція: «Кожний з вас повинен обвести свою руку на аркуші паперу і на долоньці написати своє ім'я. Потім ви передаєте свій аркуш сусіду справа, а самі одержуєте малюнок від сусіда зліва. В одному з «пальчиків» отриманого чужого малюнка ви пишете яку-небудь привабливу, на ваш погляд, якість її володаря (наприклад, «Ти дуже добрий», «Ти завжди вступаєшся за слабких», «Мені дуже подобаються твої вірші» і т.д.). Інша людина робить запис на іншому пальчику і т.д., поки аркуш не повернеться до власника».

Вправу можна продовжити. Коли всі записи будуть зроблені, ведучий збирає малюнки і зачитує «компліменти», а група повинна здогадатися, кому вони призначаються.

В кінці вправи учасники забирають аркуші, з своїми долоньками, ще одну пам'ятку про чорний день».

Обговорення:

Які відчуття ти пережив, коли читав написи на своїй «руці»?

Чи всі твої достоїнства, про які написали інші, були тобі відомі?

Вправа «Я-висловлювання/Ти-висловлювання»

Мета:

— навчитися толерантно (в неагресивній, безоцінній манері) виражати свої негативні почуття, такі як незадоволеність, образа, засмучення і т.п.;

— зробити спілкування більш безпосереднім і вільним.

Необхідний час: 10 хвилин.

Процедура проведення. Ведучий пояснює різницю між Я-висловлюванням і Ти-висловлюванням. Наприклад, використання в мові Я-висловлювання робить спілкування більш безпосереднім, допомагає виразити свої відчуття, не принижуючи іншої людини. Якщо ми використовуємо Ти-висловлювання, то людина, до якої ми звертаємося, відчуває негативні емоції: гнів, роздратування, образу. Використовування Я-висловлювання дозволяє людині вислухати вас і спокійно вам відповісти. Ведучий просить скласти Я-висловлювання для запропонованих.

Вправа «Бій ораторів»

Призначення:

- відпрацювання умінь слухати іншого і переконувати в правоті своєї точки зору;
- формування індивідуальних способів ефективного спілкування.

Беруть участь дві люди. Визначається тема. Перший учасник виголошує промову на цю тему. Другий повинен спочатку переказати своїми словами ідеї попереднього оратора, потім висловити свої заперечення і, якщо необхідно, задати питання своєму супротивнику і т.д.

В ході обговорення ведучий звертає увагу на:

- способи і прийоми спілкування, ті, до яких результатів вони приводять;
- уміння слухати і переконувати;
- відчуття учасників з приводу тієї або іншої дії співбесідників;
- відповідність вербальних і невербальних компонентів спілкування і т.д.

Інформування

Знавець людських відносин Дейл Карнеги пропонує 12 способів схилити людей до своєї точки зору:

Єдиний спосіб добитися якнайкращого результату в суперечці – це відхилитися від суперечки.

Проявляйте пошану до думки інших, ніколи не говоріть людині, що вона не має рації.

Якщо ви не маєте рації, визнайте це відразу і щиросердо.

Спочатку покажіть своє дружнє ставлення.

Хай ваш співбесідник із самого початку буде вимушений відповідати вам «так, так».

Старайтеся, щоб ваш співбесідник говорив більше, ніж ви.

Хай ваш співбесідник відчує, що ідея належить йому.

Чесно спробуйте стати на точку зору іншого.

Проявляйте співчуття до думок і бажань інших людей.

Волайте до благородних спонук!

Додайте своїм ідеям наочність, інсценуйте їх.

Кидайте виклик!

Вправа «Інтерв'ю»

Мета: формування зворотного зв'язку, уміння слухати.

Учасники розбиваються на пари і протягом 5 хвилин прагнуть взнати у співбесідника, яким він був в п'ятирічному віці, потім, після закінчення 5 хвилин, міняються місцями. В кінці вправи учасники групи представляють один одного, починаючи із словами: «В п'ять років (ім'я) був (а).».

ЗАНЯТТЯ 9

Тема: *Професійна мотивація, рефлексія*

Мета:

— рефлексія індивідуальної і групової динаміки професійно-особистісного розвитку. Формування перспективних програм індивідуального саморозвитку.

Вправа «Стріла життя»

На листах паперу можна намалювати різні варіанти стрілок: прямі, кругові, зигзагоподібні, витіюваті і запропонувати учасникам вибрати: який з малюнків відповідає життєвому циклу. Можна запропонувати намалювати і свої стрілки тим, кому не підійшла жодна із запропонованих стрілок.

Обговорення. Чому ви вибрали цю форму стрілки? Де зараз ви знаходитеся на цій стрілці?

Вправа «Мої досягнення»

Важливо, щоб учасники навчилися вибудовувати позитивну перспективу свого життя. Це дає їм сили для подолання можливих помилок, кризових періодів і складнощів життя. Кожний учасник може навчитися цьому, зберігаючи в пам'яті свої щасливі події і досягнення. Для цієї вправи можна використовувати м'яч або інший предмет. Той, у кого він у руках, розказує про те, що йому вдалося в результаті занять. То, чого він хотів і досяг.

Вправа «Хто похвалить себе краще за всіх або пам'ятка про чорний день»

Мета:

— розвиток навичок ведення позитивного внутрішнього діалогу про самого себе;

— розвиток здібності до самоаналізу.

Необхідний час: 20 хвилин.

Матеріали: бланки з табличками для кожного.

Підготовка. Намалювати на дошці велику таблицю, зображену на бланках.

Процедура проведення. Учасники сидять в колі. Ведучий заводить розмову про те, що у кожного з людей трапляються напади нудьги, «кислого настрою», коли здається, що ти нічого не вартий в цьому житті, ніщо у тебе не виходить. В такі моменти якось забуваються всі власні досягнення, отримані перемоги, здібності, радісні події. Адаже кожному з нас є, чим гордитися. В психологічному консультуванні існує такий прийом. Психолог разом з що звернулася до нього людиною складає пам'ятку, в яку заносяться достоїнства, досягнення, здібності цієї людини. Під час нападів поганого настрою читання пам'ятки додає бадьорості і дозволяє оцінювати себе більш адекватно. Ведучий пропонує учасникам виконати подібну роботу.

Учасникам роздають бланки з таблицями, в яких вони повинні самостійно заповнити наступні графи.

«Мої кращі риси»: в цю колонку учасники повинні записати риси або особливості свого характеру, які їм в собі подобаються і складають їх сильну сторону.

«Мої здібності і таланти»: сюди записуються здібності і таланти в будь-якій сфері, якими людина може гордитися.

«Мої досягнення»: в цій графі записуються досягнення учасника в будь-якій області.

Ведучий на свій розсуд (залежно від рівня довір'я в групі) пропонує членам групи зачитати свої пам'ятки.

Заповнені пам'ятки залишаються в учасників.

Вправа «Проективний малюнок «Наша група»

Призначення:

затвердження відчуття групової підтримки, близькості, значущості групи для кожного.

Група одержує лист ватману, кожний учасник – фломастер (кольори фломастерів не повторюються). Завдання: мовчки, не обмінюючись фломастерами, всім разом намалювати свою групу. Потім проаналізувати малюнок.

Кожний дає емоційну оцінку малюнку, описує відчуття, що виникають в процесі малювання і після завершення роботи.

ДОДАТОК ТРЕНІНГУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОРЕКЦІЇ І РОЗВИТКУ (для самостійної домашньої роботи членів групи)

Матеріали до тренінгу (домашні завдання)

Вправи до заняття 1

«Вечірній огляд подій»

Цю вправу краще всього виконувати на прикінці дня. Перед засипанням постарайтеся відновити всі минулі події, прокручуючи їх як фільм.

«Проглядаючи» прожитий день, старайтеся, наскільки це можливо, виступати в ролі об'єктивного спостерігача, спокійно і неупереджено реєструючого кожен подію. Переходьте від однієї події до іншої, зберігаючи спокій, не переживаючи почуття радості при успішному його дозволі або туги і печалі у разі невдачі. **Мета** вправи – неупереджена реєстрація в свідомості значення події, а не повторне переживання всіх подій.

«Трансперсональні якості»

Уважно прочитайте наведені нижче якості. Поміркуйте про них стосовно себе.

Співчуття	Правдивість
Розуміння	Оновлення
Великодушність	Спостережливість
Доброта	Об'єктивність
Доброзичливість	Уміння слухати
Просвітленість	Розум
Терпимість	Воля
Переконаність	Мудрість

Вправа до заняття 2. «Пробудження і розвиток бажаних якостей»

Мета справжньої вправи – створення зовнішніх і внутрішніх умов, які б сприяли розвитку тієї або іншої якості за бажанням того, хто займається. Воно призначається для щоденних занять. Дуже важливо, щоб вибір якості і рішення про необхідність його формування обумовлювалися не категорією зобов'язань,

а вільним волевиявленням індивідуума, прагнучого зробити ще один крок на шляху свого розвитку.

Техніка виконання:

Розслабтеся і глибоко вдихніть повітря кілька разів. Зосередьтеся на понятті «спокій», постарайтеся осягнути його значення і відповісти на наступні питання: які характер, значення і суть цієї якості. Записуйте все інсайти, ідеї або образи, що з'являються в процесі занять у ваш психологічний щоденник.

Поглибте ступінь зосередження і прослідуйте, які ще ідеї та образи, пов'язані з поняттям «спокій», породжує ваша підсвідомість.

Усвідомте значення цієї якості, її мету, можливості застосування і ту важливість, яку вона надає в нашому вируючому сучасному світі. Звеличте цю якість в думках, забажайте її.

Збудіть в собі це почуття. Уявіть собі, що ви знаходитеся на пустинному березі, в храмі, на порослій зеленню поляні або у іншому місці, де ви в минулому пережили відчуття спокою. Повторіть кілька разів слово «спокій». Дозвольте цьому відчуттю проникнути в кожен клітинку організму, постарайтеся ідентифікувати себе з ним.

Відтворіть в думках ті ситуації з вашого життя, які дратували вас або позбавляли спокою. Можливо, це було перебування в суспільстві вороже налаштованої людини, необхідність розв'язати важку проблему, обов'язок швидко виконати відразу декілька справ, зіткнення з небезпекою. Уявіть собі, а головне, спробуйте відчувати, що цього разу ви абсолютно спокійні.

Вправи до заняття 3

«Внутрішній діалог»

У середині кожного з нас укладено джерело знання і мудрості, завдяки якому відомо, хто ми такі, де перебували і куди йдемо. Він начебто налаштований на поставлену нами мету і здатний точно передбачити ті кроки, які слід зробити для втілення. Вступаючи в контакт з цим джерелом, ми

можемо глибше усвідомити труднощі на шляху його розвитку. З його допомогою ми дістаємо можливість спрямувати весь наш розум і волю на розв'язання проблем, що стоять.

Техніка виконання.

Дана вправа сприяє встановленню зв'язку з внутрішнім джерелом мудрості. Найпростіший спосіб полягає в наступному: закрийте очі, глибоко вдихніть кілька разів, уявіть собі обличчя мудрого діда (немолодої жінки), чий погляд повний любові. Якщо ви зазнаєте труднощі у відтворенні цього образу, то спочатку уявіть собі полум'я свічки, що горить рівно і спокійно, а потім в центрі його постарайтеся побачити обличчя.

Вступіть в розмову із старим (жінкою), використовуйте його присутність (вибравши для цього найбільш відповідний спосіб), щоб з його допомогою розібратися в тому, що відбувається, отримати відповідь на питання, що цікавлять вас. Цей діалог може проходити як на вербальному, так і на невербальному (візуальному) рівні. Затратьте на нього необхідна кількість часу. По його закінченні опишіть все, що відбувалося, в своєму щоденнику, по можливості даючи оцінку всім інсайтам.

Вправи до заняття 4

«Події на вулиці»

Індивідуальний тренінг повинен включати спостереження за подіями. Тут не мається на увазі яка-небудь вулична подія, що привертає загальну увагу. Умовимося називати подією сукупність дій одного або декількох чоловік, які переслідують певну мету і долають які-небудь перешкоди, зовнішні або внутрішні. Нас цікавить механізм життєвої дії. Тому спершу рекомендуємо постежити за ходом самих найпростіших подій. Наприклад: *Хлопець чекає когось біля входу в кінотеатр, – що це за подія в його житті? Уловіть послідовність всіх його дій, боротьбу усіх його думок. Вгадайте, як відображається його внутрішнє життя в кожний даний момент – на зовнішній його поведінці. Не пропускайте жодної дії, з яких складається ця подія.*

«А як він сміється?»

Дивлячись на обличчя, постарайтеся зорозво уявити: «А як ця людина сміється або плаче? Як вона освідчується в коханні? Яка вона розгублена? Як вона хитрує, прагне викрутитися? Як вона грубить? Лається? Яка вона скривджений? Яка вона була в три роки (чисто зорозво)? Яким вона буде в старості (бачите)?».

«А що це він?»

В компанії друзів, де йде безцільна бесіда і розваги, відключіться від суєти, мовчки послушайте інших і постарайтеся зрозуміти: «Чому, навіщо той або інший з присутніх робить це – і саме так? Чого це він? Він дійсно такий веселий або тільки прикидається? Вона зображає блазня – навіщо?»

Вправи до заняття 6

«Розмова по телефону»

З ким ви розмовляєте? Чи бачите внутрішнім зором свого партнера? Коли ви в житті розмовляєте по телефону, – пригадайте! – ви завжди уявляєте собі партнера, бачите його на екрані внутрішнього зору. Що вас примушує його бачити? Його голос! А зараз, коли ви говорите з уявним партнером, як почути його голос? Як почути партнера внутрішнім слухом? Спробуйте в думках відповідати за партнера так, як відповідав би він, на вашу думку. Уявна мова повинна поєднуватися з баченням партнера.

Вигаданий взаємозв'язок з вигаданим партнером – важливий розділ в освоєнні навичок взаєморозуміння.

«Співпереживання»

В розмові на особисті, зачіпаючи співбесідника теми, постарайтеся активно і зацікавлено (не зовні, а внутрішньо) слухати його, не перехоплюючи ініціативу і не відключаючись, а співпереживаючи і намагаючись поставити себе на його місце.

«Перевтілення»

Спробуйте відчувати себе на місці іншої людини. Уявіть, що він – це ви. Поставте (посадіть) себе на його місце, влізьте в його зовнішність, проникніть в його внутрішній світ, відтворіть його посадку, ходу, міміку, рухи, перевтіліться, – постарайтеся відчувати його осанку і подумати його думками.

Вправи до заняття 7

«Усмішка»

Ви повинні привчити себе до того, щоб звичайним виразом вашого обличчя стала тепла, доброзичлива усмішка. Якщо її нема, повинна бути готовність до неї. Внутрішня усмішка повинна бути завжди.

«Передача ініціативи»

Частіше передавайте співбесіднику ініціативу в розмові. Хай розмова буде про те, що хоче він, і так, як хоче він.

«Хмара в штанях»

Вчіться говорити менше, тихіше, м'якше. Прагніть погодитися, а не заперечити. Частіше говоріть «так», а не «ні». Уникайте категоричних фраз та інтонацій.

«Компліменти і подяка»

Використовуйте будь-яку зручну можливість, щоб сказати людині щось про її і про її дії добре. Все, що вам в людині сподобалося, – виразите: ОЧИМА, УСМІШКОЮ – і, звичайно ж, словами. Дозвольте собі захоплюватися: «Ви сьогодні чудово виглядаєте», «Від душі спасибі, а це просто чудово». Головне, щоб це було щиро, а це залежить тільки від вас.

Вправи до заняття 5

«Гроза відміняється»

Вчиться стримувати свої негативні емоції, вам важко їх стримувати, а оточуючим важко їх переносити. Вчіться не лаятися. Чи вистачить Вам витримки цілий тиждень всім все прощати, приймати з розумінням, не критикувати і не робити зауваження, не засуджувати, не лаятися?

«Погляньте на інших – з оптимізмом!»

Мета – навчитися позитивно відноситися до людей, цінувати їх вже за те, що вони існують, живуть поряд з вами.

Це просто необхідне зробити, якщо ви дійсно хочете навчитися спілкуватися грамотно. Позитивний погляд на того, хто поряд – основний доданок успіху в спілкуванні. І перший крок на шляху до цього – отримання гнучкості – дуже важливої здатності реагувати на поведінку партнера і змінювати свою поведінку залежно від обставин.

Навчитися гнучкості – значить знайти здатність бачити в поведінці партнера його особливості, його сприйняття, його розумові характеристики і, міняючи свою поведінку, добитися взаєморозуміння і досягнення своєї мети.

«Станьте гнучким»

Зробіть інакше те, що ви давно вже робите по стереотипу, одним і тим же випробуваним способом: їдьте на роботу іншою дорогою. Наприклад, коли ви помітите, що всередині хтось говорить: «Ти повинен», змініть свою поведінку, скажіть цьому «хтось», що сьогодні ви не хочете грати цю роль і не будите цього робити. Протягом хвилини не вникайте в зміст розмови, – спостерігайте тільки за поведінкою співбесідника і прислухайтеся до інтонацій. Подумайте: що ви дізнаєтеся про цю людину, якщо не брати до уваги те, що він говорить? Виберіть в своєму «репертуарі спілкування» таку дію, яка викликала б оптимальний відгомін вашого партнера.

ДОДАТОК ДО ТРЕНІНГУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОРЕКЦІЇ І РОЗВИТКУ

(Вправи для індивідуальної роботи)

(Психотехнічні ігри-релаксації)

Вправа 1. «Внутрішній промінь»

Вправа виконується індивідуально і спрямована на зняття стомлення і внутрішніх утисків силами самого учасника, отримання ним внутрішньої стабільності.

Уявіть, що всередині Вашої голови, у верхній її частині, виникає світлий промінь, який поволі і послідовно рухається зверху вниз і на шляху свого руху освітлює всі деталі особистості, шиї, плечей, рук і т.д. зсередини теплим, рівним і розслаблюючим світлом. У міру руху променя розгладжуються зморшки, зникає напруга в області потилиці, ослабляється складка на лобі, «обпадають» брови, «охолоджуються» очі, ослабляються затиски в кутках губ, опускаються плечі, звільняючи шию і груди.

Вправа 2. «Прес»

Ігрова вправа виконується індивідуально і сприяє нейтралізації і придушенню негативних емоцій: гніву, роздратування, підвищеної і неадекватної тривожності, агресії.

Суть вправи полягає в наступному. Учасник уявляє усередині себе, на рівні грудей могутній прес, який рухається зверху вниз, пригнічуючи виникаючу негативну емоцію і внутрішню напругу, пов'язану з нею. При виконанні вправи важливо добитися виразного відчуття фізичної важкості внутрішнього пресу, що натискає і як би виштовхуючого вниз небажану емоцію і енергію, яку вона з собою несе.

Вправа 3. «Дерево»

Вправа виконується індивідуально і спрямована на формування внутрішньої стабільності, балансу нервово-психічних процесів, звільненої від травмуючої ситуації або стресового чинника.

Будь-який напружений психічний стан характеризується еством свідомості і над-концентрацією людини на своїх переживаннях, емоціях, відчуттях.

Відчутне ослаблення внутрішньої напруженості досягається в тому випадку, якщо людина зуміла провести дію децентрації, тобто зняття центру ситуації з себе і перенесення його на який-небудь предмет або зовнішні обставини ситуації.

Існує декілька форм децентрації. Ролева децентрація пов'язана з перевтіленням людини, з неминучим входженням його в іншу ситуацію і т.д. Інтелектуальна децентрація проводиться за рахунок активізації психологічної рефлексії, коли учасник прагне подивитися на себе із сторони, провести аналіз ситуації очима іншого зовнішнього спостерігача, реалізувати «психічне дзеркало». Комунікативна децентрація реалізується в ході діалогу із зміною комунікативних позицій.

Прямуючи з роботи додому, в міському транспорті, учасник стоїть і уявляє себе деревом (яким йому подобається, з яким він може себе найбільш легко ототожнювати). Необхідно детально програти в свідомості образ цього дерева: його могутній або гнучкий стовбур, гілки, що переплітаються, що колишеться на вітру листя, відкритість крони назустріч сонячному промінню і волозі дощу, циркуляцію живильних соків по стовбуру, корені, міцно врослі в землю. Необхідно відчутти якомога більш реально живильні соки, які корені витягають із землі. Земля – це символ життя, корені – це символ зв'язку людини з реальністю. Уявлення стомленим учасником врослих в землю коренів «його дерева» є по суті справи символізування і тим самим актуалізація його внутрішніх взаємозв'язків з реальністю, стабілізація, зміцнення упевненості в собі.

Вправа 4. «Книга»

Вправа спрямована на формування внутрішніх засобів релаксації і виконується індивідуально. Необхідно уявити себе книгою, що лежить на столі (або будь-яким іншим предметом, що знаходиться в даний момент в полі зору).

Слід докладно сконструювати в свідомості внутрішнє «самопочуття» книги – її спокій, положення на столі, захищаючу від зовнішніх дій обкладинку, складені сторінки. Окрім цього, важливо побачити навколишню кімнату і розташовані в ній книги, предмети, наче б то «від імені її самої»: олівці, ручки, папір, зошити, стілець, книжкову шафу, стіни, вікно, стелю і т.д. Сприйняття «інших світів» і внутрішнє включення в один з них дає учаснику можливість розуміння множинності і багатогранності будь-якої життєвої і професійної ситуації, тимчасового «виключення» з власних травмуючих обставин і відношення до них як відносно реальним, одним з багатьох інших форм життя.

Таким же чином можна організувати психологічну «подорож» усередину, що картини висить на стіні або фотографії, програти вигаданий сюжет ситуації.

Вправа 5. «Колега»

Вправа розвиває внутрішні засоби ролевої децентрації. Виконується індивідуально.

Уявимо собі ситуацію Вашої неприємної розмови, наприклад, з деканом, умовно названим нами Євгеном Івановичем. Останній дозволив собі досить нечемний тон у розмові і несправедливі зауваження. Закінчився робочий день, і дорогою додому Ви ще і ще раз згадуєте неприємну бесіду, і відчуття образи захльостує Вас. Замість того щоб насильно викреслювати Євгена Івановича з своєї пам'яті, спробуйте, навпаки, максимально наблизити його. А саме, спробуйте по дорозі додому зіграти роль Євгена Івановича. Наслідуйте його ходу, манеру себе вести, програйте його роздуми, його сімейну ситуацію, нарешті, його відношення до розмови з Вами. Через декілька хвилин такої гри Ви не тільки зможете відчувати ослаблення внутрішньої напруги, але і зміна свого відношення до конфлікту, до Євгена Івановича, побачите в ньому багато позитивного, того, що Ви не помічали раніше. По суті справи, Ви включитеся в ситуацію Євгенія Івановича і зможете його зрозуміти. Наслідки такої гри знайдуть себе вже на наступного дня, коли Ви прийдете на роботу. Євген Іванович із здивуванням відчує, що Ви не несете внутрішнього негативного

стану, Ви доброзичливі і спокійні, і сам, у свою чергу, стане прагнути залагоджувати конфлікт.

Вправа 6. «Капелюх»

Однією з найчастіших соматичних проблем професіоналів є скарга на головні болі, тяжкість в потиличній області голови.

Уявіть собі, що на вас надійти громіздкий головний убір, який тисне на голову в тому місці, в якому Ви відчуваєте тяжкість. Зніміть (в уяві) цей головний убір рукою, виразно, емоційно киньте його на підлогу. Потрясіть головою, розпряміть рукою волосся на голові, а потім скиньте руки вниз, як би позбавляючись від головного болю.

Вправа 7. «Руки»

Щоб швидко зняти фізичну втомленість, сядьте на стілець, трохи витягнувши ноги і звисивши руки вниз. Постарайтеся уявити собі, що енергія утомленості «витікає» з кистів рук у землю, – ось вона струмує від голови до плечей, перетікає по передпліччям, досягає ліктів, спрямовується до кистів і через кінчики пальців просочується вниз, в землю. Ви виразно фізично відчуваєте теплу тяжкість, що сковзає по Ваших руках. Посидьте так хвилини 1,5-2, а потім злегка потрясіть кистями рук, остаточно урятувались від своєї втомленості.

Вправа 8. «Настрій»

Як виправити поганий настрій або зняти неприємний осад після неприємної розмови?

Візьміть кольорові олівці або крейду і чистий аркуш паперу. Розслаблено, лівою рукою намалюйте абстрактний сюжет, лінії, колірні плями, фігури. Важливо при цьому повністю зануритися в свої переживання, вибрати колір і провести лінії так, як Вам більше хочеться, в повній відповідності з Вашим настроєм. Спробуйте уявити, що Ви переносите Ваш сумний настрій на папір, наче матеріалізуючи його. А зараз переверніть папір і на іншій стороні аркуша напишіть 5-7 слів, що відображають Ваш настрій. Довго не думайте, необхідно, щоб слова виникали спонтанно, без спеціального контролю з Вашого боку.

Після цього ще раз подивитися на свій малюнок, наче наново проживаючи свій стан, перечитайте слова і з задоволенням, емоційно розірвіть аркуш, викиньте його.

Ви помітили? Ваш емоційно неприсмний стан зник, він перейшов у Ваш малюнок і був знищений Вами.

Вправа 9. «Самонастрій»

Ігри-настрої. Цілком можливо, що у учасника може не бути можливості, часу і місця регулярно проводити психотехнічні ігри. В цьому випадку ми рекомендуємо використовувати метод вербального самонавіяння («настрої»), Ми пропонуємо декілька формул, які можуть бути вимовлений учасником «про себе» або вголос вранці і увечері, по дорозі на роботу, в процесі робочого дня, перед важкою бесідою.

Вимовлення формул не обов'язково повинне бути точно за текстом, можна допустити деякі індивідуальні варіації і відступи у виборі стилю формули, слів, тривалості фраз та інше. Важливо знайти свою власну мову, найбільш ефективно впливаючий на Вас, прийнявши наші рекомендації як загального принципового підходу. Наприклад, Ви – людина, що не терпить жорстких директив і наказів, тому текст формули повинен бути побудований в м'якій манері, у формі переконання: «Я спокійний і упевнений в собі. Я повинен зберігати внутрішню стабільність, тому що попереду у мене важкий урок». Можливо, Ви – людина емоційна, тоді Ваш текст повинен містити яскраві прикметники: «Я випробовую незвичайний спокій і прекрасну упевненість в собі. Я повинен зберігати внутрішню стабільність, як могутній фундамент красивої і прекрасної будівлі». Якщо ж Ви – людина стримана і в той же час сильна, енергійна, Ваша формула може бути реалізована у вигляді короткого і різкого наказу або команди: «Я повинен бути спокійним! Спокійно! Упевненість в собі!».

Окрім цього, текст формули повинен містити Ваші ціннісні установки і, якоюсь мірою, Ваш світогляд, тобто ті орієнтири, на які Ви найчастіше спрямовані при реалізації своєї діяльності і поведінки. Наприклад, Ви – людина

самостійна і завжди прагнете орієнтуватися тільки на свої власні переконання. Текст Вашої формули повинен починатися словами: «Я хочу...», «Я повинен...», «Мені подобається..», «Я люблю.». Якщо Ви орієнтуєтеся на громадську думку, то Ваша формула починається: «Всі люди мене бачать як людину...», «Всі, хто знає мене відносяться до мене як до людини...». Якщо думка Ваших батьків є для Вас законом, то початок формули може виглядати так: «Моя мама хотіла, щоб я став людиною...», «Мій батько завжди вірив, що я – ...». Якщо ж Ви беззастережно вірите в свою природу, генотип, або свій астрологічний знак, будуйте свою формулу, наприклад, так: «Мої батьки, бабусі, дідусі, все в нашому роду володіють...», «По своєму астрологічному знаку я – Дракон, тому...».

Текст формули самонавчання може бути складений наперед Вами або узятий готовим з нашої книги. Але іноді можуть бути дієвою не наперед заготовлені формули, а тексти коротких самонаказів, що народилися «в ситуації», «тут і тепер» і органічно що переплітаються з Вашим станом і зовнішніми умовами.

Для того, щоб заготовлені наперед або спонтанно виникаючі формули були ефективними, пам'ятайте про наступні основні правила:

Для оперативного користування формулою бажано мати короткий текст, що містить не більше трьох фраз.

Велике значення має початок формули. Окрім описаних вище речень, можуть бути наступні початки фраз: «Моє бажання мати.», «Я бачу себе людиною...», «Я все умію, все можу...», «Я вірю в те, що...», «Я переконаний в тому, що...».

Формулу самонавчання необхідно повторити кілька разів (іноді 7 разів).

Важливо непохитно вірити в «магічні властивості» слів, які Ви.

Вправа 10. «Формули-настрой»

Вранці перед вставанням, коли Ваш організм знаходиться в своєрідному перехідному стані вже не сну, але ще і не повного просипання, заведіть собі

правило прочитувати дві основні формули, що рекомендуються нами. Ці ж формули можуть бути повторені Вами ввечері, в ліжку перед сном.

Формула 1. Упевненість в собі.

«Я – людина смілива і упевнена в собі. Я все умію, я все можу і нічого не боюся» (остання фраза може бути повторена кілька разів).

Формула 2. Любов до здобувачів (співробітників).

«Я люблю своїх учнів (співробітників). Я завжди радію зустрічам з ними. Я завжди відкритий до діалогу з моїми здобувачами (співробітниками)».

Формула 3. Улюблена робота.

«Я радісно йду на роботу. Я люблю свою роботу. Вона є для мене вищим значенням мого життя».

Формула 4. Спокій, стабільність.

«Я хочу бути спокійним і стабільним. Я хочу бути упевненим в собі».

Формула 5. Перед складною розмовою.

«Я спокійний і упевнений в собі. У мене правильна позиція. Я готовий до діалогу і взаєморозуміння».

Вправа 11. *«Зняття втомленості і відновлення працездатності»*

Формула 1. «Я вірю в те, що можу легко і швидко відновлюватися після роботи. Всіма силами я прагну яскраво відчувати себе бадьорим, енергійним після роботи. Після роботи я відчуваю бадьорість, молоду енергію у всьому тілі».

Формула 2. «Я повний сил і енергії, я готовий продовжувати роботу на рівні своїх кращих можливостей, енергійно, уважно, з натхненням. Я повний сил і енергії, у мене енергійні, здорові, молоді нерви, у мене невтомне молоде, багатирське серце».

ГЛОСАРІЙ

Авторитарність – соціально-психологічна характеристика особистості, що відображає її прагнення досягти домінуючого становища в колективі, групі утвердити свою владу, максимально підкорити своєму впливу партнерів. А. пов'язана з такими рисами особистості, як агресивність, завищена самооцінка та рівень домагань, схильність до наслідування стереотипам. Найбільш яскраво А. проявляється в авторитарному тиску керівника на підлеглих, усунення інших людей від участі у вирішенні найважливіших питань, як стратегічних, так і тактичних.

Авторитет батьків - визнаний вплив батьків на переконання й поведінку дітей, який ґрунтується на глибокій повазі до батьків, довірі до високої значущості їхніх особистих якостей і життєвого досвіду, до їхніх слів і вчинків.

Агресивність – емоційний стан і риса характеру особистості, якій притаманні імпульсивність активності поведінки, ефективність переживання – гнів, злість, прагнення заподіяти іншому фізичної чи моральної травми.

Адекватна поведінка – поведінка особистості, групи, що відповідає прийнятним в групі, колективі нормам між особистісних стосунків.

Адиктивна поведінка - система відношень, спрямованість вчинків неповнолітніх, які звикають до вживання наркотичних засобів, стадія наркотизації без явно виражених психічної і фізичної залежності.

Акселерація – прискорений фізіологічний та психічний розвиток, статеве дозрівання дітей та підлітків в порівнянні з попередніми поколіннями. Характеризується збільшенням ваги та розмірів тіла, а також прискоренням розумового розвитку

Акцентуація — особливість прояву тих чи інших рис, що зумовлює специфіку вразливості і збільшує в порівнянні з конституційною нормою імовірність тих чи інших захворювань.

Асоціальність — сукупність рис, що свідчать про відсутність соціальної спрямованості у чий-небудь діяльності, про байдуже ставлення до громадського життя.

Асоціальна поведінка — антигромадська поведінка.

Бесіда - діалогічний метод навчання, при якому педагог шляхом постановки системи запитань підводить тих, хто навчається, до розуміння нового матеріалу чи перевіряє засвоєння ними вже вивченого

Відповідальність неповнолітніх — передбачена законодавством правова відповідальність осіб, які не досягли вісімнадцяти років.

Виховання – в широкому розумінні: система спеціально організованої передачі від покоління до покоління соціального досвіду і принципів соціального формування людини; у вузькому розумінні: цілеспрямована діяльність щодо формування в дітей певних якостей особистості, поглядів, переконань.

Взаєморозуміння — спосіб відносин між людьми, соціальними групами, колективами, організаціями та країнами, коли осмислюється й ураховується точка зору чи позиція сторін, які спілкуються. Об'єктивно основою взаєморозуміння є спільність інтересів, близьких чи віддалених цілей, поглядів, а також взаємна поступливість певними інтересами.

Гармонійний спосіб життя — усвідомлено і самостійно створювана людиною система адаптивно необхідних інтересів і видів діяльності, що дають змогу підтримувати фізичне, психічне, соціальне і духовне здоров'я й успішно реалізувати своє життєве призначення.

Гармонійність особистості — ступінь оптимальності стосунків, сили базових прагнень, тенденцій, можливостей їхньої реалізації в поведінці (згода із самих собою), згода з людьми, з природою, типом емоційного складу та ін.

Девіантна поведінка — система дій і вчинків людей, соціальних груп, що суперечить соціальним нормам або вказаним у суспільстві шаблонам і стандартам поведінки.

Дезадаптація — порушення узгодженості, адаптованості, установлених зв'язків тощо.

Депресія - (від лат. - пригнічений) - хворобливий стан приголомшеності, пригнічення, скорботи, відчаю.

Діагностування — прояснення, розпізнання; отримання інформації про стан та розвиток контрольованого об'єкта, його відхилення від норми.

Духовні цінності - витвори людського духу, зафіксовані у здобутках науки, мистецтва, моралі, культури.

Емпатія — здатність педагога, художника ідентифікувати себе з учнем (з іншою особою), стати на його позицію, розділити його інтереси, радощі, розчарування, побачити його очима виниклі проблеми; здатність до співчуття, співпереживання, емоційного залучення до переживань інших з формуванням адекватного емоційного резонансу.

Емпатійний процес — інтелектуально-емоційна взаємодія людини, яка потребує психологічної або іншої підтримки з особою, здатною надати таку підтримку.

Жорстокість – морально-психологічна риса особистості, що є протилежною душевності, доброті, людяності. Жорстока людина надто сувора, безжалісна, безсердечна, не співчуває іншим, а, навпаки, свідомо принижує їхню гідність, завдає болю і навіть може вбити.

Здоровий спосіб життя — процес формування в дітей усвідомлення шкоди наркотичного, токсичного, алкогольно-нікотинного отруєння організму і психіки, розвитку морально-етичної відрази до пияцтва, паління, вживання наркотиків.

Звичка – закріплений у житті людини спосіб дії і поведінки, здійснення якого у певних ситуаціях набирає сили потреби.

Згуртованість – ступінь міцності соціально-психологічних зв'язків у групі. Згуртованість свідчить, що група є певне ціле у межах даної організації або соціальної спільності.

Знання превентивні — систематизована та обґрунтована сукупність наукової інформації, перевіреної практикою, про закономірності запобігання негативним явищам, учинкам, діям.

Виховний ідеал – це мета виховання, образ ідеальної людини, на який має організовуватися педагог, виховуючи учнів. Національний виховний ідеал базується на загальнолюдських цінностях і включає в себе ті риси, які відповідають духовності чи звичаям даного народу.

Імпульсивність – риса характеру людини, що проявляється в її схильності до швидкоплинних, непродуманих дій під впливом першого спонукання.

Колектив – група людей, які об'єднані суспільно значущими цілями, спільними ціннісними орієнтаціями, сумісною діяльністю, спілкуванням, взаємною відповідальністю

Комунікативність – відкритість особистості для інших, готовність спілкуватися, потреба мати контакти з людьми.

Корекція - в спеціальній педагогіці - виправлення (часткове чи повне) вад психічного або фізичного розвитку у дітей, порушення тієї чи іншої психічної функції у дорослих. Конкретна мета й завдання К., а також методи і прийоми корекційної роботи визначаються в кожному випадку видом порушення розвитку та індивідуальними особливостями дитини.

Метод превентивної освіти — засади, якими керується педагог у роботі з учнями в процесі передачі змісту превентивної освіти, що усвідомлюється і відтворюється в процесі соціалізації учня.

Метод превентивної роботи — способи загального і спеціального впливу на особистість. Загальні застосовуються для розвитку моральної вихованості. Спеціальні складаються з кількох підсистем: методи інформації, методи організації практичної діяльності (ведення здорового способу життя), стимулювання позитивної та запобігання негативній поведінці.

Механізм реалізації превентивної роботи — спосіб організації управління з притаманними формами, методами, засобами, що відповідає соціальному рівню організації суспільства.

Мотивація — сполучення зовнішніх і внутрішніх рушійних сил, що спонукають людину здійснювати діяльність, спрямовану на досягнення певних цілей, з докладанням певних зусиль, з визначенням рівнем сумлінності й наполегливості; процес стимулювання до діяльності, яка спрямована на досягнення визначених цілей і завдань.

Моральний фактор — атмосфера в колективі, взаємопорозуміння й рішучість.

Наркоманія — хворобливий психічний стан, зумовлений хронічною інтоксикацією внаслідок зловживання наркотичними засобами.

Паспорт — основний документ установленого зразка, який засвідчує особу громадянина.

Педагогічна психотерапія — лікування неврозів методом педагогічного впливу.

Педагогічна рефлексія — здатність педагога об'єктивно оцінити себе та свої вчинки, зрозуміти, як його сприймають у процесі педагогічного спілкування.

Педагогічна технологія превентивного виховання дітей — науково обґрунтована система діяльності та форм організації для ефективного проведення превентивної роботи в межах освітньо-виховного процесу, пов'язаних з охороною прав дітей, запобіганням уживанню і зловживанню тютюну, алкоголю, наркотиків, ранній статевій поведінці, запобіганням ВІЛ та ІПСШ.

Педагогічне спілкування — соціально-психологічний процес, який характеризується такими функціями: пізнання особистості, обмін інформацією, організація діяльності, обмін ролями, співчуття, самоствердження.

Підліток — особа, молодша 18 років.

Підлітковий вік — час формування стійких форм поведінки, характеру і засобів емоційного реагування.

Покарання – метод виховання, який забезпечує гальмування небажаної діяльності і поведінки вихованців шляхом обмеження їх окремих прав та моральної оцінки дій і вчинків

Права – надання суб'єкту управління свободи і можливості діяти чи користуватися чим-небудь.

Правова культура — вид суспільної культури, який містить у собі знання і розуміння права, високосвідоме виконання його вимог як усвідомленої необхідності і внутрішньої переконаності.

Превентивна інформація — інформація, що містить у собі знання про причини, процеси, наслідки негативної поведінки, явища та засоби їх запобігання.

Превентивна робота — цілеспрямована діяльність, яка проводиться з дітьми з метою попередження відхилень у поведінці.

Превентивна сім'я — сім'я, у якій наявні нерозв'язані проблеми і яка перебуває на початковій стадії неблагополуччя.

Превентивне виховання — система підготовчих та профілактичних дій, спрямованих на запобігання формуванню в учнів негативних звичок, рис характеру, проявам асоціальної поведінки підлітків та організацію належного догляду за діяльністю учнів.

Превентивний — запобіжний, охоронний, захисний.

Превентивні заходи — система діяльності, спрямована на усунення причин та запобігання злочинності, антигромадським проявам.

Превентивність — спрямованість на запобігання негативним явищам.

Превенція — процес запобігання негативним явищам і станам особистості.

Принципи превентивного виховання — основні вихідні положення, що впливають із закономірностей виховання й визначають загальне спрямування виховного процесу, основні вимоги до його змісту, методики та організації (комплексності, системності, науковості, інтегрованості, мобільності,

наступності, конкретності, реалістичності, технологічності, толерантності, етичності).

Процес превентивного виховання — цілісний процес, у якому органічно поєднуються змістовний і процесуальний боки.

Процес засвоєння превентивних знань — сприймання змісту, його осмислення, закріплення та застосування в реальному житті.

Психологічна діагностика — теоретичний фундамент практичної діяльності щодо розв'язання споконвічної проблеми співвідношення мети та результату функціонування будь-якої педагогічної системи на технологічному рівні.

Психологічний бар'єр — мотиваційні фактори, які перешкоджають виконанню певної діяльності, наприклад пов'язаної з нововведеннями. До числа психологічних бар'єрів, які виникають під час нововведень у педагогічній діяльності, відносяться такі:

- бар'єр некомпетентності, який виникає в людини, яка не впевнена в тому, що зможе виконувати свою роботу після нововведень;
- бар'єр навичок, звичок, традиції, що виникає в людини, яка хоче зберегти існуючий метод роботи, до якого звикла; цей бар'єр характерний для педагогів із великим стажем роботи;
- бар'єр ідилії, коли людина має глибоке задоволення від свого існуючого статусу, а все нове може внести дисгармонію в її душевний стан;
- бар'єр збільшення навантаження, коли нововведення підвищують інтенсивність праці, вимагають жертвувати іноді вільним часом, з'являється професійна напруга через нове й незасвоєне;

Релаксація - стан розслаблення за умови усунення психічного напруження.

Соціальна адаптація — пристосовування особистості до соціально-економічних умов, рольових функцій, а також соціальних норм, які складаються на різних рівнях життєдіяльності.

Соціальна девіація — поведінка, яка не відповідає соціальним нормам або реалізує традиційні, установлені соціальні норми і засуджується значною частиною суспільства.

Соціальна паспортизація — складання соціального паспорта групи

Соціальна підтримка — здатність звертатися по допомогу та вміння сприймати підтримку з боку свого середовища (родини, однолітків, колег тощо).

Спілкування - специфічна міжособистісна взаємодія людей як членів суспільства, представників визначених соціальних груп. Опосередковується системою суспільних відносин і є їхньою персоніфікованою особистісною формою вияву.

Технологія превентивної роботи — сукупність прийомів, методів та впливів, що застосовуються педагогами, психологами, соціальними й медичними працівниками, правоохоронними органами з метою досягнення успіху превентивного виховання.

Толерантність — повага й визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатовимірності й різноманіття людської культури, норм, вірувань і відмова від зведення цього різноманіття до якоїсь однієї точки.

Фасилітатор — особа яка в роботі з дітьми сповідує відкритість власним думкам і переживанням, заохочення й довіру як вираження внутрішньої особистісної впевненості в можливостях і здібностях вихованців, «емфатичне розуміння» (бачення вихованця, його реакцій, дій, навичок).

Функції превентивного виховання — дії, пов'язані з виконанням завдань, обов'язків, пов'язаних з превентивною діяльністю (діагностично-прогностична, корекційно-реабілітаційна, освітньо-консультативна, організаційно-методична, інтегративно-просвітницька).

Цінності — не лише те, що вже існує, а й те, що треба ще здійснити:

- *абсолютні вічні* — цінності, що акумулюють досвід усього людства і є еталоном його буття;
- *базові* — цінності високого ступеня узагальнення, що зрідка бувають безпосередньо пов'язаними з конкретною поведінкою.
- *громадянські* — цінності, що регулюють родинне життя;
- *загальнолюдські* — цінності, що прийняті або мають бути прийняті різними народами, культурами, цивілізаціями.
- *індивідуальні* — цінності, властиві певній особі;
- *інструментальні* — спосіб поведінки або дій, не пов'язаних безпосередньо з метою;
- *колективні* — цінності певного суспільства, нації, цивілізації;
- *національні* — цінності, що характеризують особливості життя певної національності та державного устрою;
- *оперативні* — цінності, що виявляються в реальній поведінці;
- *особистісні* — цінності, що стосуються особистого життя;
- *партикулярні* — цінності певного суспільства, нації, цивілізації;
- *термінальні* — цінності, що є найбільш бажаними та емоційно привабливими для особистості, що усвідомлюються як ідеальний стан її буття;
- *універсальні* — цінності, що прийняті або мають бути прийняті різними народами, культурами, цивілізаціями.

Якість превентивних знань — ефективність реалізації знань у життєвих ситуаціях.

Явище соціальне - елемент соціальної реальності, який володіє повнотою соціальних властивостей та ознак: все те в соціальній дійсності, що виявляє себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аймедов К.В. Загальна педагогіка та історія педагогіки: підручник / К.В. Аймедов, В.В. Бабієнко, В.А. Бабієнко, В.В. Сторож. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – 352с.
2. Баранова, Н. П. Взаємодія психологічної служби ЗНЗ з учасниками навчально-виховного процесу в роботі щодо превентивного виховання / Н. П. Баранова // Виховна робота в школі. – 2009. – № 1. – С. 31–36.
3. Березня, О. О. Особливості превентивного виховання у школі / О. О. Березня // Позакласний час. – 2010. – № 2. – С. 14–25.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: підручник / І.Д. Бех. – К: Либідь, 2018. – 848 с.
5. Бех, С. П. Величко, В. І. Дряпіка та ін. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. – Вип. 52, Ч. 1. – С. 99–101.
6. Бондарук Т.І., Шевчук Л.І. Методика організації виховної роботи в професійно-технічному навчальному закладі: Методичний посібник. – Хмельницький: ХНУ, 2007. – 234 с.
7. Васильєва, О. Валеологізація навчання в аспекті превентивного виховання / О. Васильєва // Здоров'я та фізична культура. Шкільний світ. – 2011. – № 29. – С. 12–13.
8. Виноградова, Т. Превентивне виховання як головний компонент формування правової культури підлітків / Т. Виноградова // Рідна школа. – 2009. – № 10. – С. 28–31.
9. Виноградова-Бондаренко, В. Робота вчителя щодо попередження важковиховуваності дітей / В. Виноградова-Бондаренко // Наукові записки Кіровоградського ДПУ імені Володимира Винниченка. Сер. Педагогічні науки : до 85-річчя від дня народження В. О. Сухомлинського / редкол.: І. Д.
10. Дахно Р. Девіантна поведінка загальноосвітніх навчально-виховних закладів як психолого-педагогічна проблема // Рідна школа. – 2005. - №11. – С.10-13.

11. Досін, А. До питання становлення і функціонування британської системи профілактики девіантної поведінки неповнолітніх / А. Досін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Педагогіка. Соціальна робота / редкол.: І. В. Козубовська, О. П. Бартош, В. В. Туряниця та ін. – Ужгород : УНУ, 2008. – Вип. 15. – С. 56–58.
12. Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: монографія / О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2015. – 367 с.
13. Єржабкова, Б. Превентивне виховання – фундамент для формування повноцінного громадянина на зразку педагогічної діяльності Джовані Боско : мета, принципи, засади превентивної системи італійського педагога / Б. Єржабкова // Діалог культур. Україна - Чехія - Німеччина : [в 2 кн.] / Б. Єржабкова. – Кременчук : Про-Графіка, 2011. – Кн. 1. – С. 195–201. – Бібліогр. в кінці ст.
14. Казачінер, О. С. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх / О. С. Казачінер // Виховна робота в школі. – 2008. – № 8. – С. 6–14. – Превентивне виховання.
15. Керницька, Т. Центр превентивного виховання учнівської молоді / Т. Керницька // Професійно-технічна освіта. – 2008. – № 3. – С. 32–34.
16. Концепція превентивного виховання дітей і молоді : затверджено Президією АПН України 25. 02. 1998 р. Протокол № 1-7/3-21 // Учитель. — 2000. — № 1-3. — С. 6—11.
17. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник/Ред. кол. Н.Софій (голова), І.Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор), та ін. - К.: Контекст, 2000. – 336 С.
18. Колесник, А. І. Організація превентивного виховання в сучасній школі / А. І. Колесник // Педагогічна майстерня. – 2012. – № 11. – С. 31–42.
19. Кравець, Т. Психологічна спрямованість наркологічного сервісу / Т. Кравець // Магістр. – Тернопіль : ТНПУ, 2008. – Вип. 4. – С. 31–32.

- 20.Кудрявцев Т. В. Психология профессионального воспитания. М., 2006.– С.41–42.
- 21.Кузь В.Г. Педагогіка В.О. Сухомлинського – педагогіка ХХІ століття // Інформаційний збірник АПН. – К., 2003. – № 6. – С. 113.
- 22.Левшунова, Н. Методи превентивного виховання / Н. Левшунова // Психолог. Шкільний світ. – 2010. – № 26. – С. 26–31.
- 23.Лобанова, А. Соціологічна підготовка майбутніх педагогів як чинник ефективної превенції девіантної поведінки підлітків та молоді / А. Лобанова, Л. Кучерявенко // Рідна школа. – 2010. – № 7/8. – С. 33–37.
- 24.Марченко, С. Ю. Тренінгові методики у превентивному вихованні / С. Ю. Марченко // Виховна робота в школі. – 2011. – № 3. – С. 21–25.
- 25.Масунова, Л. Апостол молоді : основні ідеї превентивної системи виховання дона Боско / Л. Масунова // Гуманітарні науки. – 2005. – № 2. – С. 146–150.
- 26.Макаренко А.С. Книга для батьків. – К.: Рад. школа, 1978. – 327 с.
- 27.Макаренко А.С. Методика виховної роботи. К.: Рад. школа, 1990. – 366 с.
- 28.Марінушкіна О. Є. Моє життя — мій вибір. Тренінг для старших підлітків щодо професійного самовизначення та кар'єрного зростання / О. Є. Марінушкіна, Т. В. Борисенко — Х.: Вид-во «Ранок», 2012. — 192 с. (Бібліотека шкільного психолога)
- 29.Методичні рекомендації щодо організації та проведення виховної роботи в професійно-технічному навчальному закладі // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – К.: МОН України, 2001. – С. 12-17.
- 28.Нечипоренко, О. Поважай себе – поважай ближніх : тренінг превентивного виховання / О. Нечипоренко // Психолог. Шкільний світ. – 2008. – № 38/39. – С. 35–38.
- 29.Оржеховська В.М., Пилипенко О.І. Превентивна педагогіка: Науково-методичний посібник / АПУ. Ін-т проблем виховання. – Ізмаїл: СМІЛ, 2006. – 283 с.

30. Оржеховская В.М., Федорченко Т.Е. Использование интерактивных технологий в превентивном воспитании детей и молодежи: Учебно-методическое пособие. – Киев, 2005.
31. Оржеховська, В. М. Стратегія розвитку превентивного виховання дітей і молоді в Україні / В. М. Оржеховська // Становлення особистості : 10 років праці: здобутки і перспективи / редкол.: О. В. Сухомлинська та ін. – Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д. Г., 2007. – С. 158–165.
32. Оржеховська, В. М. Сучасні орієнтири превентивної педагогіки / В. М. Оржеховська, О. І. Пилипенко // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 2005. – № 2. – С. 17–25.
33. Основи національного виховання: Концептуал. Положення / В.Г. Кузь, Ю.Д. Руденко, З.О. Сергійчук та ін.: За заг. ред. В.Г. Кузя та ін. – К.: Інформ.-вид. Центр «Київ», 1993. - Ч.1. – 152 с.
34. Педагогічний словник / за ред.. М.Д. Ярмаченко. – К: Педагогічна думка, 2011. – 510 с.
35. Пилипенко Н. М. Вплив кризи професійного становлення на саморозвиток особистості.//Педагогіка і психологія. К., 2005.– №2.– С. Пономаренко І.Л. Психологическая характеристика подростков с девиантным поведением //Практична психологія та соціальна робота. – 2002. - № 4. – С.1-6.
36. Пономаренко І.Л. Психологическая характеристика подростков с девиантным поведением //Практична психологія та соціальна робота. – 2002. - № 4. – С.1-6.
37. Практична педагогіка виховання: Посібник з теорії та методики виховання / За ред.. М.Ю. Красовиць кого, упорядник: Г.І. Іванюк. – К.: Івано-Франківськ: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2000. – 218 с.
38. Приходько, В. М. Особистісно орієнтована підготовка майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей / В. М. Приходько // Таврійський вісник освіти. – 2004. – № 4. – С. 135–144.

39. Приходько, В. М. Превентивна педагогіка / В. М. Приходько // Виховна робота в школі. – 2006. – № 3. – С. 2–29. – Теорія виховання.
40. Психологія праці та професійної підготовки особистості: Навчальний посібник/ За ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. – Хмельницький: ТУП, 2001. – С. 328–330.
41. Робоча книга вихователя. Випуск 1 / Укладачі О.І.Тимчишин, В.І. Урусський. – Тернопіль: ТОШПО, 2000. – 300 с.
42. Романенко М. Превентивні технології формування здорового способу життя учнів / М. Романенко // Світ виховання. – 2006. - № 5. – С. 9-11.
43. Романенко М. Превентивні технології формування здорового способу життя учнів / М. Романенко // Світ виховання. – 2006. - № 5. – С. 9-11.
44. Рондяк, Л. М. Організаційно-методичні умови превентивного виховання учнів початкових класів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Леся Михайлівна Рондяк ; Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2009. – 20 с.
45. Сафонова, І. Підготовка майбутнього вчителя до виховання превентивної діяльності – важлива складова професійного зростання / І. Сафонова // Вища школа. – 2010. – № 9. – С. 57–62.
46. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю.–К.:Радянська школа,1984–254с.
47. Ткаченко, Н. М. Проект "Сприяння просвітницькій роботі серед учнів середнього підліткового віку щодо превентивного виховання" / Н. М. Ткаченко // Позакласний час. – 2010. – № 2. – С. 33–44.
48. Хрестоматія з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник/Укладачі: В.І.Лозова, А.В.Троцько, О.М.Іонова, С.Т.Золотухіна. за аг.ред. В.І.Лозової – Х.:Віронець А.П. «Апостроф», 2011 – 408с.
49. Цивінський, В. Теоретичні аспекти превентивного виховання школярів / В. Цивінський // Психолог. Шкільний світ. – 2009. – № 42/43. – С. 5–7.
50. Шульга, К. Превентивне виховання учнів / К. Шульга // Завуч. Шкільний світ. – 2012. – № 2. – С. 15–19.

51. Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2004. 48 – 679 с.
- 52.. Яценко Т.С., Кмит Я.М., Алексеенко Б.Н. Активное социально-психологическое обучение: теория, процесс, практика. – Хмельницкий: НАПВУ, Москва: СИП РИА, 2002. – 792 с.
53. . Яценко Т.С., Кмит Я.М., Мошенская Л.В. Психоаналитическая интерпретация комплекса тематических психорисунков (глубинно-психологический аспект). – М.: СИП РИА, 2000. – 227 с.
54. Яценко Т.С., Чобітько М.Г., Донцевич Т.І. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика. – Черкаси: «Брама»,2013

Зразок заповнення журналу педагогічних спостережень за здобувачами освіти

1. Об'єктивні дані

1. П.І.Б. здобувача освіти
2. Число, місяць, рік народження.
3. Домашня адреса.
4. Дані про батьків:
 - а) Мати _____
(П.І.Б., місце роботи, посада)
 - Батько _____
(П.І.Б., місце роботи, посада)
 - б) Відхилення в поведінці батьків (пияцтво, аморальна поведінка, судимість і т.д.).
5. Коротка характеристика сімейної обстановки й умов для нормального навчання і відпочинку (наявність малолітніх дітей, мікроклімат у родині, роль підлітка в родині, його участь у домашній праці. Контроль за його поведінкою з боку батьків, заохочення і покарання в родині).
6. Стан здоров'я здобувача освіти (заповнюється після вивчення медичних довідок і консультації з медсестрою училища).

II. Педагогічна корекція відхиленої поведінки підлітка

<i>Дата</i>	<i>Негативні риси вдачі і вияву</i>	<i>Педагогічні прийоми корекції</i>	<i>Результат</i>

III. Облік участі підлітка в суспільно-корисній діяльності

<i>Дата</i>	<i>Де і яку брав участь</i>	<i>Як і за що заохочувався (карався)</i>

--	--	--

IV. Педагогічна характеристика здобувача освіти

Примітка: складається за підсумками навчального півріччя. Робляться висновки про результати виховного впливу на здобувача освіти і визначаються задачі подальшої корекції його поведінки (у разі потреби) чи розвитку позитивних якостей. Використовується тільки педагогами які проводять корекційну роботу.

Прізвище, ім'я _____

Вік _____ Група _____

Відомості про здоров'я (*виписка з медичної карти*) _____

Характеристика родини _____

Короткі відомості про розвиток у попередні роки _____

Відомості про успіхи в навчанні _____

Дисциплінованість _____

Прояв здібностей, схильностей, інтересів _____

Прояв самостійності, активності, ініціативи _____

Яскраво виражені моральні якості (*почуття дружби, колективізму, взаємодопомоги, честі, достоїнства, гуманності, боргу, відповідальності, чуйності тощо*) _____

Участь у суспільно корисно діяльності (*робота в кружках, студіях, клубах, в органах самоврядування – учнівських, трудова діяльність*) _____

Відношення до фізичної праці _____

Режим дня і його виконання _____

Рівень інтелектуального розвитку _____

Уважність _____

Особливості темпераменту _____

Відношення до зауважень _____

Реакція на заохочення _____

Реакція на покарання _____

Характеристика волі:

➤ уміння доводити почату справу до кінця _____

➤ наполегливість _____

➤ рішучість _____

➤ посидючість _____

Взаємини з дорослими (у тому числі педагогами), товаришами, колективом _____

Наявність морального ідеалу:

➤ з творів мистецтва і літератури _____

➤ з життя _____

Чи має друзів, характер дружби _____

Авторитет (у групі, поза закладами професійної (професійно-технічної) освіти) _____

Рівень самооцінки, самоаналізу, вимогливість до себе _____

Сформованість потреб самовиховання _____

Спрямованість самовиховання _____

Рекомендації педагога-вихователя _____

Висновок

Педагогічна характеристика особистості підлітка з девіантною поведінкою

Прізвище _____ Ім'я _____ По батькові _____

Група _____ ЗП(ПТ)О _____

1. Склад родини (*перелічити*) _____

2. Характер поведінки підлітка в ЗП(ПТ)О _____
3. Найбільш типові прояви недисциплінованості _____
4. Які заходи впливу застосовувалися до учня в ЗП(ПТ)О батьківським комітетом, педрадою, комісією зі справ неповнолітніх, іншими _____
5. Успішність за останню чверть (*предмет і оцінки*) _____
6. Відношення до навчання (які предмети більше за все подобаються, які ігнорує, чому) _____
7. Відношення до трудової діяльності _____
8. Які суспільні доручення виконує в ЗП(ПТ)О _____
9. Статус в колективі, взаємини з оточуючими _____
10. Відношення колективу до учня _____
11. Чим особливо цікавиться _____
12. Яку професію хоче обрати _____
13. Які кружки, секції відвідує _____
14. Що читає _____
15. Позитивні риси характеру _____
16. Негативні риси характеру _____
17. Чим займається у вільний час _____
З ким його проводить _____
18. Що, на Вашу думку, може допомогти у виправленні цього учня _____

Надаємо приклад тесту «Визначення рівня алкоголізації»

1. Перше вживання алкоголю залишило у Вас приємний спогад?
2. Алкоголь для Вас – засіб зайняти вільний час?
3. Ваші друзі випивають частіше двох разів на місяць?
4. Розмови про випивку викликають у Вас бажання випити?
5. Чи приходила Вам коли-небудь думка про необхідність зменшити вживання алкоголю?
6. Чи виявлялося у Вас почуття чи провини досади в зв'язку з вживанням алкоголю?
7. Чи вважають деякі Ваші знайомі, що Ви багато п'єте?
8. Чи вважають Ваші рідні і родичі, що Ви багато п'єте?
9. Чи можна провести свята чи день народження, зовсім не випиваючи?
10. Чи буває Вам важко утриматися від прийому алкоголю?
11. Чи були у Вас неприємності в навчанні чи роботі через прийом алкоголю?
12. Чи затримувала Вас міліція чи дружинники в стані сп'яніння?
13. Чи забували Ви частину минулого вечора після випивки?
14. Чи случалося Вам випивати ранком натще, щоб поліпшити свій стан?

К л ю ч

Юнаки – «ні» - 0б., крім 9 питання, «так» – 1-2б., 2-3б., 3-6б., 4-7б., 5-1б., 6-6б., 7-3б., 8-5б., 9-0б., 10-6б., 11-2б., 12-10б., 13-1б., 14-7б.

Сума: 0-20б. – нульовий – 2-й рівень, 21-58б. – 3-4 рівень. Усіх, хто набрав 20 і більш балів, необхідно направити на консультацію до нарколога.

Дівчини – «ні» - 0б., крім 9-8б., «так» – 1-5б., 2-5б., 3-7б., 4-1б., 5-2б., 6-8б., 7-5б., 8-8б., 9-0б., 10-5б., 11-10б., 12-5б., 13-7б., 14-5б.

Сума: 0-20б. – 0-2-й рівень, 16-78б. – 3-4 рівень. Підвищеної уваги потребують дівчини, які набрали більш 15 балів.

А н к е т а

(відношення до алкоголю)

Прочитайте, будь ласка, ці твердження і вкажіть чи згодні Ви з ними або ні.

1. Здорова людина може випити 3 кружки пива за 1 годину без наступної втрати самоконтролю чи уповільнення реакції (+).
2. Вживання алкоголю в суміші з визначеними наркотиками може привести до смертельного результату (+).
3. Міцні напої (горілка, коньяк, ром, джин і т.д.) є більш шкідливими для організму, ніж інші алкогольні напої (вино, пиво) (-).
4. Алкоголь – це отрута (+).
5. Щонайменше половина дорожніх подій є результатом водіння в нетверезому виді (+).
6. Алкоголь перешкоджає швидкій реакції (+).
7. Алкоголь отрує печінку і може викликати омертвіння тканин (після чого вони не відновлюються) (+).
8. Вагітні жінки не повинні пити, оскільки дослідження показали, що алкоголь здатний зашкодити ще ненародженій дитині й іноді навіть може викликати в нього розумову відсталість (+).
9. Більшість алкоголіків – люди, що деградували, з низьким рівнем освіти(-).
10. Алкоголь спотворює відчуття й іноді приводить до того, що людині, яка випила, стає гаряче при небезпечно холодній погоді (-).
11. Підліток може стати алкоголіком від пива (+).
12. Багато алкоголіків починають пити до 20 років (+).

Анкета

(відношення до паління)

1. 25% усіх смертей від раку обумовлені палінням тютюну (+).
2. Викурювання хоча б 1-4 сигарет у день подвоює ризик захворювань серця (+).
3. Рак легень, викликаний палінням, є однією з основних причин смертності серед чоловіків (+).
4. Речовини, які містяться в сигареті, не є корисними, але і не містять отрути (-).
5. Більшість курців починають палити в юнацькі роки (+).
6. Пасивне паління (вдихання диму некурящими в присутності курящих) не небезпечно (-).
7. 1/3 місць у лікарнях зайнята людьми, чиї хвороби викликані палінням тютюну (+).
8. 50% смертей від захворювань серця серед жінок є результатом паління (+).
9. 1 сигарета в день не небезпечна для здорової людини (-).
10. Серед жінок смертність від викликаного палінням раку легень перевищує смертність від раку грудей (+).

Визначення тютюнової залежності

Інструкція: оцініть кожне твердження балами:

1 – ніколи

2 – рідко

3 – від випадку до випадку

4 – часто

5 – завжди.

Твердження

1. Я курю для того, щоб не дати собі розслабитися.
2. Часткове задоволення від паління я одержую ще до того, як закурю, розминаючи сигарету.
3. Паління доставляє мені задоволення і дозволяє розслабитися.
4. Я закурюю сигарету, коли виходжу із себе, серджуся на що-небудь.
5. Коли в мене кінчаються сигарети, мені здається нестерпним той проміжок часу, поки я їх дістану.
6. Я закурюю автоматично, навіть не зауважуючи на це.
7. Я курю для того, щоб стимулювати себе, підняти тонус.
8. Часткове задоволення мені доставляє сам процес паління.
9. Паління доставляє мені задоволення.
10. Я закурюю сигарету, коли я розстроєний, мені не по собі.
11. Я дуже добре відчуваю ті моменти, коли я не курю.
12. Я закурюю нову сигарету, не зауважуючи, що попередня не догоріла в попільниці.
13. Я закурюю сигарети, щоб «підстьобнути» себе.
14. Коли я курю, одержую часткове задоволення від випускання диму і спостерігання за ним.
15. Я хочу закурити, коли зручно влаштуюся і розслаблюся.
16. Я закурюю, коли почуваю себе подавленим, хочу забути про свої неприємності.
17. Якщо я якийсь час не кури́в, мене починає мучити саме дійсне почуття голоду за сигаретою.
18. Відчувши в роті смак сигарети, не можу згадати, коли я її закурив.

Обробка. Підрахувати суму балів по 6-ти групах мотивів паління.

1 група – 1+7+13 = **мотив стимулу**;

2 група – 2+8+14 = **задоволення від процесу**;

3 група – 3+9+15 = **бажання розслабитися**;

4 група – 4+10+16 = **зняття напруги**;

5 група – 5+11+17 = неконтрольоване бажання, психологічна залежність;

6 група – 6+12+18 = звичка.

0-7 балів – невисока залежність;

8-10 балів – середня залежність;

11-15 балів – високий ступінь залежності.

Тест «Ти і наркотики»

Яку відповідь ти даси в запропонованих ситуаціях?

1. Бачить Бог, тютюн, сигарети в нашому житті – справа не така вже незвичайна. Навіть у школі. А як ти відносишся до «блакитного димку» і до курців?

а) я вважаю, що курці отруюють будь-яке приміщення і перетворюють усіх навколишніх у пасивних курців;

б) кожний повинен сам вирішити, де він курить, всякі обмеження зайві;

в) курити можна, але не скрізь.

2. Незабаром іспит. Усі твої товариші нервують, хвилювання досягло найвищої напруги. Хтось приніс заспокійливі таблетки і пропонує їх тобі. Візьмеш?

а) так, я візьму таблетку, але тільки в тому випадку, якщо я вже в «ауті»;

б) ні, мені лінь думати про те, де брати цю таблетку наступного разу, коли її не запропонують;

в) ні, я не маю потреби в штучному заспокоюванні.

3. На вечірці по колу йде сигарета «із травкою». Усі твої друзі один за іншим затягуються, і от настала твоя черга. Що ти вдієш?

а) я в будь-якому випадку хоч раз та спробую;

б) ні, я не стану цього робити, краще піду з такої вечірки;

в) я сам не візьму сигарету, а над цими дурнями вдосталь посміюся.

4. Зібралася весела компанія, настрій стає усе більш піднятим. Гості сміються, танцюють. Ти приходиш із запізненням, коли інші уже випили. Як ти поведешся?

а) вип'ю дві-три чарки, щоб «наздогнати» інших;

б) я терпіти не можу, коли в компанії гарний настрій залежить тільки від випивки, я краще побуду небагато і піду;

в) мені байдуже, якщо інші п'ють, у мене самого настрої гарний і без того.

5. Деякі говорять: «У наркотиках немає нічого страшного, потрібно лише правильно відноситись до них». А ти теж у це віриш?

а) той, хто так вважає, обманює самого себе;

б) так, це відповідає дійсності, за винятком особливо сильних наркотиків.

6. Існує думка, що «круту» музику і наркотики не можна розділити. А ти як вважаєш?

а) можна робити прекрасну музику, не прибігаючи до наркотиків;

б) прийнявши наркотики, взагалі не можна сприймати музику;

в) всі музиканти що-небудь приймають.

7. Твій приятель настійно просить тебе терміново дістати йому деяку суму в борг. Ти знаєш, що він регулярно приймає наркотики. Чи позичиш ти йому гроші?

а) так;

б) ні;

в) тільки в тому випадку, якщо буду знати, навіщо вони йому.

8. Ти жахливо закохався. З твоєю новою пасією ви проводите вечори в її компанії. Ти зауважуєш, що всі в цій компанії, включаючи твою нову любов, не проти пропустити чарку - іншу, а то й прийняти що-небудь «сильніше». Що скажеш?

а) якщо там весело, чому б і ні?

б) не обов'язково часто проводити час у такій компанії;

в) ця компанія шкодить моєї любові.

Результати тесту. Тепер за таблицею підрахуй число балів. Їхня сума допоможе тобі визначити свій тип відношення до наркотиків.

	<i>а</i>	<i>б</i>	<i>в</i>
<i>1.</i>	<i>10</i>	<i>0</i>	<i>5</i>
<i>2.</i>	<i>5</i>	<i>0</i>	<i>10</i>
<i>3.</i>	<i>0</i>	<i>10</i>	<i>5</i>
<i>4.</i>	<i>0</i>	<i>10</i>	<i>5</i>
<i>5.</i>	<i>10</i>	<i>0</i>	<i>-</i>
<i>6.</i>	<i>10</i>	<i>5</i>	<i>0</i>
<i>7.</i>	<i>0</i>	<i>10</i>	<i>5</i>
<i>8.</i>	<i>0</i>	<i>5</i>	<i>10</i>

0-20 балів. Ти поводишся так, немов проблеми наркотиків узагалі не існує в природі. Здається, ти зовсім не відносиш до наркотичних речовин алкоголь і нікотин. Але ж небезпечні не тільки героїн і кокаїн, зверни увагу, що більшість наркоманів алкоголіки. Задумайся ще раз над своїм відношенням до наркотиків! Мабуть, тобі потрібно поговорити з тими, кому ти довіряєш, - з улюбленим вчителем чи з кимсь з батьків, зі знайомим лікарем.

25-50 балів. Не можна стверджувати, що такий ти паїнька. Час від часу ти не проти пропустити чарку, але вважаєш, що тобі нічого не загрожує, що ти контролюєш ситуацію. Але тобі треба бути наготові: під впливом компанії ти можеш піддатися спокусі і спробувати наркотики.

Той, хто набрав 20-25 балів, відноситься до «групи ризику», і йому потрібно бути дуже обережним!

60-80 балів. Наркотики ніколи не стануть для тебе серйозною проблемою. Але не впадай в іншу крайність. І не виступай стосовно інших у ролі проповідника моралі.

Анкета

(відношення до наркотиків)

1. Більшість наркотиків не викликають серйозних ускладнень здоров'я, якщо вони приймаються в помірних кількостях (-).
2. Наркомани іноді роблять жорстокі кримінальні злочини, про які згодом не пам'ятають (+).
3. Маріхуана викликає в людини втрату інтересу до тієї діяльності, яка раніш була цікава (+).
4. Навіть одноразове застосування кокаїну може викликати смерть (+).
5. У кожній дозі маріхуани містяться невідомі отруйні речовини (+).
6. Щораз, коли людина знаходиться в стані наркотичного сп'яніння, відбувається руйнування кліток мозку, які потім не відновлюються (+).
7. Після прийняття певних наркотиків, людина має потребу в ще більшій їхній кількості для одержання того ж ефекту (+).
8. Від інфікованої голки неможливо заразитися СНІДом (-).
9. Алкоголь – це наркотик, який стимулює центральну нервову систему і дозволяє відчувати волю і прилив енергії (-).
10. Наркотичні ліки, що виписує лікар, можуть бути небезпечні і викликати серйозні ускладнення здоров'я, якщо їх приймати довго і неправильно (+).

А н к е т а

(призначена для заповнення підлітками – учнями училищ)

1. Стать

1.1. Чоловіча

1.2. Жіноча

2. Вік

2.1. До 13 років

2.2. 13-17 років

3. Успіхи в навчанні:

- 3.1. Відмінні
- 3.2. Середні
- 3.3. Погані

4. Місце проживання:

- 4.1. Районний центр
- 4.2. Сільська місцевість
- 4.3. Місто

5. Наявність батьків:

- 5.1. Немає
- 5.2. Одна мати
- 5.3. Один батько
- 5.4. Батько і мати
- 5.5. Мачуха і батько
- 5.6. Вітчим і мати

6. Житлові умови вашої родини:

- 6.1. Окрема квартира
- 6.2. Комунальна квартира
- 6.3. Власний будинок
- 6.4. Гуртожиток
- 6.5. Інтернат

7. Є чи у Вас окрема кімната?

- 7.1. Так
- 7.2. Немає

8. Як Ви проводите вільний від навчання час?

- 8.1. Займаюся спортом
- 8.2. Зустрічаюся з друзями
- 8.3. Ходжу на дискотеки
- 8.4. Відвідую концерти, театр, виставки
- 8.5. Читаю книги
- 8.6. Допмагаю батькам
- 8.7. Заробляю гроші
- 8.8. Комп'ютер, Інтернет
- 8.9. Нічого не роблю, дивлюся телевізор
- 8.10. Займаюся в кружку
- 8.11. Граю на музичному інструменті
- 8.12. Інше (*що саме*)_

9. Скільки часу Ви витрачаєте на домашні справи?

- 9.1. Весь вільний час
- 9.2. Стільки, скільки вимагають батьки
- 9.3. Зовсім небагато
- 9.4. Взагалі не займаюся домашніми справами

10. За останній місяць я часто:

- 10.1 Почував себе нікому не потрібним
- 10.2 Почував себе винуватим
- 10.3 Почував себе утомленим
- 10.4 Відчував відсутність інтересу до навколишнього світу
- 10.5 Почував себе бадьоро й енергійно
- 10.6 Почував себе весело і життєрадісно
- 10.7 Почував себе спокійно і впевнено

11. Хто з членів родини підтримає Вас у важку хвилину?

- 11.1. Мати
- 11.2. Батько
- 11.3. І той, і інший
- 11.4. Брат, сестра
- 11.5. Інший член родини (*хто саме*)
- 11.6. Ніхто

12. *Ваші плани на найближче майбутнє:*

- 12.1. Служба в армії
- 12.2. Робота
- 12.3. Продовження навчання
- 12.4. Одруження (заміжжя)
- 12.5. Немає планів

13. *Сексуальний досвід:*

- 13.1. Немає
- 13.2. Є

14. *Як Ви вважаєте, Ваша родина матеріально:*

- 14.1. Малозабезпечена
- 14.2. Досить забезпечена
- 14.3. Добре забезпечена

15. *Чи досить Вам дають батьки грошей на кишенькові витрати?*

- 15.1. Так
- 15.2. Ні
- 15.3. Затрудняюсь сказати

16. *Чи виникають у Вас проблеми з батьками?*

- 16.1. Так

16.2. Ні

16.3. Важко відповісти

17. Чи відвідуєте Ви церкву?

17.1. Так

17.2. Ні

18. Якби представилася можливість спробувати наркотик, Ви б:

18.1. погодилися

18.2. погодилися тільки на легкі наркотики

18.3. відмовилися

18.4. важко відповісти

19. Які речовини вживали (пробували) у своєму житті? (Відзначте хрестиком)

	<i>Епізодично</i>	<i>Систематично</i>
1. Алкоголь		
2. Тютюн		
3. Чифір		
4. Снодійне		
5. Клей, розчинники і т.п.		
6. Коноплі		
7. Ефедрон («гвинт», колдрекс і т.п.)		
8. Опіати («ширка», героїн, трамал)		
9. Кокаїн		
10. Екстези, РСР		
11. Інше (що саме)		

20. Прилученню до наркотиків сприяє:

- 20.1. Недолік інформації
- 20.2. Надлишок інформації
- 20.3. Важко відповісти

21. *Причиною того, що люди починають вживати наркотики, в основному, є:*

- 21.1. Неробство, нудьга
- 21.2. Цікавість, бажання все в житті випробувати
- 21.3. Важкі щиросердні переживання
- 21.4. Приклад друзів
- 21.5. Бажання здаватися доросліше, «крутіше»
- 21.6. Бажання одержати максимум задоволення
- 21.7. Небажання бути «білою вороною»

22. *Серед Ваших знайомих і їх близьких є наркомани?*

- 22.1. Так
- 22.2. Ні

23. *Ваше відношення до тих, хто вживає наркотики:*

- 23.1. Співчуття
- 23.2. Страх
- 23.3. Повага
- 23.4. Байдужість
- 23.5. Презирство
- 23.6. Збурювання, злість
- 23.7. Заздрість, бажання наслідувати

24. *Чи вважаєте Ви можливим підтримувати дружні відносини з наркоманами?*

- 24.1. Так

24.2. Ні

24.3. Не знаю

25. У Вас були проблеми з законом?

25.1. Проблем не мав

25.2. Затримувався міліцією

25.3. Був судим

26. Чи наносять наркотики значний збиток здоров'ю?

26.1. Так

26.2. Ні

27. Чи можна в принципі вживати наркотики і вести відносно «нормальне» життя (мати родину, роботу і т.п.):

27.1. Так

27.2. Ні

28. Як Ви думаєте, наркоманію можна вилікувати?

28.1. Так

28.2. Ні

29. Чи знаєте Ви, куди варто звертатися по допомогу, якщо Ви вирішили лікуватися від зловживання наркотиками?

29.1. Так

29.2. Ні

30. На Вашу думку, наркомани це:

30.1. Психічно хворі

30.2. Злочинці

30.3. І ті, і інші

30.4. Слабовільні люди, які не хочуть перебороти шкідливу звичку

30.5. Такі ж люди, як усі

31. Чи є наркоманія проблемою, що загрожує суспільству?

31.1. Так

31.2. Ні

32. Що слід суспільству робити з наркоманами?

32.1. Лікувати

32.2. Ізолювати від суспільства (посадити у в'язницю і т.п.)

32.3. І те, і інше (лікувати у висновку)

32.4. Забезпечити мінімальною кількістю наркотиків під медичним контролем

32.5. Дати спокій, нехай живуть, як хочуть

33. Проблема наркоманії є:

33.1. Проблемою держави

33.2. Особистою справою наркомана і його родини

33.3. І тим, і іншим

34. У тому, що наркоманія поширюється, винуваті:

34.1. Самі люди

34.2. Держава

34.3. Організована злочинність

34.4. Засоби масової інформації